

A PETŐFI KÖR vitái

hiteles jegyzőkönyvek
alapján

II.

Filozófusvita

A PETŐFI KÖR VITÁI
II.
Filozófusvita

A PETŐFI KÖR VITÁI

szerkesztőbizottsága:

**Bácskai Vera, Bohó Róbert,
Hegedűs B. András főszerkesztő,
Litván György, Rainer M. János**

**A KELENFÖLD KIADÓ
a SZÁMÍTÁSTECHNIKA-ALKALMAZÁSI VÁLLALAT
vállalkozása.**

**A POLITIKATUDOMÁNYI FÜZETEK
az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudomány
Tanszékcsoportjának könyvsorozata.**

A PETŐFI KÖR vitái

hiteles jegyzőkönyvek
alapján

II.

Filozófusvita

KELENFÖLD KIADÓ - ELTE

**Szerkesztette, a dokumentumokat
összeállította és a jegyzeteket írta:
Hegedűs B. András, Rainer M. János.**

**ISBN 963 553 203 2 (összkiadás)
ISBN 963 553 205 9 (II.kötet)**

**Felelős kiadó: Havass Miklós, a SZÁMALK vezérigazgatója
Felelős szerkesztő: Dr. Kis Katalin
Műszaki szerkesztő: Beleznai László
Borítóterv: Gáspár Bálint
A szedés a Kelenföld Kiadó TEX-rendszerén készült
Megjelent 1989-ben, 8 (A/5) ív terjedelemben
Nyomta a Széchenyi Nyomda, Győr 89. K –1426
Felelős nyomdavezető: Nagy Iván igazgató**

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS (Bohó Róbert)	7
--------------------------------------	---

JEGYZŐKÖNYV

A XX. Kongresszus és a marxista filozófia problémái	
A DISZ Petőfi Körének filozófus-vitája 1956. június. 15.	15
Jegyzetek	95

FÜGGELÉK

Dokumentumok

Fogarasi Béla levele a Filozófiai Értesítő szerkesztőségéhez 1956. szept. 3. (<i>Filozófiai Értesítő</i>, 1956. szept.)	103
Földes Anna: Elkészett tudósítás egy jelentős vitáról (<i>Irodalmi Újság</i>, 1956. jún. 29.)	104
Balogh Elemér – Heller Ágnes: A filozófiai vita néhány tanulsága (<i>Természet és Társadalom</i>, 1956. 7. sz.)	109
Meghívó a DISZ Petőfi Kör vitaestjére	115
Varga Iván: A Petőfi Kör filozófiai vitája. (<i>Népszava</i>, 1956 jún. 17.)	115
Az MSZMP művelődési politikájának irányelvei (Részlet) (<i>Társadalmi Szemle</i>, 1958. 7-8. sz.)	119
A filozófia lenini pártosságáért. Az MSZMP KB filozófiai munka- közösségének tézisei a filozófiai front helyzetéről és feladatairól (Részlet)(<i>Társadalmi Szemle</i>, 1960. 8-9. sz.)	119
A felsszóalókról	121
Névmutató	125

Bevezetés

„Ha ketten megegyeznek és egyesítik erejüket, akkor többre képesek és következőleg több a természeti joguk, mint mindegyiknek külön-külön. S minél többen lépnek így szoros kapcsolatba egymással, annál több joga lesz mindenkinek. ”

(*Spinoza: Politikai tanulmány, 2. fejezet 13.*)

Amikor 1956 június 14-én este hat órára a Petőfi Kör vezetősége meghirdette soron következő vitáját „A XX. kongresszus és a marxista filozófia problémái” címmel, senki se gondolta, hogy a Kossuth Klub fél hatkor már szűknek bizonyul a tömeg befogadására és sokan kintrekednek az utcán. A szervezők gyorsan átirányították az érdeklődőket a Közgazdasági Egyetem nagyelőadó-jába. A Múzeum utcából a Kálvin téren át az egyetemre vonuló tömeg nem kis feltűnést keltett – furcsa módon ez az utcai epizód a későbbiek során érdemtelenül sok rágalom, és néhány legendává növekedett anekdota forrása lett. Az ezer-egynéhányszáz érdeklődő a padokban, a padsorok közötti lépcsőkön ülve, de még az előadói katedra emelvényén is kuporogva, feszülten figyelte – sokszor közbeszólásokkal, tapssal reagálta le – az éjbe nyúló vitát.

Mi volt az oka a megnövekedett érdeklődésnek? Az bizonyos, hogy a Petőfi Körben addig lezajlott viták színvonala, fontos, tartalmi kérdéseket felvető jellege, a tabukat nem kímélő kritikai szellem, a szabad véleménynyilvánítás lehetősége fokozódó érdeklődést váltott ki. Ehhez járult az a vonzerő, melyet Lukács György személyisége jelentett, aki hosszú évek után először jelent meg nem protokollárisan szervezett szűk, hanem spontán szerveződött nagy nyilvánosság előtt.¹

Lukács 1945 őszén tért haza a Szovjetunióból és szinte azonnal bekapcsolódott a magyar politikai-szellemi életbe, és bár a legfelsőbb pártvezetésben nem játszott aktív szerepet, mégis legpregnansabb kidolgozója volt a párt értelmiségi politikájának és igen gyorsan egyik legjelentősebb személyisége lett a háború utáni magyar kultúrának, társadalomtudománynak. A marxista filozófus-esztéta lapok szerkesztésében vett részt, előadásokat tartott a legkülönbözőbb fórumokon és a rádióban. Szerepet játszott a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezésében, számos társulatnak, intézménynek aktív résztvevője lett, egyetemi tanszéket vezetett, tanítványi kört alakított ki maga körül. Nemzetközi tekintélyét elismerve számos meghívást kapott: Genf, Róma, Párizs, Mi-

lánó, Berlin, Weimar, Wroclaw stb. mutatják az iránta megnyilvánuló érdeklődést. Ebben az időben kap Kossuth-díjat is.

Ennek a gazdag, sokoldalú működésnek az alapja a többpártrendszerben, az adott kor politikai és ideológiai sokszínűségében rejlett. A lukácsi autonómia ezekben az években azáltal erősödhetett, hogy természetes módon elismert más autonómiákat is, amelyek szerepet játszottak az akkori magyar szellemi életben. Azért alakulhatott ki egy pregnáns baloldali szellemi front, amelyben Lukácsnak igen jelentős szerepe volt, mert többpártrendszeres koalíciós alapra támaszkodhatott és sokszínű szellemi másság támogatta a vitákban kialakított közös politikai célokat.

A „fordulat éve”, azaz a sztálini monolitikus rendszer gyors és erőszakolt magyarországi adaptálásával támadások sorozata indult általában a pluralizmus minden megnyilvánulása ellen és koncentrált támadás indult Lukács és a Lukács-tanítványok ellen is.

A megváltozott hatalmi metódus nyilvánvalóan nem tűrhette azt a szellemi integritást, amelyet Lukács és tanítványai képviseltek, még akkor sem, ha Lukács már eddig is az önként vállalt pártfegyelem keretébe zárta saját autonómiáját. Igaz – ahol tehetette – harcolt e keretek kitágításáért.

A Rajk-per és a többi koncepciós perek megfélemlítő légkörében indította támadását Lukács ellen Rudas László a párt elméleti folyóiratában, a Társadalmi Szemlében. ²

Rudas éles hangon támadta Lukács demokrácia-elméletét. Az osztályszempontok elsikkasztásával, idealizmussal vádolta, s hogy a följelentéssel egyenértékű „bírálatot” teljessé tegye, még Lenin megrágalmazását is Lukács nyakába varrta. Az egybehangolt támadást bizonyítja, hogy rövidesen Alexander Fagyeev ³ is megszólalt, aki a szovjet szellemi élet és irodalom lebecsülését „olvasta ki” műveiből.

Lukács támadva-védekezve gyakorolt önbírálatot. ⁴

Az önbírálat azonban nem elégítette ki sem az MDP vezetését, sem Rákosi Mátyást, aki személyesen irányította Rudast és Lukácsnak is tanácsokat osztogatott levélben. Sokan szólaltak meg, vezetők és harcos epigonok, akik irodalmi és esztétikai kérdések mögé bújva támadták Lukácsot. Révai József viszont félreérthetetlenül kemény politikai tézisekkel kezdte Lukács bírálatát. ⁵

Leszögezte, hogy a népi demokrácia proletárdiktatúrává való fejlődésével félre kell dobni a zavaros nézeteket, különösen a harmadik utas elképzeléseket. Kijelentette, hogy a Szovjetunióhoz, mint példaképünkhöz való viszonyunkat meg kell szilárdítani. Az osztályharc élesedésével

fokozni kell az ideológiai éberséget és, hogy Lukács György bizonyos nézeteivel objektíve az ellenségnek segített. Lukács újból önkritikára kényszerült⁶ de pontosan felismerte az ellene irányuló hadjárat lényegét, hogy irodalmi Rajkot akarnak belőle csinálni, ahogyan ezt Révainak levelében meg is írta.

A filozófus nemzetközi szakmai elismertségét nem tudták lerombolni, legalábbis a világ nyugati felén, de itthon és a Szovjetunió-vezette táborban oly mértékben diszkreditálták, hogy évekig alig hallatta szavát, visszavonult tanítványai körébe – igen kevesen maradtak mellette – és csak kutatásokkal foglalkozott. Jól jellemezte Lukács helyzetét Heller Ágnes a vitán: „... valójában egy szervezett hajsza, suttogó propagandával körített hajsza indult ebben az időben Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs ellen. ... olyan légkör volt nálunk, hogy 1954-ben az Eötvös Lóránd egyetemen az egyik marxista tanszékvezető-helyettes nyilvános előadásán elhangzott, hogy Lukács elvtárs egy nyugatra kacsintgató kispolgár...”⁷

1955-ben a Petőfi Kör filozófus vitáját megelőző évben Lukács György körül változott valamit a légkör, hisz születésének 70 éves évfordulóján megkapta a második Kossuth-díjat, ez alkalommal külföldi nagyságok is üdvözölték. A Magyar Tudományos Akadémia Ünnepi ülésszakot és ünnepi vacsorát rendezett a tiszteletére, de mindez csak gesztussá zsugorodott, mert változatlanul azok uralták a politikai és ideológiai életet, akik Lukácsot megrágalmazták és – elsősorban politikailag – „margóra” kényszerítették.⁸ Igaz, a XX. kongresszus már lezajlott és ez erőt adott a reform-kommunistáknak és a magyar progressziónak, de a potenciális lehetőségek még nem jelentették a politikai erővonalak tényleges átalakulását. A hatalom több kérdésben bizonytalankodott, érezhető volt, hogy az értelmiséget nem képes a hagyományosan bevált eszközökkel és módszerekkel irányítani, de még elég erős volt ahhoz, hogy gátolja, nehezítse a progresszió törekvéseit.

A Petőfi Kör vezetőségére ebben az időben rendkívüli nyomás nehezedett a pártvezetés részéről. Még ebben a körben is akadtak azonban olyanok, akik változást akartak és ezért bizonyos mértékig szimpatizáltak a Petőfi Kör törekvéseivel. Közülük azonban sokan megrettentek a viták kiterjedéséhez, mert szerintük a Kör „... vitte az utcára a problémákat.” Aligha kell bizonyítani ennek az érvelésnek a tarthatatlanságát, hisz a problémák már régen kint voltak az utcán, a Petőfi Körben csak megfogalmazódtak azok a gondok, amelyeket már mindenki tudott.

Amikor a Petőfi Kör vezetősége a filozófiai vitát előkészítette ⁹, tudta, hogy az nem szűk szakmai vita lesz.

Ez a vita során be is igazolódott, hisz paradox módon csak néhány szakkérdés merült fel, jelesül Hegel marxista interpretációjának problémaköre, a marxista filozófia helyzete hazánkban stb. A vita politikai vita volt, ahol politikai erők csaptak össze – a XX. kongresszus igenlői bíralták azokat, akik felelősek voltak a filozófia, a társadalomtudományok adott állpotáért. Varga Mihály, a vita egyik résztvevője így jellemezte a szembenálló erőket: „Lényegében két elvi irányzatról volt szó – és talán még ma is – a magyar filozófiában. Lukácsék a filozófiát mint tudományt, mint alkotást fogták fel, míg a dogmatikus irányzat hívei azt lépten-nyomon összekeverték a propagandával és agitációval. ... Lukácsék a filozófia fundamentális kérdéseire irányították és irányítják a fő figyelmet. ...” ¹⁰

Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy ezt a szembenállást a dogmatizmussal Lukács és köre mindenekelőtt a tudományban képviselte. Politikai szempontból jóval óvatosabbak voltak, a reformkommunisták és Nagy Imre tevékenységét indokolastlan bizalmatlansággal szemlélték. Sokan hangoztatták a vitán a filozófusok egységes fellépésének szükségességét. A Petőfi Kör vezetése is szerette volna, ha minél többen csatlakoznak a XX. kongresszus által képviselt nézetekhez. Ez a kívánt „egység” azonban nem jött létre, Lukács erről zárszavában így beszélt: „... arról van szó, hogy kit igazolt az idő, akkor igenis nagyon nyíltan lehet mondani – és nem állítom, hogy, mindaz amit, mások írtak helytelen volt – , hogy fővonalában mi azon a vonalon mozogtunk, ami előkészíteni segített a XX. kongresszus ideológiáját és ezzel szemben az elvtársak lényegében és fővonalában egy szektáriánus és sztálinista vonalat képviseltek. ” ¹¹

A vita azonban e tekintetben sem volt teljesen eredménytelen, sokan akadtak, akik éppen a nyílt vita hatására megtagadták a sztalinizmust és csatlakoztak a szellemi progresszióhoz.

Lukácsot és tanítványait a vita rehabilitálta, és egyben a Petőfi Kör is elérte célját. Rehabilitálta Lukácsot mint filozófust és mint politikust. Ezen a vitán lépett fel először a nyilvánosság előtt együttesen Lukács tanítványi köre, a későbbi „budapesti iskola” néven ismert kör magja. Útjaik ezután életre szólóan szétváltak – első közös fellépésük egyben utolsó is volt. De lehetetlen nem észrevenni, hogy a vitán ennél sokkal több történt. Ez a vita is rehabilitálta az alkotó értelmiséget, a kutatókat, akiket hosszú évek óta szellemi kalodába szorítottak. Rehabilitálta a társadalmi gondokat nyíltan megfogalmazni és kimondani kívánó tudósokat, az irodalom és a magyar kultúra jeles képviselőit is. Lukács

zárszavában nem véletlenül említette: „... utalok arra, amit Heller elvtársnő nagyon helyesen vetett fel, a dogmatizmusnak arra a nivellálási tendenciájára, amelynek múlhatatlan következménye volt, hogy ha megnézzük az utóbbi nyolc év történetét a magyar kultúrában, látjuk – , hogy úgyszólván kizárólag az élvonalon álló jelenségeket dorongolták le, miközben dédelgetést kapott minden területen a legkülönbözőbb formájú tehetségtelenség. ” ¹²

A vitán sok, ma már evidensnek tűnő javaslat született, tudományszervezési, oktatási, kutatás-metodológiai javaslatok, melyek azóta részben megvalósultak. De nem lehet elhallgatni, hogy 1956 után újból a hamis vádak tömkelege zúdult Lukácsra, a Lukács-tanítványokra, a Petőfi Körre és annak filozófiai vitájára. Sajnos az sem hallgatható el, hogy többen, akik a vitán pozitív szerepet játszottak, önmaguk régi nézeteit megtagadva, „ideológiai”, „filozófiai” érvekkel támogatták a több évtizedes rágalomhadjáratot. E bevezetőnek nem lehet feladata Lukács 1956 utáni újbóli üldöztetésének történetét leírni. Szomorúan állapítható meg azonban, hogy a tanítványi körből is akadtak, akik 1957 után éveken át részt vettek abban a Lukács elleni támadássorozatban, amely őt megbélyegezte s a magyar szellemi életből kirekesztette.

Bohó Róbert

Jegyzetek

- ¹ A meghívó három vitavezetőt nevez meg: Lukács György akademikust, Balogh Elemért az MDP Pártfőiskolájának tanszékvezetőjét és Szigeti József kandidátust.
- ² Rudas László: Irodalom és Demokrácia. Társadalmi Szemle, 1949. 6-7. sz. 412-439. old.
- ³ Alexander Fagyeev (1901-1956): szovjet-orosz író, a Lukács-vita idején a Szovjet Írók Szövetségének főtitkára volt. Az SZKP XX. kongresszusa után öngyilkos lett.
- ⁴ Lukács György: Bírálat és önbírálat. Társadalmi Szemle, 1949. 8-9. sz. 571-592. old.
- ⁵ Révai József: Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez. Társadalmi Szemle, 1950. 3-4. sz. 193-211. old.
- ⁶ Lukács György: Következtetések az irodalmi vitából. Társadalmi Szemle, 1950. 7-8. sz. 613-616. old.
- ⁷ Filozófiai Értesítő 1956. szeptember, 159. old.
- ⁸ Lukács György tevékenységének e korszakával részletesen foglalkozik Ambrus János „Lukács György 1956-ban” c. tanulmányában. Világosság, 1989. 5. sz. 321-325. old.
- ⁹ A Petőfi Kör vezetőségén belül a vita előkészítésével Bohó Róbert, Hegedűs B. András, Pataki Ferenc és Tánczos Gábor foglalkozott. Bohó Róbert tárgyalta Lukács Györggyel és Heller Ágnessel a vitán várhatóan felmerülő kérdésekről, a vezetőség néhány javaslatáról.
- ¹⁰ Filozófiai Értesítő, 1956. szeptember 122. old.
- ¹¹ Uo. 162. old.
- ¹² Uo. 161. old.

Jegyzőkönyv

A XX. kongresszus és a marxista filozófia problémái

A DISZ Petőfi Körének filozófusvitája, 1956. június 15.

ELNÖK: Tánczos Gábor

VITAVEZETŐK: Lukács György, Balogh Elemér, Szigeti József

TÁNCZOS GÁBOR : Kedves Elvtársak! Szeretettel üdvözlök mindenkit a Petőfi Kör filozófiai vitaestjén. Újból leszögezhetjük, örömmel állapítható meg, hogy a marxista társadalomtudományok iránti érdeklődés a XX. Kongresszus¹ után alaposan megnőtt, és filozófiai vitánkon is van olyan érdeklődés, sőt nagyobb, mint az eddigieken. (*Taps.*) Azon szokásunktól eltérően, hogy protokolláris és udvariassági szempontokat nem túlságosan veszünk figyelembe, engedjék meg most az egyszer, hogy mindnyájunk nevében, a fiatal budapesti értelmiség nevében üdvözljük Lukács György elvtársat. (*Viharos taps.*) Nem úgy, mint a diplomaták szokták a ritka vendéget üdvözölni, hanem mint olyat, aki ősz hajjal és ifjú szívvel valóban közénk tartozik, azokhoz, akik el vannak szánva arra, hogy a marxizmus-leninizmus elsajátítása terén tanuljunk mindazoktól, akiktől tanulhatunk (*Derültség és taps.*), hogy pártunknak, népi demokráciánknak valóban megfelelő, marxista értelmiségévé váljunk.

Ezzel vitánkat megnyitom. A régi módszer szerint bevezető előadást nem tartunk, hanem eleve hozzászólók kértek és kérnek majd szót, akik hozzászólnak „A XX. Kongresszus és a marxista filozófia problémái” című témához. Első hozzászólónk Gondi József elvtárs a Lenin Intézet² Továbbképző Tanfolyamáról.

GONDI JÓZSEF: Kedves Elvtársak! Elsősorban két dologgal szeretnék foglalkozni. Az egyik a tanárok képzése és a filozófiai továbbképzés problémája, a másik – ezzel szoros összefüggésben – a filozófia tanításának problémái a nem szakos egyetemeken. Azért szeretnék e két dologgal együtt foglalkozni, mert úgy gondolom, hogy szorosan összefüggenek és igen élesen vetődnek fel most különösen a XX. kongresszus után. A tanárok képzésével kapcsolatban először is egy olyan témával foglalkozom, amely véleményem szerint megoldásra vár az elkövetkező időben.

Az elvtársak tudják azt, hogy a filozófia szakos tanárok képzése az elmúlt pár évben a Lenin Intézetbe került át, ott képezték ki őket, és most két év óta ott végzik ezeknek a tanároknak továbbképzését. Magam is ennek a továbbképzésnek egyik résztvevője, hallgatója vagyok és főleg ezért szeretném elmondani, hogyan látom ezt a problémát egyrészt most, másrészt pedig a jövőben. Az eltelt évek és az a két év, amelyet a továbbképző tanfolyamon töltöttem, bebizonyították számomra, hogy a filozófia-szakos tanárok képzése ilyen formában és ilyen keretek között nem oldható meg. Először az előadások és a konferenciák színvonala, másodsor a filozófiatörténeti oktatás háttérbe szorítása, harmadrészt pedig a mai burzsoá filozófiának ismertetése, annak bírálata és elemzése, negyedszer általában a filozófia területén az alapos elemzés, a logikai érvelés és általában az érvelésre való tanítás és nevelés, a vitatkozásnak nagyobb keret és lehetőség megadása – mindezek a területeken nem megfelelő a helyzet, pedig úgy gondolom, hogy ezek nagyon fontos kellei a tanárképzésnek, de különösen a továbbképzésnek. A bajok forrását abban látom, hogy a Lenin Intézetben kialakult és meghonosodott, az utóbbi időben eléggé általánossá vált a dogmatizmus. Baj az is, hogy az ottani oktatók szaktudása nem megfelelő, valamint hogy a filozófiai egységfront nem volt meg, nem azoknak az elvtársaknak kezében volt a filozófiai oktatás és elsősorban a továbbképzés, akik ennek a képzésnek problémáit meg tudták volna oldani.

A magam részéről nem tudom egészen biztosan, melyek voltak azok a problémák, amelyek konkrétan megakadályozták, hogy a Filozófiai Intézet³ és a tanárképzés munkája továbbra is úgy menjen, mint előzőleg Fogarasi⁴ elvtárs vezetése alatt, valamint azt, hogy ebben a munkában Lukács György elvtárs is szorosabban vehetett volna részt, mint ahogy a legutóbbi időkben résztvett. Szeretném, ha ezekről az okokról itt majd szó esnék. A magam részéről azonban ezt nagyon nagy hibának látom.

A másik dolog, amivel itt foglalkozni szeretnék, a filozófiai képzés a „nem-szakos” egyetemeken. Ennek a megoldhatósága is elsősorban a tanárképzés és továbbképzés színvonalától függ egyrészt, másrészt pedig attól, hogy gyökeresen, alaposan és minél előbb felszámoljuk azokat a hibákat, amelyek a marxizmus és a filozófia oktatásának területén is előfordultak. Az első ilyen hiba volt a dogmatizmus, amely szinte a marxista-leninista filozófia minden területére kiterjedt. Az egyetemeken ez úgy nyilvánult meg, hogy az előadások brosúraszerűen laposak, eléggé vulgárisak és felületesek voltak, és a konferenciákon ezeket az előadásokat egyszerűen elismételték. Bár ezeken a helyeken nem elsősorban a filozófia a szaktárgy és nem annak kell dominálnia, de feltétlenül alaposabb, tudományosabb elemzésre és előadásra van szükség.

Ne arra törekedjünk az egyetemeken, hogy a marxista filozófiának lehetőleg minden kérdését előadjuk, hanem hogy annak módszerét és szellemét adjuk át a hallgatóknak, egy olyan módszert adjunk a kezükbe, amelyet szaktárgyuk keretében használni tudnak. Ezt pedig csak úgy tudjuk megtenni, ha tényleg alapos, elemző – ha nem is teljességre igényt tartó – előadásokat tartunk. Hogy a helyzet ezen a téren megváltozzék, annak másik nagyon fontos feltétele szerintem az, hogy az eddigi tematikát és programot felül kellene vizsgálni és egyrésztől bizonyos szűkítéseket, másrésztől pedig bizonyos kérdések felülvizsgálatát kellene gazdagabban leadni, és a mechanikus vulgáris párhuzamoktól meg kellene tisztítani a filozófiai oktatást is.

A filozófiai oktatás egyik legégetőbb kérdése, amely a legtöbb hibához vezetett, a pártosság, a filozófia pártosságának szubjektivista értelmezéséből származott. Sokan úgy látták, hogy a marxista filozófia csak úgy szolgálja a gyakorlatot, népi demokratikus rendszerünk ügyét, ha egyszerűen elhagyjuk az elméleti kérdések nagy részét vagy csak igen vulgárisan tárgyaljuk és – szűk prakticista szempontokat tartva szem előtt – elsősorban gyakorlati kérdésekkel foglalkozunk. Olyan értelemben, hogy – ezeket elszakítva az elmélettől, mindenféle összefüggést kikapcsolva – csak a napi párthatározat és az esetleges események felsorolásával próbáltuk gyakorlatiassá tenni a filozófiát. Azt hiszem, hogy ez messzemenően helytelen módja a marxista filozófiának a gyakorlattal való összekapcsolására; nem az ilyen esetleges tények halmazát kell elemeznünk, hanem a marxista filozófia alapvető kérdéseit tárgyalni, elemezni és a mai valóság, a mai gyakorlat sokoldalú tényeiből kiindulva, annak fő lényeges vonásait megragadva megpróbálni levonni az általánosításokat és a történelmi materializmus tételeit gazdagítani ezzel is. (*Taps.*)

Ebben látom én a filozófiai oktatás és tanárképzés megoldásának kérdését, hogy elsősorban azok az elvtársak oldják meg ezt, akik Magyarországon ehhez a leginkább értenek, Fogarasi és Lukács elvtárs vezessék ezt, másrészt pedig ténylegesen fel kell számolni a filozófiatörténet vulgáris, dogmatikus elhanyagolását, a gyakorlat prakticista értelmezését, a pártosság szubjektivista értelmezését. Ennek érdekében szerintem át kell alakítani a tematikát és a programot, ne teljességre törekedjünk, hanem arra, hogy valóban a marxizmus szellemét és lényegét próbáljuk elsajátíttatni a hallgatókkal és magunk is sajátítsuk el. (*Taps.*)

VARGA MIHÁLY: Tisztelt Elvtársak! Ma már a marxisták között aligha fogja valaki tagadni, hogy szoros összefüggés van filozófia és politika között, legfeljebb e kapcsolat jellege körül vannak még viták a

magyar filozófiában. Felszólalásomban egy-két ilyen összefüggésre szeretnék egészen vázlatosan rámutatni, elsősorban az utóbbi évek magyar filozófiai vitáival kapcsolatban.

Ma már sokak számára világos, hogy a marxista filozófia Lenin halála után válságba került és sok tekintetben még ma is egyhelyben topog. Mi nem tagadjuk Sztálin filozófiai műveinek érdemeit, de az ismeretes sztálini gyakorlat a marxista filozófiát dogmák rendszerévé, tételek összegévé változtatta, a filozófiai gondolat fejlődését nemzetközi méretekben is évtizedekre visszavetette. Már csak ezért is kivételes jelentőségű volt ezen időszakban Lukács György elvtárs filozófiai munkássága. (*Taps.*) Elnézést kérek Lukács elvtárstól, hogy ilyen kérdésekkel is foglalkozom, de úgy gondolom, hogy eddig túl keveset beszéltünk erről. Lukács György elvtárs azon kevesek közé tartozott, akik személyükben és munkásságukban az alkotó marxizmus álláspontját képviselték. Számos vonatkozásban továbbfejlesztette a marxista filozófiát, a marxista esztétikát és ezzel sok tekintetben megmentette a marxista filozófia becsületét abban a korban, amikor a polgári tudósok közül sokan már a marxista filozófia csődjéről kiabáltak, és meg kell mondani, hogy nem is egészen alaptalanul. Félreértések elkerülése végett: ez nem a mi legfelsőbb szerveink véleménye, hanem például többek között az ezévi német filozófiai kongresszus⁵ résztvevőié, akik így értékelték Lukács György elvtárs munkásságát.

Tudom, hogy Lukács elvtárs nem szívesen hallgatja végig az efféle megnyilatkozásokat, de a tények tények maradnak, és a tények leszögezése – főleg azoké, amelyeket tőlünk, fiataloktól eddig gondosan eltitkoltak – talán még nem személyi kultusz. A személyi kultuszra nem neki és nekünk, hanem főleg azoknak volt szükségük a múltban is, akik érezték valamilyen oknál fogva, hogy enélkül pozícióik nincsenek tartósan biztosítva. (*Élénk taps.*) Az 1953-54-ben megtartott filozófiai viták⁶ idején kezdtem el gondolkodni a magyar filozófiai front problémáiról. Tudtam, hogy Lukács elvtárs régi kommunista, hogy a Magyar Tanácsköztársaságban is kimagasló szerepet játszott, hogy filozófiai-esztétikai műveit a gondolkodó emberek tiszteletben tartották még a Szovjetunióban is, műveit nagy haszonnal forgattam én is. (*Derültség.*)

TÁNCZOS GÁBOR: Varga elvtárs! Lukács elvtárs a Szovjetuniónak hosszú időn keresztül megbecsült ideológusa volt.

VARGA MIHÁLY: De nem mindenki számára. Éppen ezért reám rendkívül megdöbbenően hatott a filozófiai vitán Lukács elvtársnak az a kijelentése, hogy itt nálunk úgy látszik, azért húzzák-halasztják a filozófiai kutatóintézet létrehozását, mert ő és Fogarasi akadémikus még életben vannak. Lehet, hogy nem pontosan ezekkel a szavakkal mondta

Lukács elvtárs, de engem ez a megállapítás nem hagy nyugodni azóta sem.

Bajcsy-Zsilinszky Endre ünnepélyes temetésének napján⁷ annak idején írta a Szabad Nép: „A mi országunk híres arról, hogy csak temetni tudjuk nagyjainkat, de megérteni nem.” Nos, a mi népi demokráciánk történetében arra is akadna példa, hogy nagyjainkat élve is háttérbe szorítottuk. Nem szabad megengednünk, hogy ez a gyakorlat tovább folytatódjék. Lukács György elvtárs itt él és dolgozik közöttünk. Éppen ideje már, hogy a politikai szektarianizmus, a szektás tudománypolitika hibáit jóvátegyük, hogy megmutassuk és megértsük Lukács György elvtárs igazi szerepét a marxista filozófiában és pártunk történetében is. *(Élénk taps.)* *(Közbeszólás: Éljen a Blum tézisek⁸ szerzője – Élénk taps.)* Itt az ideje annak, hogy tanuljunk abból a gazdag életútból, amelynek egyik gyűjtőpontja volt a szocialista humanizmus, a megalkuvás nélküli közdelem mindazon tényezők ellen, melyek az egyéniséget, az embert megnyomorítják, csonkává, egyoldalúvá teszik, mindazok ellen, akik a szocializmust szürkére festve képzelik el. A történészvitából⁹ kiderült, hogy Lukács elvtárs egyike volt azoknak, akik több ízben is felléptek a pártunkban hosszú évtizedekig eluralkodó baloldai elhajlás és szektarianizmus ellen. Vannak tehát komoly hagyományaink is a szektarianizmus elleni harcban.

Ezért nem lehet a véletlennek tekinteni, hogy Lukács elvtársat, aki pártunk egyik alapító tagja, majd a Tanácsköztársaság népbiztosa volt, aki a szektarianizmust több ízben bírálat alá vette – támadták, rágalmazták az illegalitás éveiben, támadták és rágalmazták a felszabadulás után is, – majdnem egészen a XX. Kongresszusig. Népi demokráciánkra nézve szégyen, hogy a Lukács elvtárs által vezetett filozófiai szakoktatást illetékes szerveink annak idején megszüntették¹⁰, hogy munkásságából még a polgári filozófia is többet tanul, mint filozófiaoktatóink egy jelentős része. Meg kell szüntetni ezt a rendellenes állapotot: ez hasznára lesz politikai életünknek és a marxista filozófiának is. Ugyancsak többet kell tanulnunk Fogarasi elvtárs alapvető munkáiból.

A szektás politikának oka volt rá, nekünk azonban semmi okunk sincs arra, hogy Lukács elvtárs politikai befolyásától féltsük népünket, az egyetemi ifjúságot. *(Taps.)* Lukács elvtárs jó irányban befolyásolta és befolyásolja hallgatóit: önálló gondolkodásra, a tudatlanság felszámolására nevelte őket, és azt teszi ma is. Sokat tanultunk és tanulhatunk politikailag is Lukács György elvtárstól és tanítványaitól. Nekem személyesen például a XX. Kongresszus nem okozott fájdalmat vagy különösebb problémákat, és ezt annak köszönhetem jórészt, hogy Szigeti [József] elvtárs

– már jóval a XX. Kongresszus előtt – munkámat jó irányban befolyásolta. Nem kétséges előtttem az, hogy a helyes politikai irányvonalat is csak az alkotó marxizmus álláspontján állva lehet kidolgozni.

Az utóbbi évtizedekben a marxista filozófiában és filozófiaoktatásban elterjedt dogmatizmusnak számos okát lehetne megjelölni. Nekünk azonban azok ellen a viszonyok és körülmények ellen kell most harcolnunk elsősorban, amelyek nálunk szükségszerűen, napról-napra és tömegméretekben szülték a dogmatizmust, szubjektivizmust, konjunkturizmust és még sok más káros jelenséget is, amelyeket élesen elítélt az SZKP XX. Kongresszusa. Mindezeknek a káros jelenségeknek fő oka a politikai szektarianizmus és a személyi kultusz.

A személyi kultusz a marxizmus-leninizmus interpretálásában nem tűr és nem is tűrhet meg semmiféle komolyabb ellenvéleményt, mert ez létalapját támadná meg. A személyi kultusz által létrehozott körülmények között a tudománypolitika irányítói a tudomány kérdéseit (így a marxi-lenini filozófia kérdéseit is) nem érdembeli nyílt elvi vitákkal, hanem vagy tekintélyelvi alapon, vagy ha ez nem áll rendelkezésükre, akkor éppen a vélt vagy igazi ellenfél tekintélyének a lejáratásával akarják megoldani. Véleményem szerint ilyen jellege volt sok tekintetben az 1953-ban, a Lenin Intézetben lefolytatott filozófiai vitának¹¹ is, még akkor is, ha a dogmatikus irányzat hívei őszintén meg voltak győződve arról, hogy ők – és csakis ők – képviselik pártunk érdekeit. Az azóta eltelt időszak megmutatta, hogy a vezető filozófusok ellen akkor (és már korábban is) indított hangulatkeltés csak ártott a filozófiaoktatásnak, ártott a pártnak is.

A személyi kultusz azáltal, hogy az ellenvéleményeket elfojtja, az önálló gondolatokat félretolja: a pártvezetést éppen a valóság sajátosságainak mélyreható és sokoldalú ismeretétől fosztja meg. Ezáltal még inkább megnövekedik a szektarianizmus, méginkább mélyül a szakadék a párt és a tömegek között, mert a párt- és államapparátus egy része a párt politikáját a személyi kultusz és bürokratikus centralizmus következtében óhatatlanul balra torzítja el.

A politikai szektarianizmusnak viszont éppen a személyi kultusz és a bürokratikus centralizmus következtében feltétlenül van egy olyan tendenciája, hogy abszolúttá, uralkodóvá válják az élet minden területén. Ennek a tendenciának azonban útjában áll a marxizmus-leninizmus is. Ezért a szektás nézetek és módszerek igazolása nem képzelhető el a marxizmus lényegének meghamisítása és leegyszerűsítése nélkül, a marxizmusnak és pártosságnak dogmatikus és szubjektivista felfogása nélkül. A politikai szektarianizmus megteremti a maga „ideológusait”, akik leg-

többször (szubjektíve talán jóhiszeműen) a marxizmusban éppen a leglényegesebbet nem veszik észre: a marxizmus élő lelkét, a konkrét helyzet konkrét elemzésének lenini követelményét. Ezek az elvtársak a marxizmust a tételek összegévé változtatták, és tételeit is – enyhén szólva – impresszionista módon alkalmazzák, amennyiben mindig azt veszik elő a marxizmusból, amire pillanatnyilag nekik szükségük van. Mivel az ilyen típusú ideológusok a pártosságot is önkényesen értelmezik, álláspontjukat az egyedüli pártos álláspontnak, a marxizmus álláspontjának tüntetik fel, és minden törekvésük az, hogy az ellenvéleményeket elnémítsák a szektarianizmusra jellemző módszerekkel.

Véleményem szerint egészen vázlatosan ez volt a politikai háttere az 1953-54-ben lefolyt filozófiai vitáknak is. Természetesen, a gyökerek mélyebbre, a felszabadulás előtti időszakba nyúlnak vissza. Szeretném, ha majd Lukács elvtárs részletesebben is foglalkozna itt ezekkel a problémákkal, számunkra ez igen tanulságos lenne.

Lényegében két elvi irányzatról van (és talán még ma is van) szó a magyar filozófiában. Lukácsék a filozófiát mint tudományt, mint alkotást fogják fel, míg a dogmatikus irányzat hívei azt lépten-nyomon összekeverték a propagandával és agitációval. Például Havas [Ernő] elvtárs akkori felszólalásából kiderült, hogy ő népi demokráciánk kérdéseinek filozófiai általánosítása alatt olyan cikkeket értett, amelyek pár hónap alatt elvesztik időszerűségüket. Lukácsék a filozófia fundamentális kérdéseire irányították és irányítják a fő figyelmet, míg az őket bíráló elvtársak, például Szecsődi elvtárs¹² mindennel foglalkozni akarnak, illetve mindazzal, amit a dialektikus materializmus segítségével kell megoldani. Az ilyen szakmai és politikai rövidlátás és az ebből fakadó gyakorlat – még ha látszólag a pártot segíti is –, lényegében súlyos károkat okoz a pártnak, mert elsekélyesíti, tudománytalanná teszi a filozófiát és ezzel a marxizmust is. Joggal mondotta akkor Lukács elvtárs, hogy az ilyen álláspont, a filozófia tárgyának és pártosságának dogmatikus és szubjektivista felfogása a gyakorlatban, csak enciklopedikus tudatlanságot eredményezhet. *(Derűltség és taps.)* A személyi kultusz és politikai szektarianizmus légkörében szükségszerű volt, hogy ez az irányzat létrejöjjön, és ez az irányzat lényegében nem is más, mint a politikai szektásságnak a filozófiai változata. Nem véletlen például az, hogy a Lenin intézeti filozófiai tanszék vezetését megszemélyesítő elvtársak szektás módszerekkel dolgoztak a pártmunkában és a káderpolitikában is.

A Lenin intézeti filozófiai tanszék értekezletén Selmeczi [József] elvtárs helyesen állapította meg, hogy például Szecsődi elvtárs régebbi helytelen álláspontját a filozófia pártosságával kapcsolatban még a XX.

Kongresszus után sem adta fel: formailag ugyan variálja, de lényegében védelmezi, sőt még talán élesebb megfogalmazásban adja, mint régen. Erről tanúskodik legújabb tanulmánya, a legújabb Rudas-kötethez írt bevezető¹³, amelyben az objektív igazság feltárását tértől és időtől függetlenül is elképzelhetőnek tartja, hogy például az objektív igazság felderítését nem mindig tartja tettnek a dolgozó nép érdekében, hogy ezt csak Rudas elvtárs esetében engedi meg. (*Derültség.*) Mindez bővebben olvasható a könyv 13-14. oldalán.

Mindezt csak azért tettem szóvá, mert tanszékünkön jóformán Szecsődi elvtárs az egyetlen, aki Kiss Arturral való közös fellépését lényegében még mindig helyesnek tartja. Még mindig nem látja, hogy ő és szerzőtársa akkor a dogmatizmus álláspontjáról bírálta Lukácsot, Fogarast, hogy kritikájuknak ezért még viszonylagos jogosultsága sincsen. Kérdésselvetésükben – hogy t.i. miért nem foglalkoznak Lukácsék népi demokráciánk kérdéseivel – volt egy jó adag demagógia is: köztudomású ma már, hogy Lukácsék foglalkoztak és nem is keveset a népi demokrácia kérdéseivel ott, azokon a területeken, ahol erre illetékesek voltak, vagy ahol a kérdések tudományos elemzéséhez adva voltak a feltételek. Nem Lukács György a hibás abban, hogy legtöbbször hiányoztak ezek a feltételek. Amíg lehetett, amíg ez összefért a tudományos lelkiismeretességgel, Lukács elvtárs szívesen nyújtott értékes elméleti és módszertani segítséget népi demokráciánk elméleti problémáinak elemzése szempontjából — és úgy gondolom, hogy szívesen nyújtja ezt ma is. 1947-es milánói előadásában¹⁴ rendkívül komolyan, filozófiai síkon vetette fel például a törvényesség kérdését az új demokráciák létrejöttével kapcsolatban. Nem ő a hibás abban, hogy intelme pusztába hangzott kiáltás maradt. Nem ő a hibás abban sem, hogy az általa a szocialista realizmusról kifejtett mély gondolatok süket fülekre találtak az irodalompolitika egyes irányítóinál. Pedig ha figyelembe vettük volna az ő intelmeit, akkor számos területen elkerülhettük volna a sorozatos és egyre súlyosabb baklövéseket. Nem vettük, nem vehettük figyelembe — éppen a személyi kultusz miatt.

Nem kötelező, de elvárható, hogy mindezeket ma már Szecsődi elvtárs is lássa. (*Derültség.*) Selmeci elvtárs elmondhatná, hogy a Lukácsék elleni hangulatkeltést hogyan készítették elő, hogyan szervezték meg 1953-ban a Lenin Intézetben. Úgy gondolom, hogy az ilyen filozófiai tátrárjárásnak egyszersmindenkorra véget kell vetni! (*Élénk taps és derültség.*) Van itten egyéni felelőssége Szecsődi elvtársnak is, de szeretném leszögezni, hogy a történekeért semmiképp sem ő, vagy Kiss Artur a fő felelős. A fő felelősök azok, akik elnézték, sőt esetleg ösztönözték is a tanszéket arra, hogy ezt a provokációt végrehajtsa. (*Taps.*)

Sok tekintetben tragédiája az utóbbi évtizedben a párt által felnevelt, a pártot a gyakorlatban is segíteni akaró nemzedék egy részének, hogy politikai éberségét, tisztánlátását tompította, fékezte, akadályozta a szektás politika. Mi nem a visszahúzó erők, a konzervatív oldal apológétái akarunk lenni, hanem az emberi haladás, a szocialista forradalom harcosai. A szocialista forradalomnak nincs szüksége a valóság meg szépítésére. A lakkozásnak, de a pesszimizmusnak nincs semmi köze a pártossághoz, a marxizmus-leninizmushoz. A szocialista forradalomnak létérdeke az objekív igazság feltárása, létérdekünk azért, mert forradalmárok vagyunk, mert nem hátra, hanem előre akarunk menni. Talán nem egészen szerencsés fogalmazás, de a mi értelmiségünk szerepe a XX. Kongresszus előtt sok tekintetben arra korlátozódott, hogy a világot magyarázza. Feladata azonban az, hogy megváltoztassa! (*Taps.*) Úgy gondolom, hogy lényegében csak a XX. Kongresszus után jött el az ideje annak, hogy a filozófusok tudományosan foglalkozhassanak népi demokráciánk kérdéseivel. Ha a filozófia számára a valóban tudományos munka legfontosabb feltételeit megteremtjük, akkor különösebb unszolás nélkül is foglalkozni fogunk népi demokráciánk aktuális filozófiai problémáival: csak engedjék meg, hogy ezt tudományosan csináljuk, akkor a pártunk gyakorlati harcát is segítő cikkekben, tanulmányokban nem lesz hiány.

Ugyanakkor rá kell mutatni arra is, hogy a filozófiának az élettel való kapcsolata nem szűkíthető le a napi politikával való kapcsolatra. A jövőben is kell hogy legyen különbség tudományos munka, propagandamunka és agitáció között. Ugyancsak le kell szögezni, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak munkássága az utóbbi időkben, vagyis az irracionizmus, a fizikai idealizmus, a logika, a marxista esztétika alapproblémáival való foglalkozás az élettel való kapcsolatuk egyik legfényesebb bizonyítéka.

Néhány szót még a Petőfi Kör vitáiról. Úgy hallom, hogy akadnak még funkcionáriusok nálunk, akiknek a XX. Kongresszus után is legfőbb gondjuk az, hogyan tudnák a végre megindult bírálatot viasztöríteni, vagy a szabad vitákat megszüntetni. Ezek az elvtársak valószínűleg nem eléggé veszik figyelembe azt, hogy a XX. Kongresszus után vagyunk, hogy ma már a hosszú évekig belénkfojtott igazságérzet és egészséges bírálat áradó folyamát nem lehet sem jelzőkkel, sem adminisztratív intézkedésekkel elintézni. (*Élénk taps.*) Mi a szocialista forradalmat akarjuk hazánkban meggyorsítani és harcolni fogunk mindazok ellen, akik ennek a szocialista forradalomnak az útjában állnak. (*Taps.*) Mi nem esküdözünk a XX. Kongresszusra, hanem a XX. Kongresszus szellemében akarunk cselekedni. (*Élénk taps.*) Pártunk is, dolgozó népünk is ezt várja

tőlünk. A mi vitáinktól csak azok félhetnek, akik félnek az igazságtól! Jó lenne, ha a XX. Kongresszus szellemével szembenállók egyszer s mindenkorra figyelembe vennék azt a körülményt, hogy a mi pártunk munkáját hosszú évtizedekig bénító szektarianizmus, akárcsak a jobboldali demagógia ideje is, ma már lejárt.

A szabad viták erősítik népi demokratikus rendünket és gyengítik az ellenséget, az ellenség pozícióit. Ha a politikai szektarianizmust megszüntetjük, hamarabb végzünk az ellenséggel!

Az SZKP XX. Kongresszusának szelleme dolgozó népünk, benne értelmiségünk és fiatalságunk legjobbjainak fejében már győzött, és ez a biztosítéka annak, hogy előbb vagy utóbb győzni fog életünk minden területén. Győzni fog, mert akarjuk, hogy győzzön; győzni fog, mert eszméi anyagi erővé válnak.

Nem szerencsés a hasonlat, de az ellenállóknak, a visszahúzó erőknek csak azt mondhatjuk, voltak már a mi népi demokráciánk történetében olyan személyiségek, akik a forradalomban a fék szerepét próbálták betölteni. A történelem arra tanít, hogy nem sikerült nekik. Miért kellene azt gondolnunk, hogy másoknak, most, a XX. Kongresszus után, sikerülni fog? (*Taps.*)

Egy olyan nemzedéket nevelt fel pártunk, amely érzi a felelősséget az ország és a nemzetközi munkásmozgalom sorsa iránt, amely ma már egyre inkább akar – és tud is – beleszólni az ország dolgaiba. Ma már elsősorban a párton belül vannak e nemzedék legjobbjai. A XX. Kongresszus teremtette meg annak a lehetőségét, hogy ez a nemzedék – akár csak egész dolgozó népünk is – vágyait, legszebb reményeit és törekvéseit most már valóra váltsa. Élnünk kell ezzel a lehetőséggel és megalkuvás nélküli harcot kell folytatni azok ellen, akik akadályozzák, hogy ebből a lelkesítő lehetőségből valóság legyen!

Néhány kívánságom is lenne. Meg kell teremtenünk, helyre kell állítanunk a normális kapcsolatot a filozófiát oktató káderek és a vezető filozófusok között.

Fel kell számolni sürgősen a vezető filozófusok munkássága iránt tanúsított, helyenként még uralkodó káros nihilista álláspontot.

Szakítani kell a filozófia tárgyának és pártosságának dogmatikus és szubjektivista felfogásával és elsősorban a tudománypolitikát irányító szerveinknek kell ezt megtenniök.

Kérni szeretném pártunk Politikai Bizottságától a filozófiai kutatóintézet létrehozását, amely az országban folyó filozófiai kutató és oktató munkát szervezné, irányítaná és összefogná.

Lukács György elvtárs eddig magyarul meg nem jelent műveit is hozzáférhetővé kell tenni, és talán ideje volna már megkezdeni Lukács elvtárs műveinek gyűjteményes kiadását. *(Élénk taps.)*

Még egy kívánságom volna: a Petőfi Kör vitáit folytatni kell és nem megszüntetni. *(Élénk taps.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Mielőtt átadnám a szót Balogh Elemér elvtársnak, egy-két mondatban szeretnék reagálni arra, amit Varga elvtárs mondott. Úgy érzem, hogy egy kicsit nyílt kapukat döngtet. A Petőfi Kör vitáit senki sem akarja Magyarországon beszüntetni. *(Ellentmondások. Zaj.)* A DISZ vezető szervei az elmúlt hetekben több ízben is határozatilag kimondták, hogy a Petőfi Kör vitái helyesek, egészségesek, tovább folytatandók¹⁵. Semmiféle más szerv semmiféle olyan intézkedést nem hozott, hogy a Petőfi Kör vitáit be kellene szüntetni. Felesleges dolog, úgy gondolom, a viták folytatását ilyen módon követelni, hiszen itt vagyunk, nem is kis számban, folytatjuk a Petőfi Kör vitáit és semmi jel nem mutat arra, hogy a vitákat abbahagyjuk. *(Taps.)*

BALOGH ELEMÉR: Kedves Elvtársak! Örömmel üdvözlöm a DISZ-központ kezdeményezését, azt, hogy a filozófiai front kérdéseiről szabad vitát kezdeményezett. Örülök neki, még abban az esetben is, ha egyikünknek-másikunknak itt ma keserű pirulákat kell lenyelnie. Az igazság ugyanis azt kívánja, hogy mindenki olyan keserű pirulákat nyeljen le, amilyeneket elkövetett hibáiért megérdemel. *(Élénk taps.)* Csak megjegyzem közbevetőleg, hogy minél hosszabban tapsolnak, annál rosszabb szolgálatot tesznek a XX. Kongresszus ügyének, amelyet most mindannyian képviselnek remélhetőleg. *(Zaj.)*

TÁNCZOS GÁBOR: Ennek eldöntése helyett folytassuk a vitát.

BALOGH ELEMÉR: Minderre rá fogok térni felszólalásomban. Fontos tehát, hogy a problémákat bárdolatlan keménységgel és őszinteséggel, de ugyanakkor megfelelő higgadtsággal vessük fel és nagyon szeretném aláhúzni: megfelelő higgadtsággal, hogy ne adjunk ürügyet arra a mai napon, hogy egyesek azon vitatkoznak – mert vitatkoznak róla egyesek – hogy nem kellene-e megakadályozni a Petőfi Kör vitáit. *(Zaj.)* Szeretném hangsúlyozni, hogy felszólalásomban az az őszinte célkitűzés lebeg szemem előtt, hogy segítsék létrehozni itt a mai napon a hazai marxista filozófiai front egységét. A párt érdeke ezt kívánja és éppen ezért nagyon fontos, hogy higgadtak legyünk és nem meggondolatlanok. Az ügy nem azon fordul meg, hogy Lukács elvtárs mennyi tapsot kap és vigyázzanak az elvtársak, hogy *(Közbeszólás: Nincs szükség figyelmeztetésre!)*

a felszólalások jó irányba menjenek. Engedje meg a közbeszóló elvtárs, hogy megjegyezzem, szerintem az előttem felszólalt elvtársak olyan hangot ütnek meg, amely nem alkalmas arra, hogy azok az elvtársak, akik a hibákat elkövették, beismerjék azokat. (*Taps.*) Ez odaszít becsületes elvtársakat a szektások karjaiba, és ezt meg kell érteni, elvtársak! Éppen azért, mert nem azt a célt tűzöm magam elé, hogy gúnyolódjak, hanem, hogy létrehozzuk ezt az egységfrontot, nem azokról az ellentmondásokról kell ma elsősorban beszélnünk, ami nem akadálya az együttműködésnek a filozófiai fronton, hanem ami akadálya annak. Hogy ezeket az akadályokat elhárítsuk, hogy a mai ülés jól sikerüljön, annak szerintem két fontos és elengedhetetlen feltétele van. Az egyik saját hibáink mélységes beismerése és azok mélyreható elemzése, a másik – aminek itt a filozófusok részéről meg kell történnie – Lukács György elvtárs teljes politikai rehabilitálása. (*Élénk taps.*) Ami a hibák beismerését illeti, az elvtársak meg fogják látni, hogy mi nagyon alaposan végiggondoltuk az elkövetett hibákat, és meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs, Havas elvtárs és a többi elvtársak is ugyanezt fogják tenni. Vannak azonban olyanok – és itt nem Havas elvtársra célok – akik úgy akarnak ejutni a XX. Kongresszus üdvösségéhez, hogy nem akarnak előbb szabályosan megkeresztelkedni és keresztülmenni a purgatórium tüzén. (*Derűtlenség és taps.*) Akad olyan is, aki éveken keresztül velünk együtt – mondjuk meg – súlyos hibákat követett el, de most elfeledkezve ezekről a hibákról, hetvenkedve jelenti ki, hogy a XX. Kongresszus őt igazolta. (*Taps.*) Szeretném tehát magam ettől a magatartástól elhatárolni és kijelenteni, hogy engem igenis nem igazolt, hanem sajnos, számos kérdésben megdöbbenett és elmarasztalt a XX. Kongresszus, és különösen megdöbbenett és gondolkodóba ejtett legutóbb a „Blum-tézisek”. Ma az a véleményem, hogy a magyar filozófiai fronton én követtem el a legnagyobb hibákat. A lelkiismeret arra kötelez bennünket, hogy számos kérdésben alapvetően véleményt változtassuk és ha egyszer véleményt változtatunk, ne állítsuk azt, hogy mi már régen ezt az álláspontot képviseltük. (*Élénk taps.*) Mivel a filozófiai fronton nem Rákosi Mátyás követte el a hibákat, hanem mi és elsősorban én, ezért nekünk és elsősorban nekem kell önbírálatot gyakorolnom. Itt még egyszer hangsúlyozom, nem rossz hely ez a Petőfi Kör azoknak, akik elég erősek, hogy hibáikat bátran beismerjék, csak azoknak kellemetlen ez a hely, akik kicsinyes kispolgári hiúságból nem hajlandók hibáik beismerésére.

Fontos Lukács elvtárs teljes politikai rehabilitálása. A „teljes” szót szeretném hangsúlyozni, ártatlan embereket rehabilitálni ugyanis csak egyféleképp lehet: teljesen! (*Élénk taps.*) A félig való rehabilitálás —

nem rehabilitálás. Nem lehet úgy rehabilitálni, hogy – ahelyett, hogy magunk mélységes önbírálatot gyakorolnánk –, inkább másokon igyekszünk rajta hagyni néhány pettyet, hogy a rossz lekiismeretünket ezzel megnyugtassuk, még mások esetleges megrágalmazása árán is. (*Taps.*) Ezért ismételten kérem az elvtársakat, hogy minél kevesebbet tapsoljanak. (*Közbeszólás: Hozzászoktunk az elmúlt években!*) Mindenesetre nem én szoktattam hozzá az elvtársakat. (*Közbeszólás: Valaki hozzászoktatott! – Másik közbeszólás: Ez a hozzászokás nem igaz. Most az egyetértésünket fejezzük ki!*)

Azért kértem szót harmadiknak, mert úgy érzem, hogy nagyon sok hibát követtem el a filozófiai fronton, másrészt fontosnak tartom, hogy amikor beismerjük itt hibáinkat – és Lukács elvtárs rehabilitálásában magam is szeretnék itt résztvenni –, szeretném leszegezni, hogy én nem tartozom Lukács György kritikátlan tisztelői közé, sőt ma is számos fontos kérdésben ellenlábas, bírálója vagyok. Nem is azzal a szándékkal jöttem ide, hogy elvi bírálatomat elvtelenül feladjam. Fontos, hogy a filozófusok körében Lukács elvtárs rehabilitálását ne olyan elvtárs kezdeményezze, aki valóban csak kritikátlan tisztelője Lukács Györgynek, hanem olyan, akit nem lehet azzal megvádolni, hogy részrehajló Lukács György iránt. Ne értsük félre: Lukács elvtársnál, Fogarasi elvtársnál és tanítványaiknál is látok hibákat, amelyeket fel is fogok vetni, mindenesetre az arányokra most, a mai napon szerintem nagyon vigyázni kell. Amikor a bírálatokat el fogom mondani – és nagyon kérem az elvtársakat, hogy azokat ugyanolyan türelemmel hallgassák meg – ne tartsák ezt a bírálatot, amelyet nagyon keményen fel fogok vetni Lukács elvtársnak és Fogarasi elvtárs és tanítványaik felé, ne tartsák a rehabilitálás gyengítésének, mert ez két különböző, egymástól független dolog. Véleményem szerint jobb lesz, ha ki-ki maga veti fel a saját hibáit a közös ügy tisztázása érdekében.

A Blum-tézisekkel kell tehát kezdenem, hiszen évekkel ezelőtt erre való hivatkozással marasztalták el Lukács elvtársat, és az így kialakított véleményt mi is elfogadtuk. Az események azóta elmarasztalták a Blum-tézisek bírálóit és igazolták a Blum-tézisek készítőit, elsősorban Lukács elvtársat. Lukács György elítélésének és rágalmazásának elvi alapja megszűnt, tehát az összes, erre ráépített álláspontot fel kell adni becsületesen. Elsősorban az enyémet.

Magam egy feljegyzésben, amelyet a párt titkárságához küldtem és amelyben „Az ész trónfosztását”¹⁶ bírálom, azt állítom, hogy e könyvben Lukács elvtárs régi hibáit ismétli, amelyeket hiába bíráltak évek óta. Ennek a levélnek a hangja olyan volt, amely nem méltó hang elvi vitákhoz. Ezt a levelet teljes egészében visszavonom, és érte Lukács elvtárstól

itt a nyilvánosság előtt bocsánatot kérek. (*Taps.*) Tartozom ezzel Lukács elvtárs becsületének csakúgy, mint a saját becsületemnek. El kell ismernem, hogy ezzel a levéllel megrontottam a bizalmat Lukács elvtárs tanítványai és köztem, bár ez a bizalom alakulóban volt. Fontos volt ezt beismerni, mert felháborodott lelkiállapotban írt levelemmel talán más elvtársakat rossz irányban befolyásoltam. Szükséges adót róttam le ezzel Lukács elvtárs felé, és meg vagyok győződve nemcsak saját nevemben, hanem Rudas elvtárs nevében is, mert ha Rudas elvtárs élne, ma ugyanezt tenné a helyemben. Véleményem szerint fontos, hogy ebben a kérdésben Révai¹⁷ elvtárs is kellő önbírálatot gyakoroljon, mert rendkívül fontos, hogy ha Révai elvtárs újra bekapcsolódik az ideológiai munkába, amit mi mindannyian óhajtunk, nagyon fontos, hogy ne kövesse el ugyanazokat a hibákat az Írószövetségben és másutt, mint amilyeneket elkövetett. Nem szabad megbírálatlanul hagyni ilyen – jóindulatból elkövetett, de végeredményben súlyos károkat okozó – hibák elvi alapját.

Hibáink gyökere – és ezt fontos elemezni – az a hibás, szektás szellem, amely mindenkit ellenséget szimatol. Fontos, hogy magunkkal együtt ezt is a vádlottak padjára ültessük, ugyanakkor félreértések elkerülése végett leszögezem, hogy Lukács elvtárs könyvéről szóló bírálatomat, amelyet egyik tanszéki ülésünkön fejtettem ki, a jelzők, túlzások és egyoldalúság nélkül továbbra is fenntartom. Könyve bírálatát azonban jelenleg nem tartom időszerűnek, mert egyrészt erre most nincs időm felkészülni, márpedig erre alaposan fel kell készülni. Lukács elvtárs könyvéről Lukács Györgyhöz méltó kritikát kell mondani, olyan bírálatot, amelyről ne mondhassa, hogy felületes, gyenge bírálat, hanem tényleg megköszönje a kapott szempontokat. Azt is hangsúlyozni kell a könyvvel kapcsolatban, hogy az az ellentmondás, ami köztünk van például az irracionizmus értékelése kérdésében –, filozófiai kifejezéssel élve, marxisták egymás közti, nem antagonisztikus ellentmondása – a mai marxista filozófia keretein belül marad, és ezért úgy is kell kezelni, nem szabad belőle levonni messzemenő következtetéseket, mint ezt főként én tettem.

Fontos, hogy kitérjek együttműködésünk egyik legfontosabb területére: ez az Írószövetség. Itt kijelentem, hogy csak saját nézetemet fejtem ki. Az Írószövetségnek a filozófusok komoly munkaterületének kell lennie. Bennünket, pártfőiskolai tanárokat is nagyon-nagyon közélről, lelkiismeretünkben érint az írószövetség, mert ha Heller Ágnes vagy Mészáros István elvtárs nem ért valamivel egyet, akkor legfeljebb nem ír róla, de mi, pártfőiskolai tanárok kötelesek vagyunk elvileg igazolni a pártfőiskolán és másutt is az ideológiai munkáról szóló párthatározatokat mindaddig, míg a párthatározatot végre nem hajtották, vagy vissza nem vonták. Ha jó a

párthatározat, akkor nincs is semmi probléma, de ha komoly hibák vannak a párthatározatban, akkor a lelkiismeretünkkel kerülünk ellentétbe. Csak gondolkozzunk rajta, mire nevel párttagokat lelkiismereti vonatkozásban az, ha sorozatosan olyan párthatározatokat kell végrehajtani, amelyekben olyan pontok vannak, amelyekkel nem értenek egyet. Az Írószövetségről szóló párthatározat közel fél éve jelent meg¹⁸. Megjegyzem, hogy az Írószövetség kérdésében a magam részéről a párthatározat megjelenése előtt és az után illetékes szervek előtt világosan és félreérthetetlenül állást foglaltam. Nem mintha akkor már mindent tisztán láttam volna, de mindenesetre láttam azt, hogy az ottani problémákat mechanikusan osztálygyökerekre, vagy ellenséges tevékenységekre nem lehet visszavezetni. Meg kell mondanom, hogy illetékes elvtársak az én akkori véleményemmel nem értettek egyet. A legenyhébb kritika, amit kaptam, az volt, hogy nem tanultam meg jól a marxizmust, és nem látom, hogy az írók akkori magatartásának osztálygyökere van. Most itt az ideje, hogy továbbmenjünk, és mélyebbre hatoljunk a hibák feltárásában. Az Írószövetségről szóló párthatározat elvi alapja az osztályharc éleződéséről szóló sztalini nézet¹⁹. Idézem a párthatározatnak ezt a részét: „Amikor a szocialista iparosítás és a mezőgazdaság szocialista átszervezése útján lerakjuk a szocializmus alapjait az egész népgazdaságban, az osztályharc kiéleződik. Ebben a helyzetben egyes kispolgári, paraszti, értelmiségi rétegekben az ingadozás erősebbé válik.” Meg kell mondanom, hogy az „Anyag és tudat” című pártfőiskolai előadásomban magam is ezt a helytelen nézetet fejtettem ki. Az osztályharc szükségszerű éleződését a XX. Kongresszus már elvetette, de az idézett részből a második mondat is hibás a párthatározatban, mert arról beszél, hogy kispolgári szövetségeseink egy része szükségszerűen szembe kell hogy forduljon a szocializmussal. A valóságban ez csak akkor válik szükségszerűvé, ha rosszul politizálunk feléjük. Ez a határozat – tehát még ha minden író kispolgár lenne is, és így csak szövetségeseünk lehetne a szocializmus építésében, még akkor is – éppen szövetségeseink egy részét nyilvánítja ellenségé.

Ugyanakkor, amikor politikánkban és irodalompolitikánkban is komoly szektás hibák voltak, az irodalomról szóló párthatározat a baloldali elhajlást csak formálisan említi meg és ténylegesen nem harcol ellene.

Azért, mert az osztályharc éleződése nem szükségszerű, még nem következik belőle, hogy nálunk nem éleződhet a jelen esetben. Meg kell ezt vizsgálni. Éleződik-e nálunk az osztályharc? Sem a kispolgárság, sem a tőkések száma jelentős mértékben nem változik. A kulákság lényegében fel van számolva. Nemzetközi méretekben általános enyhülés van. A gazdasági nehézségek 1951 óta kétségtelenül súlyosak, de mégsem szül-

tek ilyen tömeges jelenséget 1951-53-ban. Lehet-e beszélni tehát ideológiai gyökerekről? Ideológiai gyökerek bizonyára vannak, de egyrészt ezek évek óta megvannak, másrészt ebben elsősorban mi vagyunk hibásak, mert hiszen azok a problémák, amelyek az írók között mutatkoztak, nemcsak hogy nem rétegeződés szerint fordulnak elő, hanem elsősorban a kommunista íróknál. Nem hiszem, hogy kommunista íróink a Szabad Európán keresztül kerültek volna fokozott burzsoá ideológiai befolyás alá. Fontosnak tartom, hogy legalább annyira becsüljük íróink zömét és különösképp a kommunista írókat, tehát le kell vonnunk az elvi tanulságokat. Ha valaminek az elvi alapja megszűnik, akkor a következtetéseket meg kell változtatni. (*Taps.*) Ebből következik, hogy mindazt, ami elavult ebben a párthatározatban, ami nem jó, azt következményeivel együtt felül kell vizsgálni, ez a helyes és becsületes eljárás.

A következő kérdés, ahol önbírálattal tartozom, Hegel²⁰ értékelése. Ebben én követtem el a legnagyobb hibákat, és ezzel előmozdítottam a haladó filozófiai örökség egy részének lebecsülését. A hibáért teljes mértékben magamra vállalom a felelősséget. Hibáink a hegeli filozófia osztálytartalmának helytelen értékeléséből fakadtak és ezt fel kell számolni, tehát álláspontot szeretnék foglalni benne. Mai álláspontom a következő: Hegel nem az arisztokrata reakció filozófusa volt, hanem a fejletlen német burzsoáziáé, amely részben még a feudális osztály fejével gondolkodik és ennyiben reakciós vagy legalábbis bátortalan, részben a saját fejével és ennyiben közeledik a forradalomhoz. Ha ez nem így lenne, nem lehetne megmagyarázni, hogy Magyarországon hogyan válhatott a hegeli filozófia forradalmi törekvések leplévé, de mindenesetre a hegeli filozófiának két oldala van. A két oldal közül a pozitívra kell tenni a hangsúlyt, de a negatívról sem szabad elfeledkezni. Lukács elvtárs értékelését erről *Az ész trónfosztásában* továbbra is egyoldalúnak tartom.

A XX. Kongresszus és a lenini filozófiai örökség problémája a következő: lenini filozófiai örökségen a filozófiai elméletnek a gyakorlat új tapasztalatai alapján való alkotó továbbfejlesztését, az elméletnek a gyakorlattal való magas színvonalú, vulgarizálásmentes, dogmatizmustól mentes összekapcsolását értem. Magas színvonalon azt értem, hogy tovább kell fejleszteni a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus fundamentális kérdéseit, amelyeket mi a múltban elhanyagoltunk. Összekapcsolva a gyakorlattal és az ellenséges ideológiák elleni harccal, ehhez feltétlenül szükséges, hogy alaposabban tanulmányozzuk a marxizmus klasszikusait, Marx, Engels, Lenin műveit. Mi, propagandisták²¹ ezzel sem állunk jól. Tanulmányoznunk kell a filozófia történetét is, ezen a téren is hibákat követtünk el. Meg kell mondanom, hogy erre a hibára első ízben Lukács elvtárs hívta fel a figyelmünket. Ne gondolják az

elvtársak, hogy ezt a bírálatot mi eleresztettük a fülünk mellett. A vitában kétségtelenül nem, de a vita után rögtön levontuk belőle a lényeges tanulságokat. Ennek alapján vezettük be a filozófiatörténet oktatását a Pártfőiskolán. Természetesen lehetőségeink keretein belül, de igazában csak most látjuk a probléma jelentőségét. Sajnos, kevés a lehetőségünk rá, hogy az ilyen jellegű hiányainkat, melyek kétségtelenül megvannak, bepótolhassuk. Hangúlyozni szeretném azonban, hogy továbbra is tanulmányozni kell a gyakorlatot, a valóságos életet és onnan kell levonni a tanulságokat. Az MDP III. Kongresszusa²² előtt mi helyesen foglaltunk állást olyan vonatkozásban, hogy meg kell szüntetni a filozófiának a hazai élettől, gyakorlattól való elszakadását. Hruscsov elvtárs referátuma²³, valamint a Voproszi Filozofii idei második száma ezt állítja be központi kérdésként, és felveszi a harcot azok ellen, akik az elméletnek a gyakorlattal való egybekapcsolását praktikizmusnak bélyegzik. De hiba lenne nem beismerni, hogy a gyakorlat fogalmát egyes elvtársak közülünk – sokszor magam is – esetenként erősen leszűkítették, nem értették bele a gyakorlatba az imperializmus gyakorlatát, és nem hangsúlyozták eléggé, hogy a természettudományok is beletartoznak ebbe a gyakorlatba. Ezen túl ebben a gyakorlatban a szocializmus építésének egész gyakorlatát kell érteni, és nem lehet azt leszűkíteni a párt politikájára, a párt politikáját pedig nem szabad azonosítani a párt napi politikájával.

Meg vagyok győződve, hogy Szecsődi elvtárs és a többi elvtársak ma mindezt ugyanolyan jól tudják és látják, mint én, és nincs helye az olyan túlzásnak, mint amelyet Gondi elvtárs mondott és csak nehezíti azt, hogy az elvtársak hibáikat felismerhessék, ha rágalmazunk és eltúlozzuk a bírálatokat, hogy csak a napi párthatározatok feldolgozásával akartak foglalkozni. Ne mondjunk ilyeneket, mert erre semmi szükség nincs. A gyakorlattal való egybekapcsolás nem azt jelenti, hogy a filozófiát fel kell hígítani, össze kell keverni a politikával. Szeretném megmondani, hogy ilyet elvileg nem is mondtunk, ilyen elveket általában nem képviseltünk, de ugyanakkor meg kell mondanunk, hogy a gyakorlatban ezt gyakran csináltuk és éppen ezért ez volt az a terület, ahol a legkésőbb ismertük fel ebben az évben hibáinkat. Ennek figyelembevételével már a jövő évben magasabb színvonalra fogjuk felemelni filozófiai oktatásunkat. A hazai ellenséges nézetek elleni harcban és a haladó hagyományok feltárásában véleményem szerint elvileg már megvan a filozófusok között az egyetértés. Lukács elvtárs tanítványai ilyen irányú bírálatunkat megszívlelték, és azóta többet tettek ezen a területen, mint mi, ez be kell ismerni. (Lukács György: Azelőtt is!)

A köztünk lezajlott alapvető vitakérdésekben nem belemagyarázásról volt szó, és ismételten nem értek egyet az előttem felszólalókkal, akik

egyszerűen azt a vitát, ami lezajlott itt, Lukács elvtárs elleni rágalom-hadjáratnak akarják minősíteni. Legyenek türelmesek az elvtársak, még vissza fogok rá térni, hogy ez mennyire nem helyes, és mennyire akadályozza Magyarországon a problémák megoldását. Lehet, hogy mi félreértettük Lukács elvtársnak a hazai haladó hagyományok kérdésével kapcsolatos álláspontját, de ha félreértettük, meg kell mondanom, hogy ennek nem mi voltunk az okai, ennek az volt az oka, hogy Lukács elvtárs nagyon is félreérthető álláspontot foglalt el a hazai hagyományok kérdésében a vitán, és ehhez más nem kellett – csak képzeljük bele magunkat a mi akkori szektás álláspontunkba – egy kis szektás gyanakvás kellett hozzá, ami persze bennünk akkor jócskán megvolt és kész volt a vonal. (*Közbeszólás: Miért volt félreérthető?*) Akkor a jegyzőkönyv alapján kellene vitatkozni. Így nagyon helytelen lenne részletekbe belemenni. Semmi akadálya elvtársak, utána, ha az elvtársak kívánják, nagyon szívesen vitatkozom. (*Felkiáltások: Halljuk Balogh elvtársat!*)

Szeretném aláhúzni, hogy az elvtársak világosan lássák, hogy nálunk a Pártfőiskolán a fő veszély jelenleg a praktikizmus. Az igazgatóság még az aspiránstémák kiválasztásánál is ebbe a szűk praktikista irányba nyomja az aspiránsokat. A praktikizmus elleni harcban jelenleg tanszékeink álláspontja teljesen egységes, de az élettől való elszakadás továbbra is nagy veszély a filozófiai kutatómunkában, és ezt szeretném hangsúlyozni, nemcsak a most tanuló aspiránsoknál, ahol az aspiránstémák kiválasztásánál szintén vannak praktikista tendenciák, hanem az eddig megjelent tudományos műveknél, amelyeknek csak csekély százaléka jut el a jelenhez. A népi demokrácia és a szocializmus építése által felvetett problémák magas színvonalú filozófiai általánosításában eddig nagyon kevés történt. Voltak persze bizonyos körülmények, amelyek ezt megneheítették, de ma ehhez megvannak az előfeltételek és fontos, hogy mielőbb mi is éljünk ezzel a lehetőséggel.

Szólok röviden a konjunkturscsináról, amelyet az elvtársak felhoztak. Ezen a téren tényleg történtek nálunk hibák, és nem is egy ilyen jellegű hiba volt, de az a véleményem – és ezt szeretném hangsúlyozni – hogy különösen az utóbbi két évben oktatási-elméleti munkánkat szerintem általában azért nem ez jellemzi. Itt látni kell a valóságos helyzetet. Lukács elvtárs nem foglalkozott a magyar népi demokrácia problémáinak részletes elemzésével. Tudom, az elvtársak ezt vitatják, ezért aláhúznám, hogy szeretném húzni, hogy legalábbis az utóbbi években nem, így tehát nem is követhetett el konjunkturscsinát, amit mi elkövettünk. Nekünk viszont a pártfőiskolán állandóan foglalkoznunk kellett ezzel, és óhatatlan volt, hogy ezt a hibát elkövessük.

Mi az elmélettel igenis el akarunk jutni a jelenhez, ezt továbbra is vezéricsillagunknak tartjuk. Nagyon fontosnak tartjuk továbbra is a burzsoá ideológiák elleni harcot is, és az bíráljon bennünket konjunkturscsinával (*Felkiáltások: Mi az?*)... Konjunkturscsina az, ha az elméletet önkényesen magyarázzuk úgy, hogy vele a gyakorlatot hamisan alátámasszuk. Tehát az bíráljon bennünket az elmélet konjunkturálásáért, aki ugyanabban az időpontban a népi demokrácia kérdéseiben állást mert foglalni, és helyesebben foglalt állást, mint mi.

Áttérek a személyi kultuszra. Most nagyon nagy türelemre kérem az elvtársakat, hogy most én is elmondhassam azt, ami nekünk, pártfőiskolai tanároknak fáj, ami nekünk nem tetszik és amely hibák felszámolása nélkül nehéz lesz a filozófiai front kettészakadásának felszámolása. Ezek a problémák azok, amelyekkel részletesen akarok foglalkozni: a filozófiai fronton megnyilvánuló személyi kultusz, az az elvtelen szolidaritás, amely Fogarasi, Lukács elvtárs és tanítványai között tapasztalható, az a durva és goromba bánásmód, amely nagyon sokszor kimeríti a bírálat elfojtásának fogalmát, a pártfőiskolai és főiskolai propagandisták ócsárlása és becsmérlése.

Kezdeném a Sztálin körül kialakult személyi kultusszal, és itt talán azzal, hogy a Sztálin-kultusznak propaganda színvonalon magam is vezérképviselője voltam és ez súlyos hiba volt részemről. Ezt szükségesnek tartom itt elmondani, de úgy gondolom, nem árulok el titkot azzal, ha megmondom, hogy tudományos színvonalon a Sztálinnak más kiemelkedő dicsérője és citatológusa is volt, és megmondom, hogy itt nem Havas elvtársra gondolok, mert meg vagyok győződve, hogy Havas elvtárs itt önbírálatot fog gyakorolni, hanem Fogarasi elvtársról van szó. Nemcsak a Sztálint dicsőítő cikkekről és egyéb írásokról van szó, amelyeknek megírására Fogarasi elvtárs nem volt kényszerítve, hanem arról is szó van, ahogy Fogarasi elvtárs a saját személyét kultiválja, de erről véleményem szerint beszélni sem érdemes, annyira visszatetszést szül. (*Felkiáltások: Úgy van! Úgy van!*) (*Közbeszólás: Tények is kellenének!*)

Itt kell foglalkoznom Nádor²⁴ elvtársnak azzal a kijelentésével is, hogy nálunk eddig a propagandamunkában metafizikát és idealizmust tanítottak. Fontosnak tartom ezt a nagyképű kijelentést – amely nihilista módon lebecsüli a propagandamunka összes hazai eredményeit – határozottan visszautasítani. Az ilyen kijelentés alapja Nádor elvtárs részéről az, hogy túlbecsüli saját jelentőségét a filozófiai fronton. (*Taps.*)

A személyi kultusz másik része Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs, másrészt tanítványaik között áll fenn. (*Zaj.*) Nagyon fontos, hogy meghallgassanak, mert hogy a filozófiai fronton az egység létrejöhessen,

ahhoz nyíltan be kell ismernünk a hibákat. (*Halljuk! Halljuk!*) Erdei László²⁵ elvtárs 1954-ben tartott akadémiai vitánkon azzal támaszkodott alá Lukács és Fogarasi elvtárs igazát, hogy egymással sem értünk egyet, viszont Fogarasi és Lukács elvtárs tábora teljesen egységes. Nekem az a véleményem, hogy ez az idézőjelbe tett egység nagyon is rossz fényt vet erre szolidaritásra. A szolidaritás ugyan igen tiszteletreméltó, ha valóban elvi, de ha nem elvi, akkor korántsem az, és ez a szolidaritás számos vonatkozásban nem elvi. Ezt nagyon könnyű lenne bizonyítani de remélem, hogy erről az elvtársak maguk fognak majd beszélni. Én nem szeretnék itt erről beszélni, szerintem ez nem is tartozik a nyilvánosság elé. (*Közbeszólás: Bizonyítékokat!*) (Lukács György: Ha igaz, akkor a nyilvánosság elé! – *Élénk taps.*)

Akkor engedjék meg az elvtársak, hogy egy gyakorlati példát mondjak, ami ezt alá fogja támasztani. Fogarasi elvtárs annak idején abban a vitakérdésünkben, hogy a történelmi materializmus beletartozik-e a filozófiába, különböző helyeken a legkülönbözőbb álláspontokat foglalta el. A Filozófiai Évkönyv első ankétján²⁶ olyan álláspontot foglalt el, hogy kereken kijelentette, a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Egy másik alkalommal a második vitán kijelentette, hogy csak bizonyos mértékig tartozik bele a filozófiába, utána írt az agitprop osztályra egy levelet, amelyben egy Sztálin-idézetre való hivatkozással, amely Sztálin-idézet azt látszik alátámasztani, hogy csak a dialektikus materializmus tartozik bele a filozófiába, lényegében ugyanezt az álláspontot fejtette ki, majd utána egy teljes cikket írt a Társadalmi Szemle számára²⁷, amelyben szintén olyan álláspontot fejtett ki, hogy a történelmi materializmus nem tartozik bele a filozófiába. Amikor pedig utána az Akadémián elmondta beszédét, ott már enyhítette álláspontját, amikor Moszkvában beszélt, ott pedig lényegében véve a mi álláspontunkat mondta el, hogy a történelmi materializmus beletartozik a filozófiába. (*Közbeszólás: Egy szó sem igaz!*) Most a Filozófiai Főbizottság²⁸ jelentésének második változata viszont határozottan elmarasztal bennünket – Mészáros elvtárs, dokumentumok alapján fogjuk igazolni – (*Közbeszólás: Én is ismerem ezeket a dokumentumokat!*), amikor azt állítja, hogy mi Moszkváig terjedő rágalmakat szórtunk. Ez nem igaz. Itt az volt a helyzet, hogy Fogarasi elvtárs álláspontját megváltoztatta, Lukács elvtárs pedig teljesen egyetértett ezzel a jelentéssel.

Ennek az elvtelen szolidaritásnak másik példája volt *Az ész trónfosztásának* ankétja. Véleményem szerint nem volt szép és nem volt méltó Lukács elvtárs tanítványaihoz az a viselkedés, amelyet ott a vitán tanúsítottak. Ami ott volt, az tökéletesen kimeríti a személyi kultusz, az elvtelenség és a bírálat elfojtásának minden ismervét. (*Közbeszólás: Ahogy*

egyetértettünk a könyv elveivel?) Állítom, ha nem tapasztaltam volna ilyen jelenségeket Lukács elvtárs és tanítványai részéről, talán nem fajult volna el helyzet idáig. Kétségtelen, hogy durvaságban és gyanúsításokban mi is sok hibát követtünk el, de ugyanakkor nagyon fontos, hogy ezt az elvtársak is belássák, hogy sok kérdésben nem követtek el nálunk kisebb hibákat. A Pártfőiskolán nagyon éles viták szoktak kialakulni, megesik, hogy olykor eltúlozunk bizonyos dolgokat, és kategorizáljuk az elvtársakat, ezt a hibát ma már tisztán látjuk és harcolunk is ellene. Számunkra azonban Lukács és Fogarasi elvtárs és tanítványainak vitatkozási módszere taszító hatású, mert véleményünk szerint nagyon hasonlít a bírálattal szembeni kispolgári érzékenységhöz. A vitatkozót tudatlansággal, tudatos hamisítással, demagógiával vádolni nem helyes és nem szép dolog és ez lépten-nyomon előfordul. A vitatkozóval sértő, bántó, gúnyoros hangnemben vitakoznak, amelynek ki nem mondott célja nagyon sokszor a vitatkozók jellembeli megbélyegzése és teljes lejáratása. (*Közbeszólás: Maguk is csinálták!*) Engedjék meg, hogy leszögezzem, hogy az előttem felszólalók hangjában is voltak ilyen tendenciák és értsék meg az elvtársak, hogy ez nem viszi előre a XX. Kongresszus ügyét, ez súlyos károkat okoz a XX. Kongresszus ügyének, ha az elvtársakat sértegetjük és bántjuk, mert megnehezítjük nekik, hogy hibáikat beismerjék. Ez nem helyes. (*Közbeszólás: Érzékenyek?*)

TÁNCZOS GÁBOR : Arra szeretném kérni az elvtársakat, hogy az ilyen és hasonló, goromba, a mi vitánk színvonalához és szelleméhez nem méltó közbeszólásoktól tartózkodjanak. (*Élénk taps.*)

BALOGH ELEMÉR : Ezek a vádak nem tartoznak a nyilvánosság elé, hogy itt ezeket egyenkint megvizsgáljuk, mérlegeljük vagy visszautasítsuk, erre majd másutt kell módot találni. Azt is meg kell mondanom, hogy ugyanakkor mi egyetlen, még nyilvánvalóan helytelen vádat sem dobunk ki egyszerűen az ablakon, mert az a véleményünk, hogy a leggorombább bírálaton is el kell gondolkozni, hátha abban is van racionális mag. Mégis az a mód, ahogy az elvtársak sorozatosan felvetik ezeket a dolgokat, nekem az a véleményem, hogy ez nem méltó Lukács Györgyhez és tanítványaihoz. Az a benyomásunk, úgy érezzük, hogy ezek kicsinyes, személyeskedő módszerek, és ezeket feltétlenül fel kell számolni, mert nagyon súlyos károkat okoznak. Mint már mondtam, egyrészt megnehezítik az elvtársak számára hibáik beismerését, másrészt lehet-e ilyen szarkasztikus modorral szövetségeseket szerezni annak a helyes ügynek, amelyért mindannyian harcolunk. Ezen gondolkozzanak el. Az ilyen magatartás akadályozza azt, hogy az SZKP XX. Kongresszusának táborát minél gyorsabban növeljük.

Ahhoz, hogy együttműködhessünk, nem feltétlenül szükséges, hogy az irracionális értékelésben egyetértsünk, de feltétlenül szükséges, hogy kiküszöböljük az egymással szembeni durva és goromba bánásmódot. Különösen Heller Ágnes és Mészáros elvtársaknál nyilvánul meg nagyon kirívóan ez a durvaság, és éppen azért, mert a jövőben az elvtársakkal sokkal szorosabban együtt akarok dolgozni, feltétlenül szükségesnek tartottam, hogy ezt őszintén megmondjam. Ez a megnyilvánulás nem egyéb, mint pökhendiség, felfuvalkodottság. Széltében terjesztik az elvtársak azt a rágalmat, hogy a pártpropagandisták nem azért nem fejlődnek és nem írnak, mert nincs idejük, hanem azért, mert ostobák és tehetségtelenek. Ezt vissza kell utasítani. Éppen azért, mert a jövőben szorosabb együttműködést szeretnék kialakítani az elvtársakkal, meg kell mondanom nyíltan, hogy szerintem ennek a magatartásnak elvi alapja nem más, mint a pártfunkcionáriusok lebecsülése, és saját személyük mértéktelen túlbecsülése. Lehet, hogy egyes írók durva hangjában mi is hibásak vagyunk, mert esetleg tőlünk tanulták, elismerem, de Heller és Mészáros elvtársakat nem mi neveltük a hibákra, hanem az a kritikátlan légkör, amely Lukács elvtárs és tanítványai körében honol. Ezt fontosnak tartom megmondani. Pontosan ez a pökhendi hangnem és durvaság az, amire a szektások vadásznak, amire saját hibáik igazolásához a legnagyobb szükségük van. Ez a durvaság, ez a kispolgári anarchia, hetvenkés végeredményben maga is szektás jelenség, mert szektás álláspontra dobja vissza a helyesen közeledőket. (*Élénk taps.*) Mert szektások azok – és az elvtársak tudják, hogy ilyen szektások országos méretekben vannak – akik feleslegesen gyártanak az ügynek ellenségeket, ott is, ahol erre nincs szükség. Szektás az is, aki abban is ellenséget és spiclit szimatol, akinél ez nem igaz.

Lukács elvtárs nagyon sok, valóban meglévő hibánkra hívta fel már évekkal ezelőtt a figyelmünket. Nagyon fontos, hogy ezeket mi figyelembe vegyük. Meg kell mondanom, elvtársak, hogy nagyon sok olyan hibának felismeréséhez, amire Lukács elvtárs évekkal ezelőtt felhívta a figyelmet, ezért nem jutottam el, mert olyan módon vetette fel a bírálatot, hogy az ember megsértődött, elborult az agya és nem tudott gondolkozni.

Az utóbbi évek hibái nagyon sok eltorzulást eredményeztek az emberek magatartásában. Pártfunkcionáriusoknak és másoknak is számos vonatkozásban meg kell változniuk, meg kell szabadulniuk az évek során magukra szedett hibáiktól – beleértve természetesen magamat is – de látnunk kell világosan, hogy nemcsak becsületes és becstelen emberek vannak, hanem tömegével olyanok is, akik hibákat követtek el és követnek el becsületes jószándékkal, sőt olyanok is, akik megengedhe-

tetlen, a kommunista erkölcsbe ütköző módszereket alkalmaznak jóhiszeműen, ezt magunkon tapasztaltuk nem egy ízben. Nagyon vigyázni kell az emberek megítélésére, különösen olyan bonyolult és ellentmondásos helyzetben, mint amilyen 1953 óta nálunk is kialakult. Nemcsak a filozófiai tudományban, hanem az emberek erkölcsi magatartásának megítélésében is vigyázni kell a merev és igaztalan kategorizálásokra. Én is azt mondhatom Lukács elvtársnak, amit Káta Miklós²⁹ elvtárs mondott nekem egy vitánk alkalmával: biztos vagyok benne, elvtárs, hogy a maga elmélete nem igaz, mert túl egyszerű, túl egyszerűek ezek a sorozatos megítélések, és ezért nem igazak. Szeretném nagyon aláhúzni a közös ügy, a XX. Kongresszusért való harc érdekében, hogy új életet kezdeni, a XX. Kongresszus útmutatásait pártfunkcionáriusok zömének élenjáró támogatása nélkül nem lehet megvalósítani. A fenti durvaság a Lukács elvtárs személye körül kialakuló kultusz pusztá megnyilvánulása. Fontosnak tartom, hogy nyíltan és félreérthetetlenül kiálljak ez ellen a kialakuló személyi kultusz ellen. Lukács elvtársat tisztelni és becsülni kell, meg kell mondanom, hogy jobban, mint ahogy mi eddig becsültük, mert nem becsültük eléggé, de a Lukács-kultusz, még hozzá a kritikátlan Lukács-kultusz, ami már most is van, nem kell, ez ellen harcolni kell. A marxizmus azt tanítja, hogy ahol kialakul a személyi kultusz, ott előbb-utóbb megjelennek a gerinctelen emberek is, akik félelemből vagy számításból kritikátlanul és elvtelenül hajbókolni kezdenek. *(Közbeszólás: A ti kezetekben van a hatalom!)* Ott előfordul, hogy például a Szabad Népnél, a Lukács-tanítványok és mások könyveit ismertető cikkekből szándékosan, önkényesen kihagynak bíráló részleteket, és csak a dicséretet hagyják benne. Erről majd az illető elvtárs, aki a cikket írta, itt beszámolhat. El kell ítélnem az ilyen módszereket éppen a mi jövőbeli elvi együttműködésünk érdekében. Az a véleményem, hogy az ilyen emberek, akik ezt csinálják például a Szabad Népnél, elvtelen, helyezkedő, óvatos emberek, akik mindkét oldalra biztosítani akarják magukat, és nem azért húzzák ki a cikkből a bíráló részleteket, mert nem értenek vele egyet, hanem azért, mert nem értenek hozzá és félnek a felelősségtől. Együttműködésünk előfeltétele az, hogy megszűnjék az a jelenség, hogy a filozófusok egymást elvtelenül védelmezik. Nálunk a Pártfőiskolán ilyen nincs. A bátor, harcos, bíráló légkört illetően, merem állítani, a Pártfőiskola magasán felette áll Lukács és Fogarasi elvtárs tanítványainak. A filozófia tudománya csak akkor fog tovább haladni (Havas Ernő: Hagyd már abba!), ha szabad kutatási lehetőség lesz, ha a szabad elvi bírálat légkörében vitatkozhatunk, ha egy filozófiai irányzat, amely ugyanúgy megöli az elméleti munkát, mint a Sztálin- vagy a Rákosi-kultusz....

LUKÁCS GYÖRGY : Csak egy szót legyen szabad közbeszólnom. Miféle hatalom áll nekem rendelkezésemre, hogy bárkinek egy szavát megakadályozzam? (*Viharos taps.*)

BALOGH ELEMÉR : Pártéletünkben éveken keresztül súlyos hiba volt... (*Közbeszólás: Választ!*) Én egy konkrét példát említettem, hogy a Szabad Népnél volt egy elvtárs, aki egy könyvet ismertető cikkből kihúzta a bíráló részeket. Hol van az előírva, hogy a személyi kultusz csak abban az esetben lehetséges, ha hatalom van körülötte. (*Közbeszólások: Csak abban!*) (*Közbeszólás: Marx is hadakozott a személyi kultusz ellen és ugyanakkor Marxnak nem volt hatalma!*)

Pártéletünkben éveken keresztül súlyos hiba volt az elmélet és a gyakorlat, a szó és a tett kettészakadása. A kettő egységének helyreállítása jelenleg pártunk egyik legfontosabb feladatát jelenti, de szerintem ez reánk, filozófusokra is vonatkozik. Ha azt hangoztatjuk, hogy az elméletben tárgyilagosnak kell lenni, ezt tartsuk meg az elméleti vitákban is. Ha követeljünk az alulról jövő bírálatot és harcolunk a bírálat elfojtása ellen, akkor magunk se tőrjünk a kritikátlanság légkörét. Nem azt mondom, hogy Lukács elvtárs ezt hatalommal kényszeríti ki, de megtűri, eltűri, és azt hiszem, ez nem vet jó fényt magatartásunkra. Lukács György, aki olyan következetes volt a sztálini személyi kultusszal szemben, mint a mi országunkban nem sok ember – ezt el kell ismerni – vajon ugyanilyen következetességgel harcol-e a saját személye körüli kultusz ellen? (Havas Ernő: Hagyd abba, Balogh elvtárs!) A személyi kultusz nagy veszély, árnyékában sok felelőtlenség és basáskodás húzódhat meg. (*Közbeszólás: Álljon fel és mondja, hogy ne higgyünk neki?*) Szeretném meggyőzni az elvtársakat, hogy igenis van ilyen személyi kultusz. Lukács elvtárs tekintélyét kihasználják arra, hogy mögéje húzódva hibákat kövessenek el. (*Közbeszólás: Milyen hibákat?*) Konkrét példát említettem. Nézzon széjjel például Lukács elvtárs az Akadémia 2. osztályán. Hangsúlyozni szeretném, hogy nem Szabó Imre³⁰ elvtársról szeretnék beszélni, mert, ebben nem ő a hibás. Nézze meg, hogyan bánnak ott sorozatosan a régi filozófusgárda olyan becsületes tagjaival, mint Mátrai László³¹ elvtárs, Alexits³² elvtárs, a régi értelmiség olyan illusztris és tehetséges tagjával, mint Szabó Árpád³³ elvtárs és így tovább. Tudom, hogy erről Lukács elvtársnak nincs tudomása, hogy itt mi megy, de kétségtelen, hogy egyesek kihasználják Lukács elvtárs tekintélyét, és mögéje húzódva zsarnokoskodnak. (*Zaj.*) Nem tartoznak ide a részletek, de szeretném megjegyezni és javasolni, hogy nézzon körül a filozófusok frontján, mert azok a hibák, amelyek ott előfordulnak, Lukács elvtárs tekintélyét csorbítják, bár ő nem hibás benne. (*Élénk zaj.*)

Nagyon fontosnak tartom mindezt elmondani a nyilvánosság előtt, és megmondom, azért szeretném ezt elmondani, mert nem tartozom a hosszú tapsolók közé, tanultam 1953 tapasztalataiból. Feltétlenül fontos volt ezeket elmondani a nyilvánosság előtt, bármennyire tisztelem és nyugodt lelkiismerettel merem mondani az elvtársaknak – tudom, hogy úgysem fogják elhinni – szeretem Lukács elvtársat. (*Közbeszólás: Nem hisszük el!*) Nem tartozom és nem is fogok tartozni Lukács elvtárs kritikatlan tisztelői közé és nem akarom odacsempészni magam. A filozófusok együttműködésében minden erővel közre akarok működni. Az együttműködéshez, elvtársak, elvi alap kell. Ez nálunk kialakulóban van. Kétségtelen, hogy politikai vonatkozásokban alapjában véve kezd kialakulni a pártegység (*Közbeszólás: A személyi kultusznak nincs elvi alapja!*), és ezt akadémiai vonatkozásban is biztosítani kell. Ilyen feltételek között meg lehet teremteni a filozófusok együttműködését, és ennek érdekében a magam részéről mindent el fogok követni.

El kell fogadnom Lukács elvtárs tanítványaitól és Lukács elvtárstól azt a bírálatot, hogy mi, pártoktatók még nem vagyunk elég műveltek és képzettek. Nem tudom elfogadni az „enciklopédikus tudatlanság” kifejezést, a leghatározottabban és ismételten vissza kell utasítani azt a szél-tében terjesztett vádat, amely szerint a pártoktatók általában ostobák és tehetségtelenek. (Lukács György: Ezt senki sem mondta!) Terjesztik. (*Közbeszólás: Ez rágalom!*) Abban, hogy mi nem vagyunk elég műveltek és képzettek, meg kell mondanom, hogy nem mi vagyunk a hibásak, hanem azok a körülmények, amelyek között dolgozunk a pártfőiskolán. Túl vagyunk terhelve munkával, nem jutunk hozzá ahhoz, hogy a filozófiai szakirodalmat behatóan tanulmányozzuk.

A filozófiai frontra vonatkozó javaslatainkat, amelyeket újra alaposan át kell gondolni és véleményem szerint számos vonatkozásban módosítani kell, én a magam részéről illetékes pártszervezetekhez külön fogom majd megtenni. E javaslatokkal igyekszünk majd biztosítani azt, hogy Lukács, Fogarasi elvtárs és tanítványaik ne csak tudományos munkát tudjanak végezni, hanem minél alaposabban bekapcsolják Lukács és Fogarasi elvtárs tanítványait a propagandamunkába, mi pedig, akik már évek óta végezzük a propagandamunkát, lehetőséget nyerjünk filozófiai ismereteink kiszélesítésére úgy, hogy leváltanak bennünket pozíciónkról.

Ugyanakkor hangsúlyozni szeretném továbbra is, hogy a filozófiai tudományos kutató intézet ügyét újra meg kell vizsgálni és higgadtan, alaposan meg kell gondolni. Lehet, hogy mi ebben a kérdésben helytelenül foglaltunk állást. Mégis szeretném leszögezni, elvtársak, hogy a továbbképzésben előtérbe szeretném helyezni a volt illegális kádereket³⁴,

akiket mi kiszorítottunk különböző helyekről, ebben mi is segítettünk, és előtérbe kell helyezni a továbbképzésben a több éve dolgozó propagandista kádereket. Abban látom az alapvető feladatot, hogy mindenütt, minden tanszéken és minden egyetemen szüntessük meg az embertelen munkakörülményeket, hogy az elvtársak ne legyenek kénytelenek annyit dolgozni propagandamunkákon, hogy egyáltalán nem marad idejük továbbképzésre, csak azoknak, akiket külön kiemelnek. Szerintem igenis biztosítani kell, hogy külön kiemelés mellett a többi propagandistának is nagyobb mértékben legyen módja a továbbképzésre, és ezt látom alapvetőbb feladatnak, ezt fontosabbnak látom, meg kell mondanom, mint a tudományos kutatóintézet felállítását, mert én nem abban látom a döntő hibát, hogy az elvtársaknak nincs aspiránsvezetőjük, hanem, hogy nincs idejük olvasni. (Nagy Tamás³⁵: De te jól tudod, hogy a kutatóintézet kérdése politikai kérdés!)

Végül még csak egyet. Most, hogy már világosan elhatároltam álláspontomat, és azt hiszem, az elvtársak nem vonják kétségbe, hogy őszintén és bárdolatlan nyíltsággal fejtettem ki ezt, valamit mondanom kell személy szerint Lukács elvtársnak. Azt, hogy mi, pártfőiskolai tanárok, bár bíráljuk Lukács elvtárs hibáit, nagyon alaposan átrágtuk vele kapcsolatban elkövetett hibáinkat, nagyon őszintén és alaposan megnéztük, hogy melyek azok a területek, ahol bennünket nagyon súlyos felelősség terhel, levontuk belőle a tanulságokat. Mi mindannyian nagyon tiszteljük Lukács elvtársat és Lukács elvtárs munkásságát, különösen a Blum-tézisek megjelenése óta. Szeretném, ha Lukács elvtárs el is hinné, hogy amilyen őszinte és jó szándékkal veszekedtünk a múltban Lukács elvtársal, most ezt ugyanúgy szívből és nem taktikából nyilvánítottam ki.

HAVAS ERNŐ: Elvtársak! Közel két és fél év óta nem veszek részt a filozófiai oktatásban és kapcsolatom a filozófiai élettel lényegében a főbizottsági üléseken való részvételre és arra szorítkozik, hogy mint a Társadalmi Szemle szerkesztője próbálok – sajnos, nem sok sikerrel – a folyóiratnak filozófiai cikkeket szerezni.

Ha most mégis szót kértem, azért tettem, mert annak idején én is résztvettem a Filozófiai Évkönyv vitájában, amely ezúttal a XX. Kongresszus fényében kerül megvilágításra, nos és azért is, mert a filozófia ügye ennek az elszakadásnak ellenére is szívügyem maradt. Eredetileg jóval később szerettem volna hozzászólni, mert éppen az elszakadás miatt nem tudhattam előre, hogy milyen kérdések merülnek fel. Valószínűleg, hogy sok tekintetben nem azt fogom elmondani, amit az elvtársak várnak tőlem, Balogh elvtárs hozzászólása késztetett arra, hogy közvetlenül utána hozzászóljak. Az késztetett erre, hogy ugyanakkor, amikor nagyon

helyesen kezdte el hozzászólását, nagyon rosszul folytatta és fejezte be. (*Taps.*) Nekem az a véleményem – és erre még visszatérek – hogy most nem ezek a kérdések vannak napirenden, amelyeket hosszasan elemzett itt Balogh elvtárs, talán nem is lesz arra szükség, hogy ezeket a kérdéseket napirendre tűzzük, legalábbis azon kellene dolgozni, hogy ne legyen rá szükség.

Hozzászólásomat Thomas Mann egy mondatával szeretném kezdeni, amit a most megjelent tanulmánykötetében olvastam. Azt írja Thomas Mann: „Az embernek általában szüksége van arra, hogy önmagára emlékeztesse.” Rendkívül mélyenszántó gondolat ez, és úgy vélem, hogy sok mindent megmagyaráz abból, hogy a XX. Kongresszus jelentőségében ennyire túlnőtt az SZKP egész sor más kongresszusán. A XX. Kongresszus világméreteken végezte el ezt a feladatot, millió és millió kommunistát ébresztett önmagára. Még azt is megkockáztatom, hogy nincs is olyan kommunista, aki a kongresszus nyomán nem érezte szükségét ennek az önmagára emlékezésnek, egyfajta önvizsgálatnak.

Ez az önvizsgálat nem mindenkinél kezdődött azonos időben és nem is hatolt egyformán mélyre mindenkinél, a többség azt hiszem – és magam is ezek közé számítok – nem is végzett még vele, de meggyőződésem, hogy minden párttagnál – és higgyék el, közöttük a funkcionáriusoknál is – elkezdődött. Gondolom, ezt nem felesleges aláhúzni.

Az önvizsgálat nem állhat és nem is áll meg annál a kérdésnél, hogy miért hittünk el mindent, amit a múltban Sztálinról írtak vagy mondtak, hogy miért hittük el, hogy a Rajk-ügy igaz és több hasonlót. Ez túlságosan felszínes volna és nagyon könnyen megadhatnánk a felmentvényt magunknak. Többről van itt szó, önmagunkra kell emlékeznünk, és ezt aláhúzom, attól a perctől kezdve mégpedig, amikor a kommunizmus eszméjének vonzó körébe kerültünk, párttagokká, kommunistákká váltunk. Azt kell felidézünk magunkban, hogyan váltunk olyan kommunistákká, amilyenekké lettünk, hogy alakult ki bennünk az a magatartás, amely a pártfegyelem, a szocializmusért folyó harc, a párttagság és a pártérettel összefüggő számos más jelenség fogalmát arra az egyetlen lehetséges változatra szűkítette, amit a közvetlen gyakorlatunkból megismertünk és mi magunk is képviseltünk.

Nehéz, sokszor fájdalmas, de nélkülözhetetlen önvizsgálat ez, mert enélkül a XX. Kongresszus szelleme üres jelszó, idézőjelbe tett frázis marad. Ezt a vizsgálatot a felelősségnek és a bátorságnak csak azzal a teljességével lehet elvégezni, amely nem fél megdönteni véglegesnek hitt értékeket, felszámolni megváltoztathatatlanul hitt gondolkodás és magatartásbeli normákat, de egyben arra is ügyel, hogy a nagy átértékelés

hevében ne rugaszkodjék el könnyelmű könnyedséggel olyan értékektől és normáktól, amelyek a XX. Kongresszus után is változatlan értékek és normák maradtak.

Mi köze mindennek a filozófusok vitájához? Remélem egyetértenek velem mindannyian abban, hogy nagyonis sok köze van. Nemcsak azért, mert kommunista filozófusok gyűltek itt össze, akiknek ezt az önvizsgálatot a maguk sajátos munkaterületén is feltétlenül el kell végezniük, hanem elsősorban azért, mert ha az előbb vázolt folyamat valóban általános, akkor ebben a marxista filozófusoknak különösen fontos szerepük van.

Mennyire állunk készen erre a feladatra? Sajnos – azt hiszem – ma még nagyon kevésé. Elsősorban azért nem, mert már a XX. Kongresszus előtt is sok minden meggátolt bennünket abban, hogy két marokkal tudjunk hozzáfogni egy ilyen jellegű munkához.

Itt van elsősorban munkánk egyik legsúlyosabb rákfenéje, a dogmatizmus.

Szeretném előljáróban hangsúlyozni, hogy a dogmatizmus filozófiai életünk nem minden területét jellemzi. Sőt – azt hiszem – nem követek el súlyos értékelési hibát, ha azt mondom, hogy kutatóink munkássága, megjelent nagyobb munkái általában mentesek a dogmatizmustól, sokkal inkább a bátor, önálló következtetések, a gondolatgazdagság, a marxizmus fegyverének merész felhasználása jellemzi őket. Nem kis dolog ez, elvtársak és méltán büszkék lehetünk rá mindannyian, de természetesen főleg azok, akik ezeket a munkákat létrehozták. (*Közbeszólás: Például?*) Ezalatt nem magamat értem, hanem természetesen elsősorban Lukács elvtársat. (*Taps.*)

Annál vadabbul burjánzott viszont a dogmatizmus a propaganda- és az oktatómunkában. Sajátos helyzet ez — és egyben filozófiai életünk fonákságát is jelzi.

Hogyan váltunk dogmatikusakká? Mert gondolom, az ember nem születik dogmatikusnak, hanem csak azzá válik. (*Derűltség.*) Azt hiszem, a dogmatizmus nem szándék kérdése. Én például biztosíthatom az elvtársakat, hogy előadásaim szövegében, cikkeimben, például a Filozófiai Évkönyvben megjelent tanulmányomban³⁶ is, azzal a szubjektív érzéssel írtam le parafrázisaimat egy-egy dogmára, hogy ezek nagyon eredeti gondolatok. (*Derűltség.*) És az a tapasztalatom, hogy ezzel mások is így voltak. Persze – ahogy mondani szokták – a szándékokról nem szavazunk, ez a jószándék nem mentesít bennünket semmiféle felelősség alól.

Sokkal nehezebb kérdés ez, mint ahogy az első pillanatra tűnik, mert a dogmatizmus meaculpázva hangoztatása még nem biztosíték arra, hogy

ki is tudunk jutni belőle. Sok tényezőt feltártak már, és a legfontosabb közöttük nyilvánvalóan a személyi kultusz uralma. Itt van azután a konkrét elemzés hiánya, a szektaszellem, az a felfogás, hogy a dialektikus materializmus befejezett egész, képzetlenség, ideológiai bátortalanság, ami nem is mindig esik egybe a személyi gyávasággal – és tovább lehetne sorolni még – de én most ezt nem is merném vállalni, hogy teljessé tegyem ezt a felsorolást, de meggyőződésem az, hogy a filozófusoknak fontos feladata, hogy feltárják a dogmatizmus valamennyi forrását és ne hagyják figyelmen kívül a jelentéktelennek tűnő mozzanatok sem, mert címszavak hangoztatásával nem jutunk messzire.

Engedjék meg, hogy csupán kettőt említsek közülük pártfőiskolai oktatói gyakorlatomból, olyanokat, amelyeket magam követtem el, vagy pedig olyanokat, amelyekkel nem tudtam elég eredményesen felvenni a harcot, és amelyek mintegy előkészítették az évkönyv vitájában felmerülő szektás és dogmatikus álláspontokat.

Az egyik a merev alkalmazkodás a szovjet előadásokhoz. Az én időmben, amikor még kétéves volt az iskola, a rövidebb tanfolyamokról nem is beszélve, nem tanítottunk filozófiatörténetet. De előadásainknál a hároméves szovjet pártfőiskola anyagát vettük alapul, ahol filozófiatörténeti kurzust is tartottak. A polgári filozófia képviselői ilyen módon csak annyi időre bukkantak fel az ismeretlenség homályából, amíg egy-egy kérdés kapcsán röviden ismertettük helytelen nézeteiket. Ennek nyomán terjedt el az a helytelen tendencia – ami ellen hiába küzdöttem – hogy cáfolatul elég volt elmondani, hogy milyen osztályérdeket képviseltek és milyen reakciós cél szolgálatában állottak. Én elvben kitartottam amellett, hogy még a helytelen nézeteket is részletesebben ki kell fejteni, és előbb azt kell bebizonyítani, hogy miért nincs igazuk, és csak aztán azt, hogy miért károsak. Gyakorlatban azután a szerencsétlen idealista jellemzése olyan egymondatos értelmetlenséggé töpörödött, hogy már valóban nem volt rajtuk megcáfolnivaló. Csoda-e azután, hogy hallgatóink ezeket a filozófusokat mind tökkelütött hülyéknek tekintették, és a végén már azt kellett valahogy megmagyaráznunk, hogy hogyan is juthattak ilyen abszurd következtetésekre. (*Derűltség.*) Csoda-e, hogy a materializmus és az idealizmus harca valami macska-egér harccá korcsosult, hogy sohasem tudtuk kielégítően megmagyarázni, miért jelent forradalmi változást a marxizmus megjelenése a filozófia fejlődésében, hogy üresen pufogtak a sztereotip mondatok arról, hogy csak a „dialektikus materializmus” segítségével lehet ezt meg azt a kérdést megoldani. Lehet-e tagadni, hogy ez a módszer tette le a vizsgát az évkönyv vitájában, Lukács és Fogarasi elvtársak tanulmányainak bírálatában?

Egyetlen kérdésről szeretnék még a dogmatizmussal kapcsolatban beszélni: a tudományos igényességről. Azt hiszem, az ember tevékenységének értékét jelentős mértékben meghatározza az a feladatküszöb, amit maga elé állít. Aki megelégszik a könnyű megoldásokkal, aki nem a lehető legjobban akarja az adott feladatot megoldani és főleg, aki filozófus, méghozzá fiatal filozófus létére nem érzi tudásbeli hiányainak nyomasztó és egyben állandóan tanulásra ösztökélő terhét, az aligha fog értékeset alkotni. Ebben a tekintetben a mi tanszékünkön bizony nem volt minden rendben. Amikor tanítani kezdtek, valamennyi tanárunknál tapasztaltam ezt a sokat ígérő megrettenést a feladat nagysága előtt. Persze ez nem is lehetett másképp. Legtöbbjük legfeljebb érettségivel és azzal az igazán nem súlyos filozófiai csomaggal indult el, amit a pártfőiskolai oktatás nyújtott. Valóban hősi erőfeszítéssel igyekeztek helytállni ebben a nehéz, kényszer-teremtette helyzetben, és a munka ment is valahogy, segített ebben a tanszék, de talán még ennél is többet a tapasztalt pártmunkás hallgatók fegyelme és bölcs megértése. *(Derűltség.)*

Talán az ilyen módon keletkezett optikai csalódás tette, de egy-két évi oktatás elég volt ahhoz, hogy ezt a jótékony bizonytalanságot felszámolja. Engem, aki szintén nem kaptam az egyetemen filozófiai szakképzést, – máig is érzem ennek ezernyi gátló nyavalyáját – mindannyiszor meglepett az a hályogkovácsi biztonság, amellyel az elvtársak egyre nagyobb feladatokra vállalkoztak. Gyakran figyelmeztettem, nem is egyszer lebeszéltem őket a túlméretezett vállalkozásokról. Hangsúlyozom, hogy a túlméretezett vállalkozásokról, mert propagandacikkek, kis tanulmányok írására, amelyek csak előkészíthetnek nagyobb lélegzetű munkákra, mindig bíztattam őket. Az eredmény az volt, hogy sorozatosan bíráltak gyávaságomért és „helytelen nézeteimnek” tulajdonították, hogy a Pártfőiskola filozófiai tanszéke nem folytatott a Pártfőiskolához méltó tudományos tevékenységet. Balogh elvtárs megemlíthette volna, hogy erről is küldött jelentést a pártközpontba. *(Derűltség.)*

Mindezt nem valami személyi sérelem mondatja velem. Ha valami bántott és ma is mélységesen bánt, az az, hogy a tudományos igényesség és szerénység szerintem kötelező szempontjait nem tudtam elfogadtatni az elvtársakkal. De el kell ezt azért is mondanom, mert csak így válik érthetővé, hogyan is vállalkozhattak Kiss [Artúr] és Szecsődi elvtársak a Filozófiai Évkönyv bírálatára. Ne gondolják azt, hogy erre a XX. Kongresszus döbbsentett rá engem: maguk a szerzők tanusíthatják, hogy már akkor megmondtam ezt nekik.

Az elvtársak megkérdezhetik tőlem, ha én ezt így láttam, miért álltam mégis melléjük a vitában? Azért, mert egy csomó égetően fontos

kérdésben nekik volt igazuk. Népszerűtlen feladat ezt itt elmondani, de ki kell hangsúlyozni. Én itt egy néhány példát elmondtam arra, hogy a dogmatizmus hogyan érvényesült a munkánkban és ha vissza akarnék élni az elvtársak türelmével még egy további csokorra való példát prezentálhatnék. De ennek ellenére állítom, hogy nincs igazuk Lukács elvtárséknak, amikor az évkönyv körüli vitát a dogmatizmusnak a tudomány elleni harcára akarják egyszerűsíteni.

Engedjék meg az elvtársak, hogy beszéljek arról, hogy ítélem meg ma az évkönyv vitájában vitt szerepemet. A napokban ismét elolvastam azt a cikket, amit erről a vitáról a Társadalmi Szemlében írtam³⁷ – és ma sem látok okot – arra, hogy ezt a cikket megtagadjam. Az ott felvetett követelményeket ma is helyeseknek, a helytelennek ítélt nézeteket ma is hibásaknak tartom. Hadd mondjam el ezzel kapcsolatban, hogy a Filozófiai Főbizottság a közelmúltban egy jelentést készített a filozófia tudományának helyzetéről és feladatairól. Miután a bizottság tagjai nem tudtak közös nevezőre jutni, többségi döntés alapján a jelentést az évkönyv szerkesztői, illetőleg védői készítették. A jelentés önkritikusan megállapítja, hogy a „marxista-leninista filozófia tematikájának néhány igen fontos területe csak kevéssé, vagy pedig egyáltalában nincs a hazai filozófiai irodalomban képviselve” — ezzel kapcsolatban külön megemlíti a népi demokratikus fejlődéssel és a szocializmus felépítésével kapcsolatos problémákat, megállapítja továbbá, hogy a főbizottság nemigen támogatta szervezett formában a fiatal kutató kádereket, s hogy többet tehetett volna a propagandamunka támogatásában. A fairplay szabályai azt is igényelnék, hogy ezeket a kérdéseket először az évkönyv vitája vetette fel.

Cikkem hibájának nem azt tartom, ami benne volt, hanem ami hiányzott belőle. Ezeket a hiányosságokat két csoportba foglalnám össze.

Mindenekelőtt élesebben és részletesebben kellett volna megbírálnom azokat a helytelen nézeteket, amiket az évkönyv kritikusan írásban és szóbeli vitákon kifejtettek. Erre nem azért lett volna szükség, hogy az igazság bajnokaként két lépcsővel magasabbról ítélkezhessem, hanem azért, hogy minél kevesebb ideig érvényesülhessen a hibák kibontakozást gátló szerepe. Annál inkább meg kellett volna ezt tennem, mert – és sajnos ezt akkor nem vettem egyáltalán figyelembe – a cikk a párt elméleti lapjában jelent meg, ráadásul éppen ebben az időben lettem a lap felelős szerkesztője, és így a cikkben foglalt megszorítás ellenére (hogy tudniillik ez hozzászólásnak és nem a vita lezárásának készült) óhatatlanul a párt szócsövénél toltam magam előre. Ezzel akaratlanul is hozzájárultam ahhoz a fura helyzethez, hogy a vitában mind a két fél elnyomottnak érezte magát.

S ehhez kapcsolódik a cikk második hiányossága. Engem elképesztett az évkönyv bírálatának hatása. Az évkönyv szerkesztői úgy szisszentek fel, mintha kigyó marta volna őket. Ebben az elképedésben és – megvallom – felháborodásban is, amellyel a bírálat ilyen visszautasítását fogadtam, ma már látom, volt egy jó adag naivitás és felületesség is. Ha jobban meggondoltam volna, hogy milyen helyzetben érte az elvtársakat ez a bírálat, akkor – annak ellenére, hogy az ilyen feltétlen visszautasítás objektíve helytelen volt – sok mindent jobban megértettem, méltányoltam és kifejezésre is juttattam volna.

Jobban meg kellett volna gondolnom azt, hogy a Lukács és Fogarasi elvtársokról 1948-50-ben megjelent bírálatok – most már függetlenül attól, hogy helyesek voltak-e vagy sem – teljesen elszigetelték őket az egyetemen, és gyakorlatilag lehetetlenné tették, hogy a fiatal filozófus nemzedék szélesebb rétegeivel foglalkozzanak. Azt pedig már akkor is világosan láttam, hogy képtelenség, az öt világrészen egyedülálló jelenség, hogy van egy bölcsészkarunk, de ott nem folyik filozófiai oktatás. Én nem tudom, hogy az egyetemen milyen volt a filozófiai oktatás. (*Közbeszólás: Majd mi beszélünk róla!*) Abból a kevésből, amit hallottam róla, úgy tudom, hogy rengeteg volt a hiba mind a tematika, mind a káderkiválasztás terén. Mindent el kellett volna követni, hogy ezeket a hibákat felszámoljuk. Sajnos nem ez történt, s ez olyan barbár luxus volt, aminek következményeit még sokáig fogjuk érezni. Ezt is meg kellett volna írnom ebben a cikkben, és súlyos hiba volt, hogy nem tettem meg.

Végül azt is meg kellett volna írnom, hogy a Filozófiai Intézet kérdésében ebben az időben már nem tartottam fenn többé a régi, elutasító álláspontomat. A Filozófiai Főbizottságban már előzőleg is megindokoltam, hogy miután már megnőtt a filozófiával foglalkozó káderek száma, igenis lehetségesnek és szükségesnek tartom, hogy a legtehetségesebbeket közülük vonjuk el a közvetlen oktatásból és tegyük lehetővé számukra, hogy erejüket elsősorban kutatómunkára fordítsák. Hiba volt, és félreértésekre adhatott alkalmat, hogy ezt nagyobb nyilvánosság előtt, a cikkben is nem szögeztem le.

Mindamellett az a gyanúm, hogy az adott helyzetben ezek a kiegészítések nem sokat változtattak volna a cikk hatásán. Olyan légkörben folyt a vita, hogy a nézetek kifejtése – és különösen az ellenfél álláspontjának jellemzése – a legvégletesebb formában jelentkezett. Mégis az említett hiányosságok nélkül a cikk kevésbé lett volna egyoldalú. Befejezem elvtársak. Beszélnem kellett volna arról, hogy a Pártfőiskola tanszéke minden hibája ellenére nagy munkát végzett. Olyan feltételek mellett végezte a munkáját, amelyet kevesen vállaltak volna. És jól tette, hogy

vállalta, hogy megpróbált úrrá lenni a nehézségeken. A káderek ezrei és ezrei ismerték meg és sajátították el a marxizmus-leninizmus filozófiáját – nem magas fokon, nem a tudományos színvonal igényeit kielégítő módon – de annyira mindenesetre, hogy megértsék a kommunista világnézet alapelemeit, hogy legyőzzék magukban – és másokban is – a múlt világ babonáit, a burzsoá ideológia rothadt elemeit. Nemcsak a pártfőiskola filozófiai tanszékén és a Lenin Intézetben dolgozó elvtársak követtek el hibákat. Lukács, Fogarasi, Szigeti és a többi elvtársak is tettek és mondtak sok olyasmit, amivel nem lehet egyetérteni. Erről szintén sokat beszélhettem volna. Ezúttal azonban szándékosan vállaltam ezt az egyoldalúságot. A filozófiai front helyreállításának legfőbb akadályát a kölcsönös bizalmatlanságban látom. Ez a magyarázata szerintem annak, hogy bár az álláspontok objektíve közeledtek egymáshoz, szubjektíve az ellentétek merevebbnek tűnnek, mint valaha. Előbb ezt a bizalmatlanságot kell felszámolni, hogy végre nyugodt légkörben és valóban tudományos szellemben vitathassuk meg azokat a kérdéseket, amelyekben eltérnek a vélemények. Ezt a célt azzal szolgáljuk a legjobban, ha most elsősorban a saját hibáinkkal foglalkozunk.

A XX. Kongresszusról van szó. Nem lehet eléggé komolyan venni, hogy a XX. Kongresszus milyen nagy feladatokat ró a magyar filozófusokra. Semmi értelmét nem látom annak, hogy mint ahogy ez pártunk határozatai és a Szovjetunióban lefolyt viták után történni szokott, ismét azt kezdjük vitatni, hogy a XX. Kongresszus kit igazolt. Aki valóban becsületesen magáévá tette a XX. Kongresszus szellemét, nem állíthatja jó meggyőződéssel, hogy a XX. Kongresszus őt igazolta. A XX. Kongresszus beszélt a dogmatizmus elleni harcról, a lenini örökség megőrzésének fontosságáról és beszélt arról is, hogy az ideológiának jobban a gyakorlat felé kell fordulnia. A magyar filozófusoknak nagyon komolyan meg kell vitatniuk ezt a kérdést is. Én nem akarok itt valami programot adni, de azt meg szeretném mondani, hogy a gyakorlat felé fordulást – vagy azt a tételt, hogy most a marxizmus gazdasági oldala áll előtérben – nem úgy értem, hogy most a technológia dialektikáját kell kidolgoznunk. *(Derűlt-ség.)*

A demokratizmus kiszélesítéséért harcolunk. Ezt a filozófusok azzal segíthetik elő legjobban, ha segítenek minél műveltebbé tenni népünket. Ennek ezernyi módja van, és éppen úgy része a fundamentális kérdések kidolgozása, mint a filozófiai műveltség terjesztése. Igenis szükség van a filozófiatörténet tanulmányozására, de tegyük lehetővé minél több embernek, hogy ezt meg is tudják tenni. Szigeti és Heller elvtársak – úgy tudom – most fejezik be a filozófiatörténeti tanfolyamaikat. Mind a kettőt szeretik a hallgatók, színvonalasnak, érdekesnek tartják. Nem tudom,

hogyan fogalmazzam meg, hogy ne vegyék beleavatkozásnak a munkájukba, de tényleg nagyon jó volna, ha valamelyikük könyv formájában is elkészítené.

Azt is tudomásul kell venni – és eddig ezzel nem sokat törődtünk –, hogy a filozófus munkáját nemcsak a feladat, hanem a hajlam, az előképzettség, az érdeklődési kör is meghatározza, és hogy a tudományos munkáknak is megvannak a maguk műfaji sajátosságai. A népszerűsítő munkák legyenek érdekes, vonzó, a lehetőség szerint könnyű olvasmányok — ebben például nem árt egyik-másik nyugati filozófustól tanulni. Ha viszont valaki „*Az ész trónfosztását*” akarja elolvasni, ne beszéljen mindjárt arisztokratizmusról, ha egy-egy mondatot vagy szakaszt csak a második olvasásra ért meg.

A XX. Kongresszus után az emberek most minden jelenséget, minden fogalmat újra mérlegre tesznek, és ez nagyon jó dolog. Valóságos nagytakarítás folyik most a fejekben. Márpedig minden nagytakarítás rendetlenséggel jár. A filozófusok nagyon sokat tehetnek azért, hogy e nagytakarítás során a kommunisták minél alaposabb munkát végezzenek, és végül mégis minden a maga rendes helyére kerüljön. (*Taps.*)

HERMANN ISTVÁN: Kedves Elvtársak! Igen nehéz ezen a filozófiai vitán néhány kérdéshez hozzászólni azután, hogy Balogh elvtárs jó néhány argumentatio ad hominem-et, vagyis személyes kérdést vetett fel, mégpedig olyan személyi kérdéseket, amelyek nem elviek, hanem elsősorban modorbeli, külsődleges jellegűek. Balogh elvtárs önkritikája valóban úgy kezdődött, mint Havas elvtárs mondta, és valóban azt hiszem, igen komoly lépés volt előre, de ennek a lépésnek jelentőségét Balogh elvtárs kissé eltúlozza. Amit én úgy értékelek, hogy elsősorban lépés előre, az az, hogy belátja, tényleg hibásan, rosszul oktatták a filozófiát, tényleg alapvető hibák voltak a filozófiai oktatásban. Azt is meg kell azonban mondanom, hogy valóban rossz helyzet állt elő itt a filozófiai oktatók és oktatás számára. Igen sokan beszéltek itt arról, hogy két front volt és ez rendkívül egészségtelen. De minek következtében alakult ki ez a két front? Nyilvánvalóan annak következtében, hogy más elvek voltak az egyik fronton más elvek a másik fronton, és ennek a két elvi állásfoglalásnak voltak meghatározott gyakorlati következményei. Csak egyetlen ilyen gyakorlati következményt említek. Ha komolyan a tudományos filozófia alapjára helyezkedünk, ha arra az alapra helyezkedünk, hogy legalábbis csak az nyilatkozzék Hegelről főiskolai fokon, aki olvasott valamit belőle – és ez véleményem szerint a minimum – abban az esetben természetes az, hogy az elvtársaknak időt kell adni arra, hogy előadásaikra felkészüljenek, hogy komolyan tanulmányozzák azt az anyagot, amelyről előadást

fognak tartani. Ugyanakkor az is természetes, hogy amikor ezt nem tartják egyesek fontosnak, hogy valaki ismerje is azt, amiről beszél, akkor természetszerűleg nem adnak rá időt. Ez az időkérdés nagyon szorosan összefügg az általános elvi kérdésekkel. Nem hiszem, hogy szabad ezt az időkérdést, amit itt Balogh elvtárs is felvetett, az elvi kérdésektől különváltan, elszigetelten felvetni. Azt hiszem, hogy számos ilyen kérdés van, csak ezen próbálom ezt illusztrálni. Nyilvánvaló, hogy igen sok elvtársnak valóban nem volt ideje arra, hogy alapvetően képezze magát, hogy felkészüljön előadásaira. Ez nagyon káros helyzet volt, ezek az elvtársak szenvedtek attól a feladattól, amelyet pártkötelességként mértek rájuk, hogy majdnem naponta 8 órán keresztül előadjanak, Ez nem lehetséges, ezt teljesen lehetetlen megoldani. Úgy gondolom, hogy az ilyen problémákat is az elvek döntenek el, ha elvileg a tudományos módszerek, a tudományos oktatás alapjaira helyezkedünk, akkor meg fogjuk erről győzni az illetékes szerveket – és erről egységesen kell meggyőzni őket – és akkor nyilvánvaló, hogy ugyanazok az elvtársak, akik igen sokat panaszkodtak az időhiányról, meg fogják kapni azt az időt, ami a felkészüléshez szükséges. Ezért azt mondom, hogy valahogy igen sok elvtárs az elmúlt idők vitáiban önmaga ellen harcolt, szinte örült annak, ha maga alatt fűrészezi el a fát. Ezt igen sokan bizonyos részletkérdésekben már látják, de a szabad idő kérdése is az egyik ilyen részletkérdés. Önmaga ellen harcolt, amikor úgy nyilakozott, ahogy nyilatkozott. (Balogh Elemér: Egyetértetek vele!) A bürokratikus állandó lekötöttséggel, a teljesen felesleges értekezletesdivel – mert vannak hasznos értekezletek is – vele jár az, hogy az emberek komoly, jelentős munkájukra nem tudnak elegendő időt és energiát fordítani. Én csak egy ilyen részletkérdést szerettem volna annak kapcsán elmondani és nyilvánvaló, hogy az elvtársak egy része ezt belátja.

Viszont az elvtársaknak egy más része még nem látja be, vagy csak bizonyos problémákat lát be. Heinének van egy nagyon szellemes mondása arról a költőről, aki egyik nap Napoleont dicsőíti, a másik nap Wellingtont: hasonlatos ahhoz a püspökhöz, aki reggel 8-10-ig a székesegyházban misét pontifikál, de rohan, mert 1/2 11-kor már kántor a zsinagógában. (*Derültség.*) Azt hiszem, nekünk nem ilyenfajta magatartásra van szükségünk. Nyilvánvaló, hogy nagy türelemmel kell lennünk addig, amíg minden elvtárs, aki most a helyes álláspont felé közeledik, el fogja sajátítani a helyes álláspontot, mert ez elsősorban munka, tanulás kérdése.

Reflektálni szeretnék Balogh elvtárs néhány nézetére. Természetesen nagyon olcsó eljárás lenne, ha a módszertani dolgokat pécéznénk ki

beszédéből, mert Balogh elvtárs ezen a téren sorozatosan ejtett hibákat. Amikor az írószövetségi ellenállásról beszélt, akkor azt mondotta, hogy ott ne az osztálygyökereket keressük. Most más kérdés, hogy ezzel egyetértünk-e vagy sem, de ugyanakkor abban a pillanatban, ahogy a filozófiai kérdésre került sor, máris kispolgári anarchiát és még jónéhány ilyen jelzőt emlegetett. Vagy például azt mondta Balogh elvtárs, hogy ne legyünk durvák. A durvaságnak különböző fokozatai vannak és ezekben nem értünk egyet, mert úgy éreztem, hogy Balogh elvtárs eléggé durva volt. Nagyon helyeslem, hogy ne legyünk durvák, ne vitatkozzunk durván, de akkor az is, aki ezt követeli, próbáljon elvi módon és helyesen vitatkozni.

A legfontosabb kérdés véleményem szerint az, hogy Balogh elvtárs itt a személyi kultuszról beszélt Lukács elvtárssal kapcsolatban. Már most függetlenül attól, hogy Lukács elvtárs egy mondattal rávilágított ennek a dolognak alaptalanságára és helytelenségére, azt hiszem, erről még egy-két szót kellene mondani. Nálunk 1949-ben játszódtott le a Rajk-perrel párhuzamosan – és azt kiegészítve – a Lukács-vita. A Lukács-vita számolta fel a marxizmust, a realizmus konkrét, igazi követelését az irodalomban és a tudományos kutatásra való törekvést, az igazi marxizmust a filozófiában. (*Közbeszólás: Nem csak!*) Természetesen nem csak a Lukács-vita volt, követte ezt néhány más is. Gondolom, mindenki látja, hogy mennyire a marxizmus ellen ment a dolog, hogy Marx legfontosabb filozófiai műveit a mai napig nem lehet megkapni, csak egyes filozófiai műveket, fiatalkori filozófiai műveit majdnem teljesen negligáltuk. A *Német ideológiának* is pusztán egy kis részletét adták ki, a filozófiai, közgazdasági kéziratokból³⁸ pedig semmit. Azt hiszem, hogy ez egyáltalán nem véletlen. Itt egy általános politikai tendenciáról volt szó: a marxizmust egyszerűen helyettesíteni egy dogmatizmussal. Kétségtelen, hogy voltak egyes elvtársak, akik ennek a tendenciának szekerébe fogták magukat, és kétségtelen az is, hogy nemcsak kényszerből tették, amit tettek, hanem igen sokszor a legújabb párthatározatok hibáit még hibásabban túllicitálták. Nem lehet csak arra szűkíteni a kérdést, hogy egyes funkcionáriusok felsőbb utasításra, irányításra hibákat követtek el, hanem igenis túltettek ezeken a hibákon, még sokkal hibásabb vonalra álltak. Erről nagyon helyesen beszélt itt Havas elvtárs. Természetes, hogy ezek a hibák nem szubjektív rosszindulatból fakadtak, hanem abból, hogy ez az egész légkör, amely itt történetileg kialakult, mindenféle szempontból, az egyes személyek és a kutatás egésze szempontjából is nem volt hasznos a tudományos kutatás, a marxizmus igaz felfedezése tekintetében.

Balogh elvtárs jónéhány állítása teljes mértékben téves. Például az az állítása, hogy Lukács elvtársat sohasem rágalmazták. Ezekkel a sze-

mélyes kérdésekkel nem szívesen foglalkozom, de aki ott volt ezeken a vitákon, az többször hallotta saját két fülével, úgy hogy ezt nem lehet letagadni.

Hozzá kell tennem azt, hogy ugyanakkor Balogh elvtárs valószínűleg tudja, de úgy látszik, mégsem tudja azt, hogy ez a filozófiai egységfront, amelyről beszélt, ez a teljes egység a Lukács-tanítványok és Fogarasi elvtársék között, Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs között nincs meg minden kérdésben. Igen sokszor előfordultak igen komoly nézeteltérések és viták, természetesen a vitát minden esetben marxista alapon folytatták. Én például emlékezem arra és Balogh elvtárs is valószínűleg tudja, de mégsem mondja, hogy Fogarasi elvtárs Nádor elvtárs disszertációját nem tartotta jónak, és mint opponens visszautasította. Nyilvánvaló, hogy itt egy egységről, teljes kritikátlanságról beszéltek. Nem hiszem, hogy ez például a kritikátlanság bizonyítéka volna. A tények egész sorát lehetne felhozni, amikor Fogarasi elvtárs valamely véleményével szemben Lukács elvtárs más nézetet képviselt, bár meg kell vallani, hogy a lényeghez képest csak részletproblémákkal, jelentéktelen problémákkal kapcsolatban. Azt is meg kell azonban mondani, hogy ugyanakkor, amikor Fogarasi elvtárs számos hibát, tévedést követett el egyes propagandisztikus cikkekben, kétségtelen, hogy Fogarasi elvtárs az egész filozófiai vitában, munkásságában az elméletileg tudományos vonalat képviselte. Igaz, hogy tévedett Fogarasi elvtárs, talán fel fogják olvasni, hogy melyik cikkében tévedett, de az vesse rá az első követ, aki nem tévedett nagyobb. Viszont Fogarasi elvtársnak egész tudományvonala arra irányult, hogy a logika, a társadalmi tudományok alapvető, konkrét tudományos kérdéseit dolgozza ki, és ebben a kérdésben valóban nem volt eltérés sem Fogarasi elvtárs, sem Lukács elvtárs, sem tanítványaik között. Itt a fő ellentét valóban a tudományos kutatás és a tudatos megtévesztés ellentéte volt, az utóbbi igen sok brosrában és egyéb írásban megnyilatkozott. Természetesen itt nem a szerzők szubjektív tudatáról, akik esetleg maguk is elhitték, amit leírtak. (*Derűltség.*) Volt eset rá: láttam egy jegyzőkönyvet, ahol a szerző azt vallotta, hogy maga sem hitte el, amit leírt, de leírta. Az esetek többségében a szerző elhitte azt, amit írt, mégis ezek a művek az igazság, a tudomány nem ismeretében az igazság félrecsavarásához, cáfolatához, degradálásához vezettek, ennek megvoltak bizonyos ideológiai formái.

Vannak elvtársak, akik azt mondják, hogy közvetíteni kell a két tábor között. Ez a közvetítés így – véleményem szerint – nevetséges, mert elvi szempontból nem lehet közvetíteni az igazság és a megtévesztés között. (*Élénk taps.*) Ha végignéznék az elvtársak az utóbbi évek politikai,

irodalmi és filozófiai irodalmi termésén, akkor néhány ujjukon megszámlolhatják azokat a műveket, amelyek az idők folyamán igaznak bizonyultak. Azt hiszem, ha ezeket végigszámlolják ujjaikon, akkor azt fogják látni, hogy itt, ebben a kérdésben ütközött össze mereven a két vonal. Más kérdésekben merev összeütközésről szó sem volt, és nem is lehetett. Természetesen itt egységes frontra van szükség, de az igazság alapján, azon az alapon, hogy mindenki elismeri azt, ami az egyes dolgok természetéből következik, mert ha nem ezen az alapon csinálunk egységfrontot, akkor az tulajdonképpen teljes humbug.

Azt is meg kell mondanom, hogy nem érdekel az ma senkit, hogy valaki 1950-ben vagy 1951-ben mit mondott, feltéve, ha az illető becsületes ember volt akkor is, becsületesen igyekezett a marxizmus ügyéért valamit tenni, még ha éppen az ellenkező ügyért tett is valamit. Senkit a világon nem érdekelhet 1956-ban, hogy valaki mit mondott 1951-52-ben. Itt nem személyekről van szó. Ezért keserített el nagyon, amit itt Balogh elvtárs a személyekkel kapcsolatban mondott. Nem személyekről van szó, hanem aki helyes elveket vall, az fogja továbbvinni a filozófiai munkát. *(Élénk taps.)*

KÁDÁR IVÁN : Kedves Elvtársak! Engedjék meg, hogy mint laikus szóljak hozzá a filozófiai vitához. Tekintve, hogy az élet más területén is előfordul, hogy laikusok szólnak hozzá egyes kérdésekhez, remélem, nem lesz olyan nagy baj. *(Derűltség.)*

Két kérdéshez szeretnék hozzászólni: a társadalomtudományi munka és benne a filozófiai munka megbecsülésének kérdéséhez egyrészt, másrészt a dogmatizmus és a személyi kérdés összefüggéséhez.

Először a társadalomtudományi munka megbecsüléséről szólok. Ami ennek anyagi oldalát illeti, nem a fizetések problémájáról akarok beszélni, csak a tudományos munka egyéb anyagi feltételeiről. Világos, hogy nemcsak az üzemekben van szükség bizonyos szerszámokra a munka eredményes viteléhez, hanem a tudományos munka területén is. Mi azonban a helyzet? Egyes megjelent művek, főleg a külföldi kiadványok beszerzése szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik, márpedig világos, hogy megfelelő tudományos munkát végezni, a tudomány új eredményeivel lépést tartani úgy nem lehet, hogy a könyvbeszerzés egyik fő forrása az illető tudományos káder zsebpénze legyen, ami köztudomásúan az illető feleségének jóindulatától is függ. *(Derűltség.)*

Ennél a kérdésnél azonban még fontosabb a probléma személyi oldala. Azt gyakran lehet hallani, hogy valaki jó fizikus vagy jó kohász, de hogy valaki jó filozófus vagy jó közgazdász, az igen ritkán használt fo-

galom, és általában csak temetési gyászbeszédekben lehet hallani. (*Taps és derűtség.*)

Engedjék meg, hogy a kérdés személyi részével kapcsolatban néhány szóval hozzászóljak Lukács elvtárs megbecsülésének kérdéséhez a laikus szemével. Jelenleg az a megengedhetetlen helyzet állt elő, hogy Lukács elvtársnak tudomásom szerint olyan tanszéke van a bölcsészkaron, amelynek egyetlen kötelező kollégiuma sincs, tehát hallgatása egyetlen hallgató számára sem kötelező. Enyhén szólva kétkem, hogy filozófiai frontunk olyan jól állana, filozófiai káderekben olyan bővében lennénk, ami ezt indokolttá tenné. Valóban igaz az, hogy Lukács elvtársat nemzetközileg sokkal jobban megbecsülik, mint a saját hazájában (Úgy van! Úgy van!), és azt hiszem, mégsem lehet helyes ebben az esetben olyan helyzetet teremteni, ami az ismert közmondásnak felel meg, hiszen filozófiáról és nem proféciáról van szó. A kérdést súlyosbítja az is, hogy Lukács elvtárs politikai szerepét a munkásmozgalomban is elhallgatták. Az itt már többször említett *Blum-tézisek* re gondolok, amelyeknek nem csak a magyar, hanem a nemzetközi munkásmozgalom szempontjából is igen nagy jelentőségük volt, hiszen körülbelül tíz évvel a Komintern kongresszusa³⁹ előtt jelentek meg, ezeket a téziseket elhallgatták, sőt negatívan értékelték. Úgy gondolom, hogy Lukács elvtársnak, a párt alapító tagjának, a Tanácsköztársaság egyik vezető személyiségének, aki a párt elméletében és gyakorlatában egyaránt – az illegalitásban és a legalitásban is – kivette a maga részét mind a filozófiában, mind a munkásmozgalom terén, el kell foglalnia azt a helyet, ami őt méltán megilleti. (*Taps.*)

A második kérdés a dogmatizmus kérdése, és ennek összefüggése a személyi kultusszal. Vannak álláspontok, amelyek szerint az egyes dogmatikus állásfoglalások a filozófiai vitákban is egyedül a tudatlanságból erednek. Persze ebben is van némi igazság: nem kevesen voltak, akik nem ismerték ugyan alaposan Lukács és Fogarasi elvtársak műveit, de ettől nem zavartatva, vígan bírálták azokat. Nem kevés olyan elvtárs volt, aki csak írt, és nem olvasott. (*Derűtség.*) A dogmatizmus gyökere azonban elsősorban nem a tudatlanság volt. Persze Balogh elvtársnak abban igaza van, hogy ezek a különböző extrém példák nem elsősorban a filozófia vezető művelőire vonatkoznak, de ennek tüdőződése, kihatása a filozófiaoktatásban igenis nagymértékben megmutatkozott: az a bolha, amelyet Balogh elvtársék elültettek egyes emberek fülében, elefánttá vált a gyakorlatban. A dogmatizmus gyökere azonban elsősorban nem a tudatlanság, hanem a személyi kultusz, a személyi kultusz azáltal, hogy a kritikát elfojtja, az önálló gondolatokat lebecsüli, azon az állásponton van, – hogy az előbbi hasonlatnál maradjak –, hogy a bolha ne köhögjön, és ez szükségképp idealizmushoz vezet. A dogmatikusok néha teljes

jóhiszeműséggel abban a hitben, hogy a párt ügyét szolgálják, félretéve a konkrét elemzés lenini követelményét, mindig azt veszik elő a marxizmusból – persze a marxizmus lényegével szöges ellentétben – amire pillanatnyilag szükségük van. Az ilyen politikai rövidlátás csak látszólag segíti a pártot, de lényegében súlyos károkat okoz, mivel tudománytallanná teszi, elsekélyesíti a marxizmust és benne a filozófiát.

Balogh elvtárs beszélt itt a konjunkturizmus kérdéséről: arról, hogy azokat a hibákat, amelyek a népi demokratikus fejlődés értékelésével kapcsolatosak azok követték el, akik a népi demokratikus fejlődéssel foglalkoztak, akik pedig nem foglalkoztak ezekkel a kérdésekkel, nem is követhettek el ilyen hibákat. Azt hiszem, ez egy teljességgel helytelen álláspont. Menlevelet ad lényegében minden hibának, mert persze az igaz, hogy aki nem foglalkozik valamilyen kérdéssel, az nem is követ el hibát ezen a területen, de úgy gondolom, ugyanakkor mégis meg kell valamit gondolni, hogy megint Lukács elvtárs példáját vessem fel. Jól emlékszem arra, hogy Lukács elvtárs foglalkozott a népi demokrácia problémáival, és amikor nem fejthette ki nézeteit, nem volt hajlandó meggyőződése ellenére kérdéseket kifejteni. Azt hiszem, így is lehet dolgozni.

Balogh elvtársnak igaza van abban is, hogy nem szabad eltaszítani azokat, akik hibáikat elismerve becsületesen akarnak harcolni a XX. Kongresszus megvalósításáért, és azt hiszem, hiba lenne, ha Balogh elvtárs tényleg egyes helytelen közbeszólásokból szűrné le a maga véleményét. Az azonban nem kétséges, hogy nem lehet egyetérteni Balogh elvtársnak azzal az álláspontjával, hogy nemcsak becsületes és becsstelen emberek vannak, hanem vannak olyanok is, akik hibákat követnek el. Azt hiszem, ezek is vagy becsületesek, vagy becsstelenek; és arról van szó, hogy ha valaki hibákat követ el, de becsületes – becsületesen elismeri ezeket a hibákat, igyekszik változtatni, igyekszik azokat kijavítani – akkor természetes és szükségszerű, hogy a szocializmus ideológiai frontjának építésében fontos szerepet kell betöltenie.

Ami magát a bírálatot illeti, több elvtárs felvetette a Filozófiai Évkönyv bírálatát. Megint nem akarok tartalmi kérdésekhez hozzászólni, nem értek eléggé hozzá, de szeretném egy problémára felhívni a figyelmet, mégpedig arra, hogy igaz ugyan, hogy mi nem vagyunk mohamedánok, akik sarujukat levetik mielőtt belépnek a templomba, azonban azt hiszem, azért nem árt egyes elvtársaknak a szellemi sarujukat bizonyos esetekben levenni. Arra gondolok, hogy azért egy fiatal, kezdő tudományos munkásnak mégis bizonyos tisztelettel kell hozzányúlania Lukács elvtárs munkásságához. (*Taps.*) Nem arról van itt szó, hogy el kell kenni esetleges hibákat, amelyeket vezető, képzett, nemzetközi hírnévvel ren-

delkező tudományos kádereink elkövettek, de az aztán a tisztelet minimális foka, hogy valaki olyan alapossággal nyúljon a bíráló fegyveréhez, amilyen alaposságot az illető tudományos munka megérdemel.

Balogh elvtárs felvetette a személyi kultusz kérdését is. Egyetérttek azzal, hogy ezt a kérdést felvetette, de azt hiszem, talán mégsem foglalt el ebben a kérdésben helyes álláspontot, nem helyes példákat vetett fel. Úgy gondolom, nem az a személyi kultusz fő kérdése, hogy Lukács elvtárs körül akadnak, vagy nem akadnak olyanok, akik Lukács elvtársat gátlástalanul dicsérik. Nem hiszem, hogy ez lenne a személyi kultusz terén a fő veszély. Úgy gondolom, hogy a kérdés ilyen tárgyalása mellékvágányra viszi a dolgot (Úgy van! Úgy van!). Felmerül a kérdés – itt közbeszólások formájában elhangzott –, hogy Lukács elvtárs kezében nincs hatalom. Azt hiszem, hogy bizonyos fajta hatalom van Lukács elvtárs kezében: az igazság hatalma. (*Élénk taps.*) Úgy gondolom, ez sem megvetendő fegyver. A dogmatizmusmal kapcsolatban: természetesen itt nemcsak a tudományos munkában megnyilvánuló dogmatizmusról van szó, hanem a betűragás, a konkrét helyzettől elvonatkoztatott szócséplés, idézetek ismételtetése talán még fokozottabban nyilvánult meg az oktatásban. Hogy ez milyen fokra hágott, azzal kapcsolatban engedjék meg az elvtársak, hogy egy ebben az évben előfordult példát mondjak el. Egyik legfontosabb oktatási intézményünkönél filozófiából dolgozatot írtak, amelynek során a következő kérdés szerepelt: Sztálin a XIX. kongresszuson arról beszélt, hogy a többi országok kommunista pártjai, amikor a Szovjetuniót segítik, saját magukat segítik. Sztálin itt azt mondja: A kölcsönös támogatásnak ez a sajátossága azzal magyarázható, hogy...? Kérdés, mi következik a „hogy” után, ami az indokolást tartalmazza. (*Derültség.*) Nem hiszem, hogy ilyen módszerek a marxizmus el-sajátítását segítik elő, és ez nem 1945-ben, hanem 1956-ban fordult elő. (*Közbeszólás: Hol?*) A Lenin Intézetben! (*Derültség.*) A fentiekén kívül úgy gondolom, hogy a filozófiai oktató és tudományos munka színvonala nem csak azzal emelhető, ha a kérdéseket újszerűen, alkotó módon dolgozzuk ki, új problémákat vetünk fel. Emeli az is, ha egyes, eddig tárgyalt kérdéseket elhagynak. A történelmi materializmus eddig foglalkozott – nem valami magas színvonalon – olyan kérdésekkel is, amelyek a pártépítés agitációs megbeszéléseinek napirendjéhez kell tartozzanak. Ezek elhagyása véleményem szerint nem árt, hanem használ.

Végül ehhez a témakörhöz tartozik az is, hogy egyes elvtársaknak le kell szokniuk arról, hogy problémákat pusztán tekintélyi alapon döntenek el. Persze tekintélyre szükség van, ezt úgy gondolom, senki sem vitatja, azonban önmagában a tekintély nem lehet perdöntő. Perdöntők

csak a tudományos érvek lehetnek, csak a tudományos vitákban elfoglalt helyes álláspontok. Stendhal mondotta azt, hogy „szeretem a matematikát önmagáért, mert nem fogadja el sem a képmutatást, sem a homályosságot, ezt a két szörnyeteget, amelytől undorodom.” Ezt az elvet a marxista filozófia művelésében is alkalmazni kell.

Elvtársak! A kialakuló szabad viták légkörében kétségtelenül nőnek vadhajtások is. Nem kétséges, hogy ilyenek ma is többé-kevésbé megmutatkoztak, azonban mit szólnának egy olyan paraszthoz, aki a gyom miatt a mégis túlsúlyban lévő gabonát is kipusztítaná. Lesznek helytelen nézetek, és olyanok is, amilyenek eddig csak eldugottan jelentkeztek, ezek cáfolatára feltétlenül szükség van, de eredményes cáfolatuk csak a dogmatizmustól megtisztított marxista filozófia alkotó alkalmazásával lehetséges. Erre kell törekedni. *(Taps.)*

JÁNOSSY LAJOS: *(Élénk taps)* Kedves Elvtársak! Néhány szót szeretnék szólni arról, hogy milyen rettenetes és romboló hatása van a dogmatizmusnak éppen a filozófiában és a dialektikus materializmus alkalmazásában. Megmondhatom bátran, hogy az én tudományos munkásságomban a dialektikus materializmus ismerete igen sokat segített, és eredményeimnek egy részét biztosan annak köszönhetem, hogy ezt a módszert következetesen próbáltam alkalmazni, és abban a szerencsében részesültem, hogy fiatal korom óta már jó kézből kaptam ezt a filozófiai irányt.⁴⁰

De most arról szeretnék beszélni, hogy milyen a helyzet ma. Ha ezt a kollégák között – most szakkollégákra gondolok – elmondom, vagy hasonló sokkal szerényebb megállapítást teszek, egy kicsit mosolyognak és tudják, hogy Jánossy jó akar lenni a felsőbb körökben, és azért mondja ezt. Ez – sajnos – nem igaz. *(Derűltség.)* Viszont nagyon is érthető, és éppen arról akarok beszélni, hogy miért gondolják ezt kollégáim. Mit ismernek különösen a polgári fizikusok nálunk, de nemcsak nálunk, hanem a Szovjetúnióban is, ahol nagy bajok vannak ezen a téren? Hogyan ismerték meg ők a dialektikus materializmust? Egyszerűen betűrágást, dogmatizmust ismertek meg, aminek hozzá még az a kellemetlen következménye van, hogy ha valaki nem tartja be a formát helyesen, akkor a fejére ütnek, hogy ellenség — és így tovább. Ez most a XX. Kongresszus óta – formájában – talán egy kicsit csökkent, de lényegében a fizika és a természettudomány területén még kevés a haladás, nagyon sokat kell még várunk.

Hogyan védekeznek azok a fizikusok és más természettudósok, akik szeretnének dolgozni, de ezekkel a dogmatikus nézetekkel kerülnek szembe? Először is szent meggyőződésük, hogy minden mese, amit itt

hallanak, és pozitivista meg hasonló nézeteiket éppúgy fenntartják, mint azelőtt, csak formát keresnek, hogyan lehet ezeket a nézeteket eldugni. A Szovjetunióban ezeknek a dogmatikus nézeteknek egy nagy képviselője volt: a filozófus Makszimov, aki most visszavonult.

Igen erősen kifejezésre juttatta, hogy melyik nézet idealista, melyik nem, hogyan kell a Heisenberg-féle relációt⁴¹ értelmezni stb. Nem akarok vitába szállni azzal, amit mondott, hiszen ez nem lenne érdekes, hanem mindenesetre jellemző volt, hogy fogalma sem volt arról, amit beszélt. (*Derűlttség.*) Ezt persze így kimondani nem volt nagyon jó, viszont ezt észrevették az emberek és becsapták. Egy nagy becsapási manőver volt, ami nagyon nagy sikerrel ment, a fizikusok célja ugyanis az volt, hogy dolgozni akartak, atomenergiát meg ilyesmit csinálni. Fok akadémikus Leningrádban⁴² – aki különben kitűnő fizikus és nagyon nagy hírneve van a relativitás-elmélettel kapcsolatban – kitalált egy olyan nyelvet, amelybe a filozófusok nem tudnak beleszólni. (*Élénk derűlttség.*) Használja azokat a kifejezéseket, amelyeket a legdogmatikusabb könyvekben lehet találni, a helyes dolgokat keveri a helytelenekkel, például megmagyarázza, hogy a Bohr-féle bizonytalansági reláció⁴³ és mindaz, amit Bohr mond, pontosan megfelel a dialektikus materializmusnak — és ezt olyan sikerrel csinálja, hogy sajnos, nyugati kollégáink, akik nem egészen értik az összefüggéseket, beleestek. Ez a módszer megmentette a szovjet filozófusokat attól, hogy ne tudják művelni a fizikát, mert hiszen másképp ideológiai hibákat követtek volna el. Azonban igen nagy zavart is okozott, és nagyon hátráltatja a dialektikus materializmus tényleges alkalmazását a fizikában, amire pedig igen nagy szükség van.

Persze ilyen védekezések nálunk is vannak. Neveket nem akarok itt mondani, az nem tartozik ide, de nálunk is vannak olyan tendenciák, hogy pozitivista nézeteket el akarnak rejteni. Néhány szót arról, hogy ezek a dolgok nem javultak, vagy legalábbis nem lényegesen. Azt szeretném mondani, hogy a tényleges vita a fizikában még nem alakult ki, vagy legfeljebb csak részben. A legtöbb cikk, amely állítólag a dialektikus materializmus szempontjai szerint készült, csak ilyen homályosítás, ahol tudatosan vagy nem tudatosan, de ez a Fok-féle álláspont fejeződik ki. Nálunk is van egy ilyen manőver, csak nem mondják ki, kitalálnak egy nyelvet a régi dolgokra. Mi szívesebben csinálnánk úgy, ahogy megtanultuk azelőtt, de itt a gondolatok nem bontakozhatnak ki, mert a dolgok el vannak kenve. Most azonban megjelent a Kommunizmusban Omeljajnovszkijnek egy cikke a dialektikus materializmus kérdéseiről a természettudományokkal kapcsolatban. Sajnos az egész cikk kezdeti, még elég felületese, egy dicshimnusz, hogy mi mindent lehetett megcsinálni a dialektikus materializmus segítségével, hogy mennyire bizonyítja a fizika

a dialektikus materializmust és így tovább. Kissé szomorúan olvassa az ember ezt a cikket, mert tény az, hogy a dialektikus materializmus felhasználása nagyobb mértékben elősegítette volna a fizikát, a nehéz és tisztázatlan kérdésekben sokkal tovább jutottunk volna, ha többen éppen a dialektikus materializmus módszereivel nyúltak volna hozzá a kérdésekhez, viszont a dialektikus materializmus helyes alkalmazása éppen emiatt a dogmatikus rendszer miatt nem alakulhatott ki. Sajnos – az én meggyőződésem is, és különösen nem marxista kollégáim meggyőződése – hogy eddig a dialektikus materializmus nem járult nagyon hozzá a fizika fejlődéséhez, és biztosan nem az olyan problémák megoldásához, mint a bizonytalansági korreláció. Azért mondom, hogy a hibákat fel lehessen számolni. Nagyon fontos, hogy együttműködés alakuljon ki a marxisták és a természettudósok között. A természettudósok tanulják meg a dialektikus materializmust, de ennek előfeltétele, hogy azok a marxisták, akik a fizikával és a természettudománnyal akarnak foglalkozni, tanulják meg a fizikából vagy a természettudományokból azt, ami szükséges ahhoz, hogy ez a kapcsolat ténylegesen létrejöhessen. (*Taps.*)

Engem itt talán implicite személyi kultusszal vádolnak, de ennek ellenére meg merem mondani, hogy nálunk éppen Fogarasi elvtárs vette magának ezt a fáradságot, és hogy mennyire jutott el, arra nézve elmondom: bevallom, bizonyos meglepetéssel láttam, hogy egy amerikai fizikai folyóirat Fogarasi művét idézi, beszél arról, hogy Fogarasi elvtárs olyasmivel foglalkozik — biztos, hogy ez nem a személyi kultusz következménye. (*Élénk derűtség és taps.*) Azt hiszem, ezen a téren nem a fizikusoktól és a polgári fizikusoktól kell várni, hogy közeledjenek a marxizmushoz, hanem mi, marxisták, természettudósok és filozófusok tanuljuk meg annyira a szakmánkat, hogy keltsünk bizalmat, mutassuk meg, hogy eredményesen lehet továbbjutni, ha komolyan tanulmányozzuk a dialektikus materializmust, és ez a nagy kérdések megoldásához sokban hozzájárul. (*Élénk taps.*)

SZIGETI JÓZSEF : Kedves Elvtársak! Sok érdekes és értékes hozzászólás hangzott el. Ezek közül elsősorban azokra a hozzászólásokra szeretnék reflektálni, amelyeket itt Havas elvtárs és Balogh elvtárs mondott el, de nem korlátozom magam erre, hanem egy-két elvi és történelmi kérdést is felvetek, ami szükséges a most kialakuló kérdések megítéléséhez.

Havas elvtárs azt mondotta, hogy annak az egységfrontnak, amelynek valóban létre kell jönnie a filozófia területén, legfőbb akadálya a kölcsönös bizalmatlanság. Azt hiszem, a kérdésnek ez a beállítása nem helyes. Nem helyes azért, mert eltussolja azt az alapvető ténytet, hogy itt

igenis bizonyos elvi differenciák állnak fenn még mindig, olyan elvi differenciák, amelyek szélesebb kérdésekben meglévő differenciákkal függenek össze.

Engedjék meg, hogy egy kis példán igazoljam először ezt az állításmat. Havas elvtárs arról beszélt, helyes lenne a gyakorlattal való szorosabb kapcsolat érdekében, ha Heller elvtársnő vagy én azt az egyetemi jegyzetet, amelyet a filozófiatörténetről készítettünk, kiadnánk könyv formájában. Ez is egy példa és nem érdektelen, hogyan mutatkoznak ilyen kis példák a lényeges elvi differenciák. Természetesen nem azért írtunk sem Heller elvtársnő, sem én ilyen jegyzetet, mintha lebecsülnénk az ilyen jegyzet jelentőségét. Világos, hogy azért készítettünk ilyen jegyzetet, hogy egy fennálló szükségletet ki tudjunk elégíteni. Ami azonban a filozófia történetét illeti: vajon most már valóban az a tudományos elméleti feladat, hogy most nekilássanak az emberek egyetemes filozófiatörténetet írni a maguk erejéből, vagy az a feladat, hogy különböző lényeges kulcskérdéseket monografikusan dolgozzanak ki, és azután az ilyen monografikus kidolgozások összefoglalásaként íródhat meg egy többé-kevésbé tudományos igényű marxista filozófiatörténet? Úgy vélem, az utóbbi feladat az alapvető, és nem az, amit Havas elvtárs tanácsol. Nem az ellen vagyok, hogy ő egyáltalán tanácsoljon, hanem a tanács tartalmát tartom helytelennek, és ebben a tartalomban látom egyik megnyilvánulását annak, hogy a különböző területeken itt még differenciák vannak. Persze az is igaz, hogy van bizonyos kölcsönös bizalmatlanság, és ezt a kölcsönös bizalmatlanságot a gyakorlati munkában fel kell számolni és reméljük, hogy fel is fogjuk tudni számolni.

Van egy másik kérdés azonban, ahol igen világosan megmutatkozik az, hogy itt elvi differenciákról van szó, nem pedig egyébről, nem egyszerűen kölcsönös bizalmatlanságról. Havas elvtárs itt bizonyos dolgokban tovább és helyesebb irányba ment, mint ahogy annak idején állást foglalt az évkönyv vitájában, azonban még mindig az a szubjektív illúziója van, hogy az évkönyv-vitában neki volt igaza – vagy helyesebben azoknak az elvtársaknak, akik bizonyos dolgokat felvetettek – és nem azoknak, akik az adott helyzetnek megfelelően, ha nem is minden tekintetben százszázalékos következetességgel, de mégis igyekeztek képviselni Lenin filozófiai örökségének szempontjait. Nyilvánvaló, hogy Havas elvtársnak ez az illúziója összefügg azzal az átfogó politikai kérdéssel, hogy még mindig vita van abban a tekintetben, hogy felemásan, toldozva-foldozva vagy határozottan és radikálisan menjünk előre. (Úgy van! Úgy van! Taps.) Az, hogy Havas elvtárs ma még mindig jónak látja megismételni azt az álláspontját, amelyet egy – vagy nem tudom hány – évvel ezelőtt tartott, igen

tisztán mutatja azt, hogy nem tanult eleget a XX. Kongresszus útmutatásaiból. (*Taps.*) Ezért igyekszik elmosni azt a tényt, hogy itt igenis két tábor volt, elvi alapja volt annak, hogy az egyik táborban túlnyomóan – ha nem is kizárólag – voltak helyes kísérletek talán az oktatásban és más téren, hogy kitörjenek a szektarianizmusból, de a szektás és dogmatikus álláspont érvényesült; a másik táborban pedig az alkotó tudomány szempontja érvényesült. Ismét nem mindenkinél, nem olyan következetességgel, mint Lukács elvtársnál, de igenis általában ez érvényesült, ez érvényesül Fogarasi elvtárs munkáiban is, akkor is, ha írt dogmatikus cikkeket, akkor is, ha ezek a dogmatikus cikkek valóban a kor valamennyi rossz bélyegét magukon viselik.

Hogy mennyire erről az általános kérdésről van itt szó és nemcsak arról a szűkebb filozófiai kérdésről, azt nagyon világosan mutatja az, hogy itt a hallgatóság részéről és a hozzászólók részéről is, Lukács elvtárs műveinek hívei és ellenfelei vagy kritikai tisztelői részéről is – ha ugyan ez valóban minden tekintetben helyes kritikát involvál, én nem hiszem – végbement az úgynevezett Lukács - vita bizonyos csendes revíziója. Ez a csendes revízió végbemegy, az emberek beszélnek ezekről a vitákról, de ez a vita, amely annak idején olyan mélyen kihatott ideológiai életünk egészére – és a művészeti életre mindenekelőtt – még mindig nem kapta meg hivatalos revideálását, jóllehet mindenki érzi és tudja, hogy ennek a revíziónak komolyan, elméletileg megalapozottan kellene bekövetkeznie. (*Élénk taps.*)

Balogh elvtárs beszélt már itt a *Blum-tézisekről*. A *Blum-tézisek* azért fontosak a vita szempontjából, mert Révai elvtárs annak idején a maga elméleti konstrukcióját, amelyet ebben a vitában nyilvánosságra hozott, részben erre építette. A vád annak idején az volt, hogy Lukács mitologizálta azokat az átmeneti formákat, amelyek a proletárdiktatúra felé vezető úton létrejöttek, mitologizálta a népi demokratikus fejlődés első szakaszát. Révai elvtárs valósággal úgy állítja be, mintha Lukács elvtárs itt valami új társadalmi rend felfedezésének igényével lépett volna fel, mintha egy kapitalista alap örök elfogadásáról lenne itt szó, amely azonban mégis bizonyos módosításokat szenved, legalábbis annyiban, hogy a monopolizmust felszámolják. Ezt alátámasztotta annak idején azzal, hogy a *Blum-tézisekre* hivatkozva azt állította, hogy Lukács már 1929-ben vagy 1929 előtt elkövette ezt a hibát, és ez a hiba csak visszatérése egy egyszer már szerepelt hibának. Meg kell mondani, hogy ez a konstrukció annak idején hatással volt rám, nem ismertem a párttörténetnek ezt a részét, elfogadtam ezt a konstrukciót és önbírálatomban bíráltam Lukács elvtársat. Szó sincs tehát arról, hogy akár Lukács elvtárssal szemben is egyik vagy másik tanítványa kritikailag nem mert volna fellépni.

Meg kell mondanom, hogy önbírálatomnak ez a része és az ebből következő más része is – amelyről itt nem beszélek, mert nem lenne érdekes – helytelennek bizonyult, nem állotta ki az idő próbáját. Ma legfeljebb abból a szempontból érdemes hivatkozni rá, hogy nem egészen úgy áll, ahogy elképzelik: hogy itt valami elvtelen egység lett volna Lukács elvtárs és tanítványai között.

A *Blum-tézisek* felfedezése most már megmutatja azt, Lukács annak idején napnál világosabban megfogalmazott, hogy – amint ő nevezte a népi demokratikus átmenet első szakaszát Lenin nyomán – a munkásság és a parasztság fegyveres diktatúrája átmenet lehet vagy egy polgári demokrácia szabványos formája felé (tehát visszafelé), vagy rövid átmenet a proletárforradalom, helyesebben a proletárdiktatúra felé. Hol volt tehát itt az a mitologizálás, amiről Révai elvtárs beszélt, hol volt a permanens forradalom figyelmen kívül hagyása, amit ismét Révai elvtárs olvasott Lukács elvtárs fejére és ezen az alapon igyekezett őt is politikailag és irodalomelméletileg is, mint a harmadik út egy sajátos képviselőjét jellemezni? Ha ez az alap elesik – márpedig nyilvánvalóan elesik – akkor elesnek az ebből eredő következtetések is. Kiderül az, hogy a vitában akkor felmerülő kérdések igen alapos revízióra szorulnának. Revízióra szorul a pártosság kérdésében Révainak az a tétele is, amelynek értelmében Lukács egyszerűen szembeszegült volna az irodalom vezetésének lenini elvével. Szó sincs erről. Ha még egyszer megnézzük ezt a vitát – itt nincs most módomban bizonyítani ezeket a dolgokat, remélem, hogy a valóban szabad viták légkörének kialakulása esetén ezt a kérdést is, amely pártunk egy felelős ideológiai vezetőjének 1949 utáni munkásságát is érinti, szintén szabadon és a nyilvánosság előtt meg lehet vitatni – akkor kiderül, hogy ezek a fenntartások, amelyek Lukácsnál tapasztalhatók, azt célozzák, hogy a pártirányítás ne legyen bürokratikus irányítás, ne képzelje azt, hogy mi nevezünk ki írókat és tudósokat, ha az apparátus azt mondja egy íróra, tudósra vagy filozófusra, hogy az nagy író, tudós vagy filozófus, attól az valóban nagy is lesz. (*Élénk taps.*)

Lényegében arról volt szó: nem a párt vezetésének, irányításának tagadásáról, hanem a pártvezetés és a pártirányítás olyan formáinak megtalálásáról, amelyek – ne áltassuk magunkat, elvtársak – Lenin egy mondatában ki vannak ugyan jelölve, de nincsenek elméletileg kidolgozva, és éppen az elméleti kidolgozástól való tartózkodás következtében gyakorlatilag nehézséget okoznak.

Ha elővesszük ennek a vitának második lényeges pontját, a szovjet irodalom népszerűsítésének kérdését, akkor lehet azt mondani, hogy Lukács elvtárs későn lépett fel ezzel a népszerűsítéssel, de mindenesetre

a szovjet irodalom műveinek olyan színvonalú népszerűsítésébe fogott, amelynek óriási vonzereje lehetett volna, ha a pártsajtó, amely Balogh elvtárs szerint tele volt Lukácsról írt kritikákkal, foglalkozott volna ezekkel a dolgokkal, ha a pártsajtó elősegíti ezeknek a könyveknek terjedését. Ha végignézzük azt, hogyan fogtunk hozzá, vagy hogyan folytatjuk a szovjet irodalom népszerűsítését, igazán nem kell kommentár ahhoz, hogy bizony rosszul használtuk ki azokat a lehetőségeket, amelyek a szovjet irodalom, a szocialista realista irodalom értékeiben vannak.

Ha a harmadik kérdést veszem elő, a harmadik döntő kérdést, hogy vajon Lukács elvtárs harcolt-e a szocialista realizmus ellen, amint azt Révai elvtárs állítja, vagy pedig egy színvonalas és tényleges szocialista realizmusért harcolt, kétségtelen, hogy ez utóbbi bizonyul igaznak. Annak idején hírhedtté vált Lukácsnak az a mondása, ami a nyulacskával kapcsolatos, amikor arról beszél, hogy a régi kultúra nagy képviselői a síkság elefántjai, a marxizmus-leninizmus a világnézetek Himalájája, a legfejlettebb világnézet, a szocialista társadalom a legfejlettebb valamennyi társadalmi rend között, azonban a szocialista társadalomban megszülető művek nem mindegyike olyan hatalmas, mint a régi kultúra művei, sőt itt is találhatók nyulacskák. Nyulacskák, a nem mérhetők a síkság elefántjaihoz — annak ellenére, hogy egy magasabb színvonalú társadalmi rendben jöttek létre.⁴⁴ Nyilvánvaló, hogy itt arról volt szó egyrészt, hogy ne kövessük el azt a szubjektivista hibát, amelyet nem egy vonalon elkövettünk, hogy a lehetőségeket összetévesztjük a valósággal; abból a tényből, hogy a szocializmus — már a szocializmust építő társadalom is — nagyobb lehetőségeket termel ki a művészet számára, mint a kapitalista társadalom, azt következtessük, hogy minden egyes művészeti alkotás, amely itt most már megszületik, magasabbrendű, mint a szocializmust megelőző társadalmi rendekben.

Másrészt, szó volt ebben a vitában ennél a pontnál a művészi színvonalról, amely nélkül nem lehet művészi alkotásról beszélni, amely nem egyszerűen kiegészítője a magasabb eszmei, világnézeti és társadalmi alapnak, hanem amiért meg kell harcolni.

Sorra lehetne venni elvtársak, még más fontos és lényeges kérdéseket is, éppen csak jelzem azt például, hogy az elmagányosodás és az elefántcsonttorony társadalmi feltételeinek felvetése, amiről ott Lukács elvtárs beszélt, és amit Révai elvtárs akkor mereven elutasított, a többi között kulcskérdése olyan problémák megértésének, mint a József Attila-kérdés és így tovább.

Vagyis nyilvánvaló e főpontok alapján is, hogy ezeket a kérdéseket nagyon alaposan át kellene vizsgálni és átvizsgálásuk elősegíthetné az

irodalom problémáját, az irodalmi, művészeti területek fejlődését is, és annak a területnek fejlődését is, amelyről most beszélünk, a filozófia fejlődését is.

Itt az a csodálatos következetlenség mutatkozik Havas elvtárs, Balogh elvtárs és egyes elvtársak részéről, hogy azt mondják, hogy a népi demokrácia kérdéseivel nem igyekeztek a filozófusok foglalkozni. Nyilvánvaló, hogy a Lukács-vita után tudományos igénygel és lelkiismerettel foglalkozni ezekkel a kérdésekkel nagyon nehéz volt. Nagyon nehéz volt, mert sem objektív, sem szubjektív feltételei nem voltak meg. Ha abban a helyzetben foglalkozott volna valaki ezekkel a kérdésekkel, mint ahogy azok az elvtársak, akik foglalkoztak vele, hibákat követtek el, abból nem jött volna ki sok jó. Ismert, különböző idézetekről lett volna szó, és az idézeteket több-kevesebb kötőanyaggal összemalterozott tanulmányokról. Az ilyenfajta cikkek és tanulmányok – sajnos – hozzájárultak ahhoz, amit talán úgy lehetne mondani, hogy a marxizmust, a marxista elméletet sikerült nagy mértékben kompromittálni; nagy mértékben hitelüket vesztették a marxizmusnak azok a hatalmas erényei, eredményei is, amelyek megvannak, akárhogy is próbálták őket felhasználni, dogmatizálni.

Ilyen elvi alapokon jöhetett tehát létre a filozófián belül is a két tábor. Balogh elvtárs itt elvtelenségről, elvi hajbókolásról beszélt, amely a Lukács tanítványok között állítólag van. Nem elvtelen hajbókolás volt ez, hanem annak felismerése és megértése, hogy a Lukács elvtárs életművéhez való pozitív állásfoglalás döntő kérdése a mi filozófiai – és általában ideológiai – továbbfejlődésünknek. (*Taps.*) Miért? Nem utolsósorban azért, mert ez az életmű – azt mondhatnám – ellenszer, ellenméreg a kérdések szektáriánus felfogása ellen, szektás kezelése ellen. Nem utolsósorban azért, mert az ott megtalálható sokoldalú elemzés a marxizmust meggyőzőbbé és hitelesebbé teszi mindenki számára. Lehet, hogy egyesek csak második vagy harmadik olvasásra értik meg azokat a mondatokat és azokat a gondolatmeneteket, amelyeket Lukács leír de azt kérdezem, hogy vajon Marx *Tőkéjét* megérti-e mindenki egyszeri olvasásra. Úgy gondolom, hogy mindannyian, akik ideológiával, filozófiával hivatásszerűen foglalkoznak, saját bőrünkön tapasztaltuk, hogy nem ez a helyzet. Ebben a vonatkozásban is egy hallatlan durvítása és szimplifikálása folyt annak, amit a stílus demokratizmusának nevezhetnénk. Helyes az a követelmény, hogy igyekezzünk a legszélesebb tömegek számára érthetően írni, de mit jelent ez az érthetőség? Nem jelenthet egyszerűsítést, azt, hogy az érthetőség milyen fokán fejezi ki magát valaki, csak a tárgy természete, bonyolultsága határozza meg. Próbáljanak a fizikusok és a matematikusok képletek nélkül írni olyan folyamatokról, amelyek csak az

exakt tudomány nyelvén fejezhető ki adekváтан, helyesen. Nyilvánvaló, hogy egész tudományuk másképp csődbe jutna. Bizonyos vonatkozásban ugyanez áll a társadalomtudomány területén, és a tudomány népszerűsítésének feladata, hogy nehéz, de fontos és értékes munkákat hozzáférhetővé tegyen. Lenin *Empiriokriticizmusa*⁴⁵ is nehéz olvasmány, nem olyan könnyű, mint ahogy ezt egyesek képzelik. Azok, akik könnyű olvasmánynak képzelik és elolvassák anélkül, hogy végiggondolnák, rendszerint azt mutatják, hogy nagyon keveset értettek meg belőle, csak általános sémákat, anélkül, hogy konkrétan ezeket a lenini tételeket alkalmazni tudnák a különböző kérdésekre.

Amikor arról van szó, hogy filozófiai oktatóink egy része – vagy nagy része – nem rendelkezik a kellő felkészültséggel, úgy gondolom, senki sem véli azt, hogy ez azért van így, mint azt Balogh elvtárs állítja, mert valaki ostobáknak tartaná a filozófiai oktatókat. Meg kell azonban mondani, hogy ezen a téren is, mint minden más területen, érvényesült egy bizonyos fordított kádarszelekció, és ez is belejátszott abba, hogy nem tudjuk megfelelően oktatni a kérdéseket. Általános alapja ennek a felkészületlenségnek mégis a szektarianizmus volt, amely nemcsak a tudatlanságon alapul, hanem ezt a tudatlanságot a többi között az a csodálatos jelenség hozza létre, hogy emberek, akik az Eötvös Kollégiumban igen jól megtanultak bizonyos dolgokat, ezeket igyekeznek elfelejteni, mert azt hiszik, hogy egy öntudatos káderhez ez így illik. Ez nem elvont példa, konkrét tényekre gondolok. Egészen kétségtelen, hogy ennek oka ebben a szektás világnézetben rejlik. Ezzel szemben a helyes politikai állásfoglalás, a marxizmus helyes értelmezése és gyakorlata elősegíti azt, hogy az emberek tudományos területen is, az ismeretek területén arra a sokoldalúságra törekedjenek, amelyet a mi világnézetünk megkövetel. Semmiképpen sem egyéni képességekről van itt tehát szó, hanem arról a magatartásról, amely oktatóink nagy részét rabul ejtette, amely magatartás azonban – ezt személyes tapasztalataim alapján is mondhatom – egyre inkább a múlté, oktatóink igyekeznek a marxista-leninista tudományt, **mint tudományt** elsajátítani, hogy megfelelően alkalmazhassák a gyakorlatban.

Hadd reagáljak egy szóval arra, amit itt Balogh elvtárs a hangnemről mond. Persze ha egy ilyen szakadás megtörténik, és létrejön a két ellentábor, akkor kétségtelenül esnek olyan szavak is, amelyeket talán helyesebb lenne nem kimondani. Éshettek ilyen szavak mindkét oldalról. Egészében azonban nem ezek a szavak voltak okai az elidegenedésnek, hanem azok a mélyebben járó dolgok, amelyekről beszéltem. Úgy gondolom, hogy a különböző ilyen szavakat félre lehet – és félre is kell – tolni az útból, de ez nem fog önmagától elvezetni a filozófia táborában kívánatos egységhez,

hanem itt a lenini örökség jegyében létrejövő egységet kell megteremteni. Az alapvető kérdés itt mégiscsak az, hogy a szocializmus építése a marxista elmélet minden oldalú fejlesztését követeli. Nem lehet azt mondani, hogy bármelyik területen: a filozófiában, a történelmi materializmusban vagy akár a politikai gazdaságtanban kész, kiépített dolgokról lenne szó, amelyeket most már csak alkalmazni kell. Ezeknek az általános, alapvető kérdéseknek kidolgozása a kor nagy tudományos feladata, és akármit is mondhatnak egyes elvtársak, a lenini filozófiai örökség lényege mégis annak a kérdésnek a felvetése, hogy dolgozzuk ki a dialektikus materializmust úgy, ahogy annak idején Marx kidolgozta három kötetben a *Tőkét*, a tőkés társadalom törvényét. A dialektikus materializmus ilyen kidolgozása nemcsak a mi pártunk számára, hanem általában mindenütt, ahol folyik a harc a szocialista és a burzsoá világnézet között, óriási hatást gyakorol és gyakorolhat. Nyilvánvaló, hogy a népi demokratikus kérdések kidolgozásának szintén megvan a maga fontossága, itt azonban csak a feltételek megteremtésénél tartunk. Jámbor idealista, aki azt képzei, hogy egyszerű párthatározattal máról-holnapra ezeket a kérdéseket elméleti igénnyel ki lehet dolgozni. Megvan ennek a maga feltétele minden területen. Mindenekelőtt az a feltétele, hogy hozzájussunk azokhoz az anyagokhoz és adatokhoz, amelyeken nyugodhatnak a tudományos általánosítások. (*Taps.*) Azt hiszem, hogy más országok messze előttünk járnak ezen a téren. Hadd hozzak fel erre egy pozitív és egy negatív példát. A negatív példa az, hogy beszéltem egy más népi demokráciából jött elvtárrsal, aki ott a szocialista munkaverseny filozófiai problémáival foglalkozott. Mindenekelőtt azt kérdeztem tőle, hogy milyen anyag alapján. Erre szinte sírva mondtotta, hogy három éve kéri már, hogy bejuthasson az ország legnagyobb vállalatába a szocialista munkaverseny tanulmányozására, de azóta nem kapott még választ arra a kérvényre, amelyet ebben az ügyben benyújtott. Mit eredményezhet egy ilyen tanulmányozás? Nyilván egy olyan iátcitatólóg, ami semmire sem használható egy dolgon kívül. (*Derűltség.*) A pozitív példa Lengyelország példája, ahol a párt Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémián az egyik szekció azzal foglalkozik, hogy – jobb szó híján mondom így – szociográfiai felvételeket készítsen különböző üzemekben abból a célból, hogy konkrétan megérthessék: a városba kerülő parasztok hogyan alakulnak át társadalmi feltételeik, életfeltételeik megváltozása alapján. Ha nem ezen az úton halad a népi demokratikus kérdések kidolgozása, akkor azt mondhatom, hogy semmilyen úton nem halad, akkor a megjelenő cikkek és tanulmányok nem segíteni fogják azt, hogy a párt a tudományra támaszkodhasson, hanem ennek akadályai lesznek. (*Taps.*) Akadályai lesznek azért, mert a tulajdonképpeni feladat ezen a téren nem

az, hogy egyes napi politikai jelenségeket megideologizáljanak – mint ahogy eddig általában tették, ami eddig a tendencia volt – hanem hogy elméletileg megvilágosítsák azokat a kérdéseket, amelyeken a párt napi politikája nyugszik. Az elmélet általános kérdéseit vagy a konkrét fejlődés általános kérdéseit kidolgozva lehet csak a párt napi politikáját segíteni.

Másodszor, azt hiszem, annak, hogy ezekkel a kérdésekkel való foglalkozás meginduljon, feltétele, hogy meglegyen a szubjektív légkör, az elméleti kérdésekben folytatott szabad vitának az a szelleme, ami most még nincs meg. Nincs meg még akkor sem, ha mi itt a Petőfi Körben vitatkozunk, csak akkor lesz meg, ha nyugodtan, tudományos objektivitással tudjuk megvitatni azokat a problémákat, amelyek létrejönnek, amelyek valamilyen kérdésben döntő új szempontokat hoznak. Azt hiszem, ebben a mai vitában erről van szó. Ha félre tudjuk tenni azokat a jellemzéseket, amelyeket adtak rólunk, s adunk esetleg mi más elvtársakról, ezzel még nem jön létre az egység. A kölcsönös bizalom szintén kevés alap az ilyen egységhez, mert ha a bizalom homokon nyugszik, ha fennmaradnak az elvi differenciák, akkor az egység nem jön létre. Még az sem elégséges alap, ha minden általános kérdésben egyetértünk. Az elvi alap csak az lehet, ha a filozófia területén a lenini örökséghez nyúlunk vissza, és azt a munkát, amely nálunk elsősorban Lukács elvtárs működése nyomán megindult, folytatjuk a jövőben. *(Taps.)*

NOVÁK ZOLTÁN : Kedves Elvtársak! Havas elvtárs beszélt arról, hogy Lukács elvtársat és Fogarasi elvtársat hogyan és mint rekesztették ki sikerrel az egyetemi oktatásból. Most egy pár szót akarok szólni arról, hogy ennek a kirekesztésnek milyen eredménye volt, hogy konkrétan a Lenin Intézet filozófiai szakán hogyan és mint tanultuk – és részben még ma is tanuljuk – a filozófiát. Azoknak a hibáknak csapásait, amelyekről itt a vitában többé-kevésbé képet kaptunk, elsősorban mi éreztük meg, filozófiaszakos hallgatók, és azt hiszem, hogy ez a megállapításom nem szubjektivizmus és nem egoizmus. Amikor bekerültünk a Lenin Intézetbe, az első két évben nem szakosítottak bennünket. Volt egy általános szak, az úgynevezett marxizmus-leninizmus szak. Ez alatt a két év alatt nagyon kevés olyan dolgot tanultunk, aminek valami köze is lett volna a filozófiához. Tanultunk a gazdaságföldrajztól kezdve heti húsz órában orosz, meg más olyan tantárgyakat, amelyek közvetlenül nem segítettek elő filozófiai képzésünket. Ezután a harmadik évben szakosítottak bennünket. Azért mentünk filozófia szakra, mert filozófiával akartunk foglalkozni, úgy éreztük, hogy szeretjük a filozófia tudományát. Erre az történt, hogy amikor a harmadik évben megszabták tematikánkat, csu-

pán a tantárgyak negyedrésze volt filozófiai jellegű, a heti 34 órából csak heti 8 óra. Azt hiszem, ehhez sok hozzátennivaló nincs, hiszen ez azután történt, amikor két évet majdnem csak lógtunk. Meg kell vallani az igazat, az utóbbi időben történtek változások, volt javulás, de még ma sem megfelelő a tematikánk, még ma sem kapunk valóban komoly filozófiai képzést különböző okok folytán, amelyeket most felsorolok.

Az egyik probléma a tematika. A másik probléma szorosan kapcsolatos az itt felvetett problémákkal, és különösen Balogh elvtárs hozzászólásából most már bizonyos fokig érthető, hogy miért történt ez így nálunk a Lenin Intézetben. A történelmi materializmus oktatására gondolok. A történelmi materializmussal a Lenin Intézetben úgy ismerkedtünk meg, hogy az a filozófia tudományának egy olyan része, ahol tücsköt-bogarat össze lehet hordani és majdnem minden beletartozik. Számtalan olyan kérdéssel találkoztunk a történelmi materializmuson belül, amivel már legalább három vagy több más tantárgy keretében foglalkoztunk. Nem is akarom hozzátenni, hogy emiatt untuk a banánt, untuk az egész mindenséget a történelmi materializmus oktatásának keretén belül. Ehhez még hozzájárult az, hogy az oktatás színvonala sem volt megfelelő, nem volt olyan, hogy valóban adni tudott volna valamit, amit ne hallottunk volna már egyszer a politikai gazdaságtanban, a magyar párttörténetben, a marxizmusban és számtalan más tantárgyban.

E két dologgal, a tematikával és a történelmi materializmussal kapcsolatban szeretném azt mondani, hogy a legsúlyosabb hiba a mi oktatásunkban az volt, hogy a szaktárgyak és nem-szaktárgyak viszonyát nem jól szabták meg. Ennek olyan következményei voltak, hogy lettünk mi minden: jobboldali elhajlóktól kezdve nacionalistákig, amikor három éven keresztül harcoltunk, hogy változtassanak az anyagon, ne tanítsák nekünk a Szovjetunió történetét az őskortól kezdve napjainkig. Azt mondtuk, hogy valahol faragni kell a filozófiai tárgyak számára, és ott próbáltunk faragni, ahol az volt a véleményünk, hogy az a tárgy tartozik a legkevésbé a filozófiához. Erre megmagyarázták, hogy így vagy úgy, de segíti filozófiai oktatásunkat még a Szovjetunió története is Rettene-tes Ivántól kezdve a különböző cárokig. Amikor mi azt mondtuk, hogy ez nem segít, akkor politikai kérdést csináltak belőle, azt mondták, hogy nacionalista módon viszonyulunk a Szovjetunió történetéhez. El kell mondanom, hogy a nyomás elég erős volt a hallgatók részéről, úgy-hogy végül sikerült az illetékes szerveket meggyőzni arról, hogy mindez valóban csak nagyon közvetett kapcsolatban áll a filozófiával. Számtalan ilyen példát lehetne felhozni, amely a tematikán keresztül is nagymértékben akadályozta filozófiai képzésünket.

Éppen az időhiányból fakad, hogy filozófiatörténeti képzésünk rendkívül gyenge, rossz volt. És ez nem volt véletlen, az itteni vitából kiderül, hogy miért volt rossz. Olyan példákat tudnék mondani, hogy Hegelre öt óra jutott, ennyi idő alatt kellett agyoncsapni, egyszerűen nem volt rá több idő. Számtalan más hasonló példára is lehetne hivatkozni.

A tematika kérdésén túlmenően is nagy hibák voltak, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy az oktatás színvonala a Lenin Intézetben nagyon gyenge volt, és még most is az. Azt mondtuk, szeretnénk Lukács elvtársat hallgatni, szeretnénk, ha a vezető filozófusok tartanának nálunk előadást, hogy valóban tudjunk tanulni. Erre különböző indokokat hoztak fel, nagyon sokszor azt, hogy Lukács elvtársék nem hajlandók elvállalni az oktatást a Lenin Intézetben a filozófiaszakon. Kénytelenek voltunk illegális módon hallgatni Lukács elvtársat, eljárni az Eötvös Loránd Tudományegyetemre, és ott hallgatni Lukács elvtárs esztétikai kurzusát. Lukács elvtárs nem emlékszik rá, de egy este ketten hazakísértük, és beszéltünk vele arról, hogy miért nem jön el hozzánk oktatni, hiszen mi filozófusok akarunk lenni, nagyon várjuk, szeretnénk, ha ott lenne. De más problémákról is beszéltünk, nem volt elég idő, Lukács elvtárs kitért a válasz elől. Szeretnénk, ha most itt őszintén elmondaná *(Derűltség.)*, hogy mi volt valójában ennek az oka.

LUKÁCS GYÖRGY : Kérem, ha akarják, röviden megmondom. Az én katedrámat beszüntették. Az, hogy én Szecsődi elvtárs katedráján belül Szecsődi elvtárs ideológiai ellenőrzése mellett tartsak előadásokat, az a Ludas Matyiba való, nem az egyetemre. *(Hosszantartó élénk taps.)*

NOVÁK ZOLTÁN : Nem éreztem elég bátorságot magamban ahhoz, hogy ezt megmondjam, mert én is tudtam, hogy körülbelül erről van szó. *(Derűltség és taps.)* Azt hiszem, a Lenin Intézet filozófiai hallgatóinak együttes véleményét nyilvánítom, amikor azt mondom, hogy mi nagyon becsültük és szerettük Lukács elvtársat, függetlenül attól, hogy nem oktatott és nem tanított nálunk, igyekeztük tanulmányozni Lukács elvtárs műveit, és több-kevesebb sikerrel hasznukat is vettük. A „több-kevesebb” ránk vonatkozik természetesen, hogy mi mennyire tudtuk elsajátítani. *(Derűltség.)*

Nagyon sokszor elmondták már mások is: ahhoz, hogy a Lenin Intézetben megjavuljon a filozófiai oktatás, elsősorban az szükséges, hogy megfelelő káderek oktassanak ott, a filozófia vezető káderei, a közepes és kisebb tehetségű elvtársak pedig kerüljenek a megfelelő posztra, oda, ahová képességeik szerint valók. *(Taps.)*

Elvtársak! Nagyon sok olyan vélemény hangzott el a Lenin Intézetről, hogy ott minden rossz és hogyan állhatnak elő ilyen helyzetek. Nem

akarom dicsérni a Lenin Intézet filozófiai hallgatóit, de el kell mondanom, hogy mi nagyon sokszor harcoltunk, nagyon sokszor fejfel mentünk neki a falnak különböző problémákban, amikor láttuk, hogy valami nincs jól, változtatni kell rajta. Éreztük ezt, ha nem is a XX. Kongresszus szellemében láttuk a dolgokat. Nagyon sokszor azonban egyszerűen torkunkba fojtották a szót, azzal: ti diákok vagytok, hallgassatok. (*Derültség.*) Nem kérdezték meg a véleményünket, hogyan és mint lehetne megszervezni a filozófia oktatását. Mi, filozófia szakos hallgatók is örömmel vesszük, hogy most a helyes irány érvényesül. Most már IV. évfolyamos hallgató vagyok, de egy év még hátra van, reméljük fogunk tanulni Lukács elvtárustól is, akár úgy, hogy a Lenin Intézetben fog oktatni, vagy valahogy hallgatni fogjuk Lukács elvtársat. (*Élénk taps.*)

LUKÁCS GYÖRGY : Tisztelt Elvtársak! Mielőtt tulajdonképpen hozzászólásomhoz fognék, két rövid megjegyzést kell tennem. Az egyik az, hogy egy cédulát kaptam, amely megkérdez, miért írtam meg a *Madách-cikket*⁴⁶, az ott adott értékelés az én meggyőződésemet-e. Erre egészen röviden felelek: 30-40 év óta meggyőződésemet az, amit ott írtam és régi meggyőződésemet igyekeztem akkor marxista módon megfogalmazni. (*Taps.*)

A másik kérdés, amelyről csak két szóban akarok beszélni, a most igen sokszor emlegetett *Blum-tézisek*. Amiért erről beszélek, az azért van, hogy ne jöjjön létre a *Blum-tézisekből* egy legenda. Volt egy legenda ez ismerete nélkül. Erről többen beszéltek. De a *Blum-tézisek* a magyar párt és a Kommunista Internacionálé fejlődésének egy meghatározott szakaszán jöttek létre, ennek a szakasznak mindenféle nyomaival. Ezt én itt nem fejthetem ki. A jövő héten a Párttörténeti Intézetben vita lesz épp a *Blum-tézisekről*⁴⁷, fel fogom használni azt az alkalmat, hogy – amennyire az én erőmből telik – ezeket arra a történelmi helyre tegyem, ahová valók, és vigyázzunk arra, hogy a régi elhallgatásunkból és alábecsülésből most ne jöjjön létre egy legendaszerű túlbecsülés. Ezért mondom ezeket a szavakat.

Tulajdonképpen témámra rátérve, miután igen sok mindent már más elvtársak elmondtak, igyekszem azt röviden, kiélezetten összefoglalni.

Ha a XX. Kongresszus utáni helyzetet nézzük, akkor elvontan az a helyzet, hogy világméretben nem voltak még olyan kilátásai a marxizmus-leninizmus térhódításának, mint amilyeneket a XX. Kongresszus ad. (*Taps.*) Olyan lelkesítő lehetőségek vannak a XX. Kongresszusban, amelyek nem egy rövid kampányra, de azt merném mondani, mindnyájunknak – és itt a fiatalokra gondolok, nem magamra – az életét

ki fogja tölteni a marxizmus azon lehetőségeinek a valóraváltása, amelyek most felszabadultak, ez kell hogy pátoszt és lelkesedést adjon mindnyájunknak. Ezek az óriási lehetőségek itt állanak előttünk, de – és itt jön a kérdés másik oldala – mi a marxizmus helyzete ma Magyarországon? És ne vegyék rossz néven az elvtársak, már egy pár idézetből kiderül, hogy én meglehetősen goromba és szókimondó ember vagyok, most is gorombán akarom kimondani a véleményemet: azt merném mondani, nem volt még a marxizmus az ország közvéleményében olyan rossz helyzetben, mint most, merném állítani, rosszabb a marxizmus helyzete Magyarországon, mint a Horthy-korszakban volt. (*Élénk taps.*) Miért? Mert a Horthy-korszakban, ha csak egy kis csoport ember is, az életét kockáztatta azért, hogy egy Marx- vagy Lenin műhöz jusson, és az értelmiség egy része idegenkedéssel, gyűlölettel, de egy bizonyos félelemmel, olyan érzéssel, hogy itt van valami szörnyű, ami esetleg veszélyes, esetleg jó, egy bizonyos tisztelettel állott szemben a marxizmussal. Az utóbbi 7-8 év alkalmas volt arra, hogy ezt a jó hangulatot megsemmisítse, mégpedig – hozzá merném tenni – nemcsak a pártonkívüli értelmiségben, hanem a pártértelmiség egy részében is, persze be nem vallottan, képmutatóan, eltitkolva.

Engedjék meg, hogy egy valószínűleg sokuk által ismert anekdotával illusztráljam ezt a dolgot: egy egyetemi hallgató vizsgázott marxizmus-leninizmusból. Tehetséges ember volt, kitűnően sikerült a vizsgája, minden kérdésre megfelelt – ötöst kapott természetesen – és amikor kint a folyosón a kollégái gratuláltak, legyintett a kezével és azt mondta: Mi ez a Marx? Ez csupa hülyeség, csak Heideggert és Huxley-t érdemes elolvasni. Ezt értük el egy bizonyos marxista neveléssel, amelyről azt lehetne mondani, hogy rossz párhuzama volt azoknak a hibáknak, amelyek a mi ipari fejlődésünkben történtek. Ezeknek részleteire itt nem akarok kitérni, de mindenki tudja, hogy a mennyiségi termelés egyoldalú fejlesztése milyen katasztrofális következményekkel járt, amelyeket itt nem akarok részletezni, és mint nem szakember, nem is kell hogy részletezzem. Ideológiai téren is egyszerre elkezdtünk futószalagon filozófusokat előállítani minden tudás, gondolkodás, kultúra nélkül — és itt most nem az egyes filozófusokat vádolom, hanem a rendszert, amely ezeket a filozófusokat előállította. Egyes fiatalok panaszkodnak amiatt, hogy nincs idejük. De miért nincs idejük? Azért, mert az, aki őket filozófussá nevelte, nem tartotta szükségesnek, hogy egy filozófus tudjon valamit. Megint hivatkozom egy tapasztalatra. Rengeteg értelmiségitől hallottam panaszokat ebben a tekintetben. Még azok a párttagok is, akik viszonylag a pártoktatás legmagasabb színvonalán állnak, akiknek úgynevezett egyéni tanulásban van részük, kénytelenek nagy harcokat vívni,

hogy megengedjék nekik, hogy például a *Kapital*⁴⁸ első kötetét összefüggésében elolvassák. Lehet, hogy ez ma már megszűnt, egy pár évvel ezelőtt úgy volt, hogy az egyéni tanulás abból állott, hogy ha valaki filozófus volt, el kellett olvasnia az Anti-Dühringet⁴⁹ a 40-70. oldalig, Feuerbachot⁵⁰ a 80-85. oldalig és így tovább, és a világ minden kincséért sem vettek volna rá valakit, hogy egy művet összefüggésében elolvasson (*Élénk taps.*)

Világos, kedves elvtársak, hogy ha ilyen módon állítottuk elő futószalagon a filozófusokat, akkor azokban tudás nem is lehetett, de nem is volt ambíció – tisztelet az egyes kivételeknek – a tudásra, mert hiszen a marxizmus, amit nekik tanítottak, nem volt más, mint az a kitűzött feladat, hogy egy aktuális kérdésre a megfelelő Lenin vagy főképpen Sztálin idézetet megtalálják, hogy a politikailag helyeset kitalálják, ami tulajdonképpen arra való volt, hogy az embereket kávézacc olvasásra nevelték ilyen módon. Engedjék meg, hogy ezzel kapcsolatban elmondjak egy történetet, amely a Szovjetunióban történt kb. 25 évvel ezelőtt. Amikor kiértem a Szovjetunióba, ott éppen egy közgazdasági vita folyt egy Rjubin nevű mensevik közgazdász művei körül. Engem a kérdés nagyon érdekelt és megkérdeztem egy ismerősömet – egy fiatal magyar kommunistát – aki akkor ez úgynevezett Vörös Professzura⁵¹ hallgatója volt. Erre nekem pontosan elmondta, hogy Varga elvtárs⁵² ugyan helyesen kritizálta Rjubin jobboldali nézeteit, de közben egy baloldali hibába esett, amelyet ezután valami Ivanov elvtárs kijavított, közben ő stb. stb. Amikor a végén megkérdeztem ezt a nevezett elvtársat: ez mind nagyon érdekes, de én szeretném tudni, melyek azok a közgazdasági kérdések, amelyek körül a vita folyik, az illető elvtárs nem tudott nekem feleletet adni. (*Derűltség.*) Vagyis pontosan meg tudta mondani az összes jobboldali és baloldali hibákat, amelyek ebben a vitában előfordultak és valószínűleg az akkor a pártban uralkodó áramlat szerint helyesen tudta megkülönböztetni, de hogy mi a veleje a vitának, aziránt még csak nem is érdeklődött. (*Derűltség.*) Itt van a baj, itt van a kutya elásva abban a kérdésben, hogy milyen viszonyban vagyunk mi az értelmiséghez. Jánossy elvtárs igen helyesen beszélt erről a bizonyos alkalmazkodásról. Ez nemcsak a fizikusoknál van, ez végigmegy egész tudományunkon, hogy az emberek mereven ragaszkodva a maguk szellemtudományi, pozitivista vagy más ilyen véleményükhöz, kiveszik, és nem olyan nagyon nehéz kivenni azt a két vagy három Sztálin-idézetet, amely azt elfogadhatóvá teszi az illetékes bürokrácia előtt, és azután csinálják vígan, amit csinálnak, azzal többé a világon senki sem törődik. Ez azonban mélyen lejárhatja a marxizmus hitelét az értelmiség előtt és azt hiszem, most már kevésbé paradoxnak hangzik az a dolog, amit az előbb

mondottam, hogy rendkívül kedvezőtlen és nehéz helyzetben vagyunk, sokkal nehezebb helyzetben, mint amilyenben a Szovjetunió, mert kétségtelen, hogy a Szovjetunió fejlődését is visszavetette a sztálini korszak dogmatizmusa, de ne felejtsük el, hogy ott volt egy meglehetősen széles réteg, amely a marxizmus klasszikusait még ismerte. Másodszor: egy réteg, amely legalább a sztálinizmust első kézből ismerte (*Derűltség és taps.*), de nálunk úgy volt, ahogy a jogtörténetben mondják egy bizonyos elfajuló skolaszticizmusra, hogy glossant glossarum glossas: glossálják a glosszák glosszáit. (*Derűltség.*) Ez történt Magyarországon, és ebben a tekintetben mi tényleg a sztálinizmus egyik élenjáró országa voltunk. (*Élénk taps és derűltség.*)

Ne felejtsük el, elvtársak, nekem nincs módomban – és nem is szándékom – régi újságokban böngészni, de ha visszamegyünk egy pár évre, akkor fogunk is találni olyan kompetens nyilatkozatokat, amelyekben büszkék voltunk arra, hogy a sztálinizmusnak az élén járunk. Ezt ma természetesen el kell felejteni, és az ellenség hangja szól abból, aki netalán találna egy ilyen idézetet. (*Élénk taps és derűltség.*) Bevallom, elvtársak, nem vagyok elég filológus ahhoz, én most csak azt a tényt állapítom meg, hogy a mostani helyzetben nekünk magyaroknak van talán mindenütt a világon a legtöbb tennivalónk, a legtöbb harcolnivalónk azért, hogy a marxizmus tekintélyét visszaállítsuk, hogy a marxizmus iránt támadt ellenszenvet megszüntessük, hogy bizalmat teremtsünk a marxizmus iránt. (*Viharos taps.*)

Nem tudjuk a szocializmust, a szocialista kultúrát felépíteni, ha értelmiségünket nem tudjuk meggyőzni arról, hogy kinek-kinek a maga területén a dialektikus és történelmi materializmus felhasználása – nemcsak a mi szempontunkból, hanem az ő munkája szempontjából is – szükséges. Ez a nagy munka áll most előttünk, és ha én az előbb ezt a szigorú kritikát gyakoroltam, ezt nem pesszimizmusból tettem, hanem azért, hogy minden becsületes marxista érezze azt a nagy feladatot, amely előtte áll, azt a nagy pátoszt, amelynek szárnyat ad a XX. Kongresszus nagy lehetősége, hogy itt azt a hibát, amely egy hét-nyolc éves fejlődés következménye, szívós és lelkes munkával kiegyenlítsük. (*Taps.*) Ez nem fog máról-holnapra sikerülni. Ezt nem lehet egy beszéddel és egy lelkes hangulattal rendbehozni, ehhez mindnyájunknak, minden marxistának a maga területén hosszú, szívós, türelmes munkára van szüksége, amely szívós és türelmes munkának az előfeltétele, hogy ki-kí vizsgálja meg a saját poggyászát és fegyverzetét, hogy mennyire képes úgy szembeállni egy értelmiséggel a maga szakmájában, hogy valóságos feleletet tudjon adni annak kérdéseire, meg tudja neki mutatni, hogy a marxizmus segítségével saját problémáit jobban fogja megoldani, mint marxizmus nélkül

— enélkül a propaganda nélkül a világon semmit sem fogunk elérni. Nem akarok erre az ún. filozófiai vitára⁵³ áttérni, de emögött a filozófiai vita mögött, mint az egész korszak mögött az a probléma állott, hogy a mi általános praxisunkban az agitáció megette a propagandát, és a rossz propaganda ennek a révén megölte a tudományos kutatást. Nekünk meg kell érteni, hogy ez az út fordított. Jó kutatás nélkül nincs jó propaganda, és jó propaganda nélkül nincs jó agitáció. (*Élénk taps.*)

Meg kell érteni, hogy a marxizmus problémáinak tudományos feldolgozása minden területen az előfeltétele annak, hogy a jó propaganda és a jó agitáció lehetségessé váljék. Itt van megint azonban a XX. Kongresszus problémájának politikai összefüggése az elmúlt korszak problémáival. A sztálini korszakban láttam még kint⁵⁴ ilyen plakátokat, amelyeken egy gyorsvonat volt ábrázolva, amely gyorsvonaton száguldunk a kommunizmus felé és nem kell másra hivatkozzam, mint hogy egy egész csomó – nem is tehetségtelen – író műveiben, amelyeknek a végén, a mai időt ábrázoló művekben az emberek többsége már féllábbal benne van a kommunizmusban. Már a XX. Kongresszus előtt ez a dolog elhallgatott. És mi ennek a következménye? Mi áll emögött? Ha mi egy lépésre állnánk a kommunizmustól, akkor ez azt jelentené, hogy ideológiailag és erkölcsileg már teljesen fel vagyunk készülve a kommunizmusra, a gazdasági részéről nem is beszélek, tudományunk tökéletesen feldolgozta az összes problémákat és most már csak arról van szó, minden egyes esetben: használjuk fel a már meglévő kész tudományt, alkalmazzuk erre a dologra. Itt van a világnézeti gyökere annak, amit dogmatizmusnak, citatológiának és mindenféle másnak nevezünk.

Ezzel szemben hogyan áll a helyzet valóban? Több mint ötven évvel ezelőtt, kevéssel halála előtt Engels arról írt, hogy milyen óriási feladat áll a marxisták előtt, hogy fel kell dolgozniuk a történelemtudománynak, a természettudománynak, a logikának stb. összes problémáit, és egy másik, hasonló időben írott levelében Engels gúnyosan beszél azokról a fiatal marxistákról, akiknél szerint a történelmi materializmus arra való, hogy ne kelljen történelmet tanulni. (*Derültség.*) Azóta megtörtént, hogy a proletariátus kezébe ragadta a hatalmat. Megszülettek a marxizmus – Engels által követelt és később Lenin Filozófiai jegyzeteiben⁵⁵ ismételt követelt – valóságos, tudományos kiépítésének anyagi előfeltételei. A sztálinizmus óriási történelmi bűne abban áll, hogy ezeket nemcsak hogy nem használta fel, hanem visszafejlesztette, gáncsot vetett azoknak az irányzatoknak, amelyek alkalmasak lettek volna a marxizmus ilyen kiépítésére. Most legyünk azzal tisztában, hogy ha végignézzük az összes tudományokat, maradva amellest, ami bennünket közvetlenül érdekel: nincs

még marxista logika, nincs még marxista esztétika, nincs még marxista etika, nincs még marxista pedagógia, nincs még marxista pszichológia és így tovább. (Szigeti József: De egyesek már a tankönyveket követle-
ik!) Igen. És most ez nem azt jelenti, hogy a semmiből építjük ezeket a tudományokat. A klasszikusok óriási munkája nélkül, a klasszikusok teremtetten módszertani alapvetés, számos egyes kérdés kidolgozása nélkül egy lépést se tudnánk tenni előre. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ha összegyűjtjük egy helyre Marx, Engels és Lenin összes nyilatkozatait az esztétikáról – hogy a magam szakmájáról beszéljek – akkor ezekben a nyilatkozatokban már benne van a marxista esztétika. Ezek nélkül nem lehet megcsinálni, de megcsinálni *nekünk*, ennek a nemzedéknek – amely most él – kell ezeket a tudományokat. Ez vonatkozik természetesen a többi tudományokra is. Ez, elvtársak, ne hasson bátorítónan senkire, ellenkezőleg, mélyen érzem, hogy milyen felelősség van itt rajtunk nemcsak a világ proletariátusa, hanem az egész emberiség előtt, milyen óriási és nagyszerű feladatokat ró itt ránk a történelem, ebből bátorságot és pártoszt kell meríteni, hogy itt ne az egyes emberek, hanem az összes, a XX. Kongresszus által felébresztett és az igazi marxizmushoz vezetett marxisták összessége teremtsen most meg a marxista tudományok összességét. Nem három hónap alatt és nem egy év alatt, hanem azt lehetne mondani, egy nemzedék munkájával.

Ez azonban nagyon sok konkrét példát, konkrét dolgot jelent a marxizmushoz, a marxizmus mai helyzetének a kérdéséhez. Értem ezalatt megint a mi viszonyunkat részben azon párton belül lévő értelmiséggel, amely elidegenedett a marxizmustól – mert ez is van –, részben a párton kívül lévő értelmiséghez. Én azt hiszem, ha mi erre a marxista kutatásra helyezzük a fő súlyt, és a problémákat keresve, a tények mögött a problémákat kiásva, együtt dolgozunk ezzel az értelmiséggel, nem úgy lépünk fel előttük, mint akinek a tarsolyában van a világ egész bölcsessége, és ha megkérdezik, hogyan kell Pierro della Francescát⁵⁶ megítélni, erre az a marxista, aki most hallja először ezt a nevet, pontosan rávágja, hogy a sienai kispolgárságnak volt az ideológusa. (*Derültség és taps.*) Ezzel a módszerrel, elvtársak, radikálisan kell szakítani. Nemcsak a marxizmus fejlesztéséről van szó, de a marxizmus iránti bizalom megnyeréséről. Ha mi ezekben a kérdésekben a tisztességes, komoly értelmiséggel együtt dolgozunk, ami alatt most nemcsak az értelmiség csúcsát értem, hanem értem pl. azt a rengeteg mérnököt, aki az üzemekben dolgozik, akinél a tervprobléma és annak gazdasági kérdései felmerülnek és így tovább, értem az egyetemi hallgatókat, óriási tömegek vannak, amelyeket éppen ezzel a munkával kell és lehet a marxizmus számára megnyerni. Másod-

szor: ami magától értetődőnek hangzik: a demokratizmus és a vita lehetősége. Mint az Akadémia elnökségének tagja mondhatom, hogy most már nem tudom hány év óta szégyennel mondjuk ki: bizony a vitaszellem nem fejlődött ki eléggé sem ebben, sem abban a szakmában. A szégyent mindjárt meg fogom magyarázni. Miért nem fejlődött ki? Legyünk azal tiszttában, hogy a XX. Kongresszus előtt vita nem is volt lehetséges. Mi mindig azt mondtuk, hogy vita kell, és most legyen szabad egy anonim idézetet mondanom, amely egy meglehetősen illetékes hellyel való beszélgetésben hangzott el. Azt hallottam ott, hogy a viták nagyon jók, csak mondják ki az emberek, ami a bögyükben van, majd azután jól ráütünk a fejükre. (*Derűtség.*) Ilyen körülmények között vita nem lehet, mert ne gondoljuk, hogy azok az értelmiségiek buta emberek. Ők ezt az idézetet tőlem nem hallották, mert én mint fegyelmezett párttag erről eddig nem beszéltem. (*Élénk derűtség és taps.*) Ennek ellenére Leninnel azt mondom, hogy osztályokat nem lehet becsapni. Azok az értelmiségiek nagyon jól tudták, hogy nem lehetségesek viták, és a mi feladatunk most lépésről-lépésre létrehozni konkrét, valóságos vitákat a tudomány, a művészet, az irodalom minden területén. És végül még egy harmadik kérdésről akarok beszélni, egy veszedelemről, amelynek a jeleit én csak itt-ott látom, de amellyel szemben nem tartom sürgősnek, hogy felhívjam rá az elvtársak figyelmét.

Arról van szó, hogy a XX. Kongresszus a sztálinizmus helyébe a lenini módszert tette, de a lenini módszert kell a helyébe tenni – mert hogy megint már ismert brutalitással mondjam el – Leninből éppen olyan citatológiát és dogmatizmust lehet csinálni, mint Sztálinból. (*Élénk taps.*) És ha ennek a tendenciái nálunk és nemzetközi vonalon még csak szórványosan is jelentkeznek, meg vagyok róla győződve, hogy vannak olyan erők és tendenciák, amelyek a XX. Kongresszust egy ilyen irányba akarják terelni, és most mindnyájunknak kommunista kötelessége, a szocialista forradalom iránt való kötelessége, a marxizmus tisztelete iránti kötelessége – ami bennünket, mint a marxizmusban dolgozó filozófusokat és más értelmiségieket kötelez –, hogy ez ellen a tendencia ellen mindjárt kezdetben felvegyük a harcot, mert a XX. Kongresszus csak akkor fog az általa elérhető igazi nagy eredményekhez vezetni, ha Lenin szellemét, a lenini dialektikát, a lenini módszert újítjuk meg.

Hogy csak egyetlen példát mondjak, az előbb beszéltem a futószalagon gyártott filozófusokról. Leninnek úgyszólván végrendelete volt gazdasági téren elsősorban: inkább kevesebbet, de jót. Ez a kulturális futószalag mélyen ellentétben áll a leninizmussal, Lenin filozófiájának egész módszerével. Nagyon kell vigyáznunk arra, egyik legfontosabb felada-

tunk, hogy csakugyan a lenini módszert újítsuk meg, Lenin segítségével ismerjük meg újból Marxot és Engelst és rajtuk keresztül azután a világkultúra egész fejlődését és történetét. Akkor megvalósulhatnak nálunk, Magyarországon is azok a nagyszerű lehetőségek, amelyeket a XX. Kongresszus nyújt; ha ellenben gyengéknek bizonyulunk, ha más erők – amelyek a leninizmusból egy megváltoztatott előjelű sztálinizmust akarnak csinálni – győznek, akkor a XX. Kongresszus éppen úgy megfeneklik, mint ahogyan a 30-as években a Komintern VII. Kongresszusának győnyörű kezdeményezése nem vezetett a világ munkásmozgalmában azokra az eredményekre, amelyeket joggal elvárt 1935-ben mindenki tőle. Remélem, hogy a XX. Kongresszus nem fog ilyen csalódást okozni, hogy most csakugyan a marxizmus, a marxista munkásmozgalom új, nagy virágkorának a küszöbére léptünk. (*Viharos taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Kétféle javaslat van. Az egyik az, hogy folytassuk a vitát, és hallgassuk meg Mészáros István, Selmeci József és Heller Ágnes elvtársakat, végül Lukács elvtárs zárszavát, vagy most zárjuk le a vitát. Indítványozom, hogy most folytassuk, mert nem szeretnénk a vitát elnapolni. (*Helyeslés, zaj.*) A vitát tehát folytatjuk, szólásra következik Mészáros István kandidátus.

MÉSZÁROS ISTVÁN : Kedves Elvtársak! Nem akartam felszólalásomban személyes vonatkozású kérdésekkel foglalkozni, Balogh elvtárs hozzászólása mégis arra kényszerít, hogy foglalkozzam ilyen kérdésekkel. Felszólalásában ugyanis nagyon veszélyes tendencia nyilvánult meg, a régi módszerek alapján a tényekkel teljesen szembehelyezkedően. A tendencia az, hogy szembeállítsa a filozófiai oktatókat, a funkcionárius oktatókat, a marxizmus-leninizmus oktatókat Lukács elvtárs és tanítványainak úgynevezett körével, holott ha itt valamiféle ellentétéről kell beszélnünk, akkor ez – azt hiszem – nem a nagy tömegre vonatkozik, hanem csupán néhány elvtársra. Igaz, hogy Balogh elvtárs ezek közé tartozik. Néhány tényt szeretnék ezzel kapcsolatban felhozni, hogy Balogh elvtárs megállapításai mennyire nélkülözik az alapot. Azt mondotta, hogy Lukács elvtárs tanítványai azt híresztelték, hogy a filozófiai oktatók tudatlan, ostoba stb. emberek, nem érdemes velük foglalkozni. Valamennyien hallottuk ezt. Nem tudom, Zöld elvtárs⁵⁷ itt van-e, ő is tanúsíthatja, hogy többször javasoltuk valamilyen formában az együttműködés megszervezését a filozófiai oktatókkal, indítványoztuk azt is, hogy szervezzük meg a filozófiai oktatók továbbképzését az egyetemi intézet keretein belül. Azt hiszem, hogy ez a tény nem a Balogh elvtárs által itt előterjesztett rágalmazó kijelentést támasztja alá.

Balogh elvtárs nagyon sok szót áldozott arra, hogy a Lukács-féle személyi kultuszról beszéljen. Módszerei nem ismeretlenek előttünk, még a közelmúltban is tudunk példát hozni arra, hogy a személyi kultusz valóságos felvetését, nyílt, szókimondó felvetését olyan módon próbálták elkendőzni, hogy kis pápákról, egyes szakterületek szakpápáiról beszéltek. Balogh elvtárs ezt ismétli meg, — nem nagy dicsőség. A személyi kultusz elítélése nem azt jelenti, hogy a fordított kiválasztás rendszerét követve olyan embereket állítunk kulcspozíciókba, akik hajbókolva, gondolkodás nélkül, elviség nélkül, sőt a legnagyobb elvtelenséggel készek mindent a legmerevebben és a legembertelenebbül végrehajtani. (Úgy van! Úgy van!)

Erre szeretnék egy példát felhozni, megint egy ténykérdést. Balogh elvtárs szemére vetette Lukács elvtárs körének, hogy egységük nem elvi, ezt a hajbókolás, a hatalomhoz való törleszkedés hívta létre. Ez többszörszön nem felel meg a valóságnak. Azt hiszem, aki egy kicsit is reálisan és objektíven gondolkodik, könnyen beláthatja, hogy az elmúlt évek folyamán Lukács-tanítványnak lenni nem jelentette azt, hogy hájjal kenegetik az illető talpát. (*Taps.*) Igenis merem állítani, hogy elvi szilárdságot, kiállást és emberi helytállást követelt. Kénytelen vagyok – sajnos – saját példámat felhozni az egyetemmel kapcsolatban, mert eléggé visszaretentő. Amikor az egyetemre kerültem, akkor dúlt javában a Lukács-vita, a Rudas-vita. Az első fogadtatás az volt, hogy amikor én Lukács elvtárs intézetében kívántam dolgozni, az Eötvös Kollégium⁵⁸ vezetői lebeszéltek erről nagyon határozottan, sőt fenyegetően, hogy egy fiatal, tapasztalatlan munkáskádernek nem szabad ilyen zűrzavaros polgári ideológus befolyása alá kerülni. Elhatározásom mellett mégis kitartottam, nem karrierizmusból és a hatalomhoz való törleszkedésből, Balogh elvtárs, hanem elviségből, mert meggyőződésemm volt, hogy Lukács elvtárs elmélete és módszerei a filozófiai front, az elméleti front egészséges fejlődését teszik lehetővé.

De ha már elviségről van szó, hadd mondjak el egy másik példát is. A Filozófiai Főbizottságban az egyik esetben Balogh elvtársat megbíráltuk azért, hogy valamely kérdésben helytelen álláspontot foglalt el. Balogh elvtárs hogyan válaszolt erre? Azt mondta, sajnálom, elvtársak, itt nem a saját véleményemet írtam le, úgy kényszerítettek arra, hogy ezt a véleményt írásba foglaljam és megjelentessem. Nos elvtársak, be kell vallanom, igaz, hogy ekkor gúnyosan közbeszóltam, hogy nem baj az, ha a filozófusnak elvei vannak. Onkritikusan meg kell állapítanom, hogy túl enyhén fogalmaztam meg mondanivalómat. (*Derűltség és taps.*)

Még egy, utolsó példa ebben a vonatkozásban. Megint csak az elviségről és a Balogh elvtárs által felhozott kijelentések és tények szembeállítá-

sáról van szó. Szabad Nép cikkek megjelentetéséről beszélt, mintha olyan nagy számban jelentek volna meg ennek a tábornak írásairól szóló cikkek. Nos, a közelmúltban megjelent cikkem⁵⁹ történetét akarom röviden elmondani. A Szabad Nép szerkesztősége megkért 1955 decemberében, röviddel a *Német realisták* megjelenése után, hogy írjak egy rövid cikket erről a könyvről. A cikket megírtam. Úgy kezdtem, hogy nemrég megjelent Lukács György *Német realisták* című könyve. Hosszas huzavona után közölték velem, hogy az az álláspont, hogy nem időszerű a Lukács elvtárs műveivel való foglalkozás. Ha objektíven, tárgyilagosan akarjuk a tényeket figyelembe venni, meg kell állapítani, hogy ez az álláspont bizony elég hosszú időn keresztül éreztette hatását a sajtóban. De mi történt azután? Az egyik napon nagy meglepetéssel láttam, hogy csodák-csodája, megjelent a cikk; anélkül, hogy megkérdeztek volna, kihúztak belőle itt-ott egy kis mondanivalót, és megjelentették egy fél évvel később tudtom és beleegyezésem nélkül. Nos – én naív ember – arra gondoltam, hogy Lukács elvtárs most Olaszországban tartózkodik⁶⁰, és az ottani nemzetközi visszhangot a magyar sajtóban is valamilyen formában ellensúlyozni kell. *(Derűltség.)* Másnapra azonban kiderült, hogy mélyebb oka van ennek a gyors megjelenésnek, mégpedig az, hogy időközben megtalálták a *Blum-téziseket*. *(Derűltség.)* Azt hiszem, hogy az elviséget hangoztatnunk kell, de a tényeken alapuló elviséget és szakítani kell már végre azzal a módszerrel, amely Balogh elvtárs és néhány munkatársának, barátjának tevékenységét jellemezte: ha a tények ellentmondanak a kijelentésnek, a kinyilatkoztatásnak, annál rosszabb a tényekre nézve. *(Derűltség.)*

Kedves Elvtársak! Néhány kultúrpolitikai kérdéssel szeretnék még foglalkozni. Többször hangzik el művészeti, írói körökben, hogy szeretnék már az irodalom, a művészet alkotó problémáival foglalkozni, nem a kultúrpolitika, az irodalompolitika, a művészetpolitika kérdéseivel. Az a nézet néhányszor felmerült már tudományos filozófiai körökben is, hogy talán nincs is értelme annak, hogy kultúrpolitikai kérdésekről vitatkozzunk. Azt hiszem azonban, hogy alapvető feltétele munkánknak, további fejlődésünknek, hogy ezekkel a kultúrpolitikai kérdésekkel elvien és bátran foglalkozzunk, megnézzük, hogy az elmúlt időszakban milyen kultúrpolitika irányította tevékenységünket, mennyiben segítette elő és mennyiben hátráltatta, vagyis hogy mit kell megtartani és mit kell elvetni ebből a kultúrpolitikából.

Ha kultúrpolitikánk alakulását nézzük, akkor azt hiszem, négy időszakot kell megkülönböztetnünk: az első a felszabadulástól 1948 végéig, a második 1949-51 végéig, az ötéves terv felemeléséig, a harmadik korszak 1952 közepe tájától 1953 júniusáig, vagyis az új kormányprogramig és a júniusi határozatokig, és a negyedik véleményem szerint ez, 1953-tól.

› Az első korszaknak éppen azok a fő jellemzői, amelyek miatt 1949-ben létre kellett hozni a Lukács-Rudas vitát, vagyis azok a fő jellemzői a tudományos fejlődés, a marxizmus fejlesztése módszertanát tekintve, amelyeket Lukács elvtárs most felvázolt itt előttünk, és amelyeket mi valamennyien nagy lelkesedéssel fogadtunk. A történelmi igazság kedvéért meg kell mondani, hogy ezeket az ő irányítása alatt 1948 végéig a párt kultúrpolitikája több-kevésbé képviselte is. Hogy ettől a második korszakra, az 1949-1951-es korszakra át kellett térni, az nem szigetelhető el a Tájékoztató Iroda határozatától⁶¹, a jugoszláv kommunisták ellen megindított hadjárattól és ennek megfelelően az osztályharc belső és nemzetközi kiéleződésétől, illetve kiélezésétől. Ennek volt ideológiai megjelenési formája a Lukács-vita. Éppen ezért, amikor most a XX. Kongresszus után és a XX. Kongresszus eredményeinek ismeretében a magunk problémáit felmérjük, akkor melegen kell csatlakoznunk Szigeti elvtárs javaslatához, hogy igenis elvileg alaposan felül kell vizsgálni a Lukács-vitát nemcsak a Petőfi Kör megbeszélésein, hanem olyan nyilvánosság előtt, mint amilyen országos és nemzetközi nyilvánosság előtt ez a vita végbement. *(Élénk taps.)* *(Közbeszólás: A múlt héten jelent meg németül!)* Azt még a kongresszus előtt rendezték sajtó alá. *(Közbeszólás: de a kongresszus után jelent meg!)* Van tehetetlenségi nyomaték is.

Ennek a vitának az volt a következménye az oktatásra, az értelmiség nevelésére, amit előttünk Lukács elvtárs vázolt, a fiatal értelmiség kialakítására nézve pedig az, hogy elidegenítették, szembefordították a marxizmus alkotó tanulmányozásával. A személyi kultusz rendszere jelenti egyik oldalon a Lukács-vitát, a másik oldalon Szecsődi elvtárs dékáni kinevezését⁶², ez megrendítette az egyetemi ifjúság bizalmát, és olyan egyetemi ifjúság alakult ki ez alatt az időszak alatt, amely sok esetben a keserűség dolgában messzebbre jutott el, mint az idősebb nemzedék egyes tagjai is.

A filozófiai fronton tehát a Lukács-vitával egy bizonyos korszak le is zárul, ami azt jelenti, hogy a filozófiai fronton az a viszonylagos laza helyzet, amely 1952 közepéig megvolt, tehát ebben a második korszakban nagyjából az irodalomban és a művészet egyéb területein, az itt személyi okok, személyi vonatkozások következtében fokozatosan megszűnt egészen addig, hogy a bölcsészkaron a filozófiai oktatást megszüntették, nem tartották alkalmasnak hazánk két nemzetközi, hírnő professzorát arra, hogy az ifjúságot nevelje. Az irodalomban ez nem jelentett ilyen gyökeres fordulópontot, az irodalomban még bizonyos eredmények következtek be az irodalmi vitákban, gondolok elsősorban a sematizmus elleni harcra, küzdelemre, amely abból a lehetőségből fakadt, hogy a sematikus irodalom hurráhangulata ellen fel kell venni a küzdelmet egy olyan

korszakban, amely fokozatosan az osztályharc éleződésének elméletére építette a kultúrpolitikáját.

A harmadik korszak lényegében 1952 elejétől vagy közepétől számítható, és ennek is van egy kiemelkedő kultúrpolitikai megnyilvánulása, mégpedig a Déry-vita⁶³. (Lukács György: Úgy van!) Ennek a korszaknak ideológiai légkörét azután természetesen a felemelt öt éves terv és a mögötte meglévő célkitűzések határozták meg, az osztályharc belső éleződésének fokozott hangoztatása és ezzel párhuzamosan az osztályharc nemzetközi méretekben való éleződésének túlértékelése, a háborús veszély túlértékelése.

Engedjék meg az elvtársak, hogy egy rövid idézetet felolvassak Révai elvtársnak a Déry-regényről írt cikkéből: „Két évvel ezelőtt pártunk kongresszusán azért neveztem Déryt párton belüli útitársnak, aki kommunista létére is fenntartja bizonyos arisztokratizmusát, és alkotásaiban, magatartásában hangsúlyozza különállását, mert kitartóan a maga polgári morális problémáin kötött, és ez visszatartotta attól, hogy irodalmi munkásságával fenntartás nélkül szolgálja a párt, a szocialista építés céljait. Sajnos, ma sem tudom megváltoztatni Dérynek ezt a jellemzését, de hovatovább megváltoztatja maga az idő, ami két évvel ezelőtt irodalmi különcségnak számíthatott, az ma pártunk, országunk, népünk fejlődéséhez, az osztályharc kiéleződéséhez képest sokkal több annál”⁶⁴. A dolog eléggé világos: az osztályharc kiéleződésének elmélete, ez a légkör hívta életre a Déry-vitát. Itt többen azután felvetették, hogy talán nem is volt érdemes, nem is volt szükségszerű a regénnyel ilyen túlzott formában, jelentőségéhez mérten túlzott formában foglalkozni, mondták egyesek, azonban igenis szükségszerű volt ebben a légkörben levonni az ideológiai konzekvenciákat, levonni a júniusi határozatokban megbírált ökonómiai szubjektivizmus kultúrpolitikai megfelelőit és konzekvenciáit.

Ugyanakkor, amikor mi most filozófiai kérdésekről beszélünk, nem szigetelhetjük ezt el az irodalompolitika kérdéseitől, mert itt nem egyszerűen irodalmi kérdésről volt szó, nem egyszerűen arról, hogy Déry regényét így vagy úgy értékeljük. A vitában sok tekintetben Révai elvtársnak volt igaza, de messzemenően nem volt igaza abban, hogy egy munkásfigura – Köpe Bálint – ábrázolásánál a tipikusság egyedül lehetséges formájának azt tartotta, ha még a felszabadulás előtt eljut a párthoz. A vitát – és ez vonatkozik a filozófiai életre is – ez a túlfeszítettség, ez a mesterséges harci készség jellemezte egy olyan korszakban, amikor az élet valóságos fejlődése a béke irányában haladt. Ez az ellentmondás a valóságos helyzet és a szubjektív tényező között érezte azután gátló, csonkító hatását az irodalmi életben, az irodalmi vitákban, általában a

művészeti életben, a művészeti vitákban és abban, hogy az alkotó viták, mint amilyen például sok tekintetben még a sematizmus elleni vita volt, lekerültek a napirendről, és helyüket felváltotta az a műfaj, amelyet kultúrpolitikai vitának kell neveznünk, és még mindig ott tartunk, hogy lényegében kultúrpolitikai kérdésekről kell vitáznunk, azonban vitáznunk kell, mert csak egy helyesen megállapított, kialakított kultúrpolitika biztosíthatja továbbhaladásunk, továbbfejlődésünk feltételeit.

A vitákat, az ideológiai front helyzetét az is jellemezte, hogy míg az elvekben helyesen lefektetett tételeket, helyes elvi megállapításokat is szektás módon és kíméletlenül eltorzították. Gondoljunk csak arra, hogy még a Déry-vita is kiadta azt a jelszót, hogy kétfrontos harcot folytassunk, ez azonban a gyakorlatban egyfrontos harccá, az úgynevezett jobboldal elleni harccá és a szektarianizmus dédelgetésévé, istápolásává vált. Ennek volt a megfelelője a filozófiai életben a Szecsődi – Balogh Elemér féle irányzat térhódítása és fellépése, és Lukács meg Fogarasi elvtárs fokozatos és eléggé radikális visszaszorítása, háttérbe szorítása.

Most ha mi a kibontakozás útját keressük, akkor valóban nem lehet ezt olyan alapon elképzelni, ahogy Balogh elvtárs képzele, ahogy egy kicsikét elismer valamit, az alapvető kérdéseket pedig kikerüli. Még abban is, amit egy kicsit elismer, nagyon sok kívánnivalót hagy maga után, például a Hegel-kérdésben. Amikor itt álláspontját önkritikusan bírálta, ugyanakkor nagy súlyt fektetett arra, hogy Lukács elvtárs Hegelfelfogásának állítólagos hibáit is kinyilvánítsa, bár ezt tényekkel nem támasztotta alá. Elvtársak, a történelmi igazság itt megint más, az, hogy Lukács elvtárs Az ifjú Hegel című könyvében⁶⁵ kifejtett álláspontjával hosszú évtizedeken keresztül szinte egyedül volt, és a szovjet filozófiai fejlődés teljes mértékben maradéktalanul igazolta – ha szabad mondanom, még rá is licitált olyan értelemben, hogy talán túlzott formában, túlzottan elfogadja Hegel bizonyos elgondolásait –, tehát az arányok kérdését ne tévesszük el szemünk elől.

A másik alapvető kérdés, ami elől megint csak nem lehet kitérni, és amit nyíltan ki kell mondanunk, a módszer kérdése, ahogy Balogh elvtársék – megint csak nem elődők nélkül, nem akarok nekik ilyen szerepet tulajdonítani – a pártálláspont kialakításában a maguk helyét betöltötték.

Balogh elvtárs itt önmagát idézve elmondott vagy öt, a párthoz intézett beadványt. Biztos vagyok benne, sőt tudok is róla, hogy nem öt, hanem talán ötvenöt beadványt is készítettek Balogh elvtárs és társai a Központi Vezetőséghez. Most itt az a kérdés merül fel, elképzelhető-e így a filozófiai élet fejlődése. Amikor ők az évkönyvet megbírálták, akkor

ezt azzal az állítólagos joggal tették, hogy ők képviselik a párt egyedüli és kizárólagos álláspontját. Milyen jogon? Milyen jogon képviselik a párt kizárólagos álláspontját? Azon a jogon, abból a potenciális helyzetből eredően, hogy ők a filozófiai kulcspozíciókban, az oktatási pozíciókban vezető szerepet játszanak, a másik oldalt viszont teljesen kizárták a filozófiai oktatásból ezen a jogon. Ez nem jog és főképpen nem elvi alap, ezt a jogot ők maguknak kiharcolták!

BALOGH ELEMÉR : Ne állítson ilyet, három éve kérem, hogy váltsanak le.

MÉSZÁROS ISTVÁN : Én egyetértek azzal...(Közbeszólás: Nem lehet ezt négy szemközt elintézni?) Más kérdés az, hogy Balogh elvtárs kéri, hogy váltsák le a funkciójáról, mert úgy érzi, hogy nem odavaló. (Balogh Elemér: Addig jelentéseket kell írni!) Más jelentéseket is írt Balogh elvtárs. (Halljuk! Halljuk!) Hadd mondjak még egy utolsó példát arra a módszerre, hogy a filozófiai élet kérdéseit ne viták formájában, ne egymás meggyőzésével, hanem beadványok formájában intézzük el. Amikor a Filozófiai Főbizottságban vitát rendeztünk, és ebben a vitában Balogh elvtárs és Szecsődi elvtárs alulmaradtak, kisebbségben maradtak, akkor siettek gyorsan kijelenteni, hogy ők most egy beadványt intéznek a párt illetékes szerveihez. Meggyőződésem, hogy az egészséges fejlődésnek egyetlen lehetséges módja az, ha mi alakítjuk ki meggyőző vitákban a párt álláspontját elvi kérdésekben. A Déry-vitában Révai elvtárs azzal kezdte zárszavát: a vitát az jellemezte, hogy az elvtársak nagy része nem értett egyet a párt álláspontjával — vagyis Révai elvtársnak a Szabad Népből vagy a Társadalmi Szemléből megjelent cikkével. A párt álláspontját, különösen művészeti, filozófiai kérdésekben nem lehet egy ember álláspontjával azonosítani, nem lehet így kijelenteni. A párt álláspontját nekünk kell kialakítani, mi vagyunk a párt, kötelességünk, hogy eszmei vitákban alakítsuk ki a párt álláspontját mind a kultúrpolitikai kérdésekben, mind pedig a fontos elméleti kérdésekben (*Nagy taps.*)

SELMECI JÓZSEF : Tisztelt Elvtársak! Sem Lukács, sem Fogarasi elvtársnak soha aspiránsa vagy munkatársa nem voltam, jelenleg sem vagyok, azért, amit mondok, nem akarom senki nyakába varrni a felelősséget, még csak Balogh elvtárs nyakába sem, akinek persze hálás vagyok néhány bíráló megjegyzéséért, amit nekem akkor tett, amikor a pártiskolán igazgatóm volt. Ma sincs semmi közöm sem Fogarasi, sem Lukács elvtárshoz. Most pillanatnyilag a Lenin Intézet tanszékén dolgozom Szecsődi elvtárs vezetésével. Ezt azért mondom el, mert itt az előbb szó esett a kritikátlanságról Lukács és Fogarasi elvtársak környezetében.

Kijelentem, akármelyik hallgatómat kérdezném meg a IV. évfolyamon, hogy Fogarasi elvtársnak Molnár Erik *Dialektikájáról*⁶⁶ írott bírálatát ismeri-e, szinte kivétel nélkül minden hallgató el tudná mondani, és persze ez bírálat is, olyan bírálat, amely nemcsak a pozitívumokat emeli ki, hanem a negatívumokat is. Persze itt mindjárt hozzátenném azt, hogy ebben az esetben Molnár elvtársról van szó, de még mielőtt áttérek egy másik példára, szeretném megemlíteni, hogy azért ez a bírálat valamilyest különbözik attól a bírálattól, amelyet mi olvastunk annak idején például 1948-49-ben Rudas elvtárstól és más elvtársaktól az irodalmi vitában. Nem ledorongoló bírálat, ez kétségtelen.

Egy másik példa. Közel tíz esztendeje, hogy megjelent Lukács György elvtárs bírálata Fogarasi Bélának a *Marxizmus és logika* című könyvéről⁶⁷. Tudjuk, hogy a Marxizmus és logika című könyvről Rudas László elvtárs bírálatát újra kiadták az *Elmélet és gyakorlat* című kötetben⁶⁸, és ezt sokkal jobban ismerik nemcsak mint a Lukács elvtárs bírálatát – amelyet valószínűleg igen kevesen olvastak –, de magát a *Marxizmus és logikát* is. Márpedig azt gondolom, ha például jobban felfigyeltünk volna annak idején, 1946-ban a Szabad Népek arra a novemberi számára, ahol Lukács György elvtárs ír bírálatot erről a könyvről, akkor többet profitáltunk volna, és nem elfordultunk volna ettől a könyvtől, hanem felhasználhattuk volna ahhoz, hogy Marx ökonómiai és filozófiai fejlődéséhez egy ilyen segédeszközt felhasználhassunk. Persze ebben a Lukács bírálatban nemcsak ismertetés van, van bírálat is egy Szabad Nép-cikk kereteihez mérten, amennyiben hiányolja azt, hogy eléggé vázlatos ez a bírálat és így tovább.

Mindezt azért mondtam el előzetesen, hogy bebizonyítsam, ezekkel az érvekkel a Lenin Intézetben nemcsak a tanárok – persze egyes tanárok esetében ez még érvényes, ott nehézségek vannak – de a hallgatók körében sem lehet már érvelni, ez már egy elavult, túlhaladott álláspont.

Szeretnék az időmmel úgy gazdálkodni, hogy elmondhassak néhány dolgot ugyancsak a kritikával és a kritikai szellemmel kapcsolatban. Sajnos, nincs módom arra, hogy elmondjam azt, amire készültem. Arról van szó, hogy amikor annak idején a Filozófiai Évkönyv-vitát megszervezték, akkor a Lenin Intézetben egyetlen filozófiaszakot végzett új tanár volt (igaz, hogy ez a tanár Leningrádban végzett), de ezt a tanárt ezekre az előzetes megbeszélésekre, ahol a Lenin Intézet filozófiai tanszékének és a Pártfőiskola filozófiai tanszékének fő munkatársai vettek részt, nem hívták meg. Olyan embereket hívtak meg rá, mint például a Lenin Intézetből Nagyné elvtársnőt, aki annak idején várandós volt és nem beszélve arról, hogy orosz szakot végzett és a problémákról halvány fogalma sem

volt. (*Derűlttség.*) Amikor utólag megkérdeztem, hogy tájékoztatták-e, mi volt a lényege ennek a vitának, azt felelte, hogy annak idején nem is volt filozófiai képzett, eltekintve attól, amire már rámutattam. (*Derűlttség.*) Az a helyzet, hogy a legutóbbi időkhöz megnehezíti nemcsak a Lenin Intézet filozófiai tanszékének munkatársai körében, hanem általában a filozófiai oktatók körében is a tájékozódást, hogy ilyen demagóg jelszavakkal történt a vitaszervezés. Én persze ennek a vitaszervezésnek részleteire még ki tudnék térni, például arra, hogy amikor az úgynevezett Kurszanov-vita⁶⁹ volt a Pártfőiskolán ugyancsak a mi tanszékünkkel együtt, akkor az én felszólalásomat, amelyben Havas elvtársnak 1954 februárjában megjelent cikkét⁷⁰ bíráltam, nem csatolták a jegyzőkönyvhöz azon a jogcímen, mint ezt Erdődi⁷¹ elvtárs megírta, birtokomban van a levél, hogy nem tartozik szorosan a tárgyhöz. De ugyancsak ezek az elvtársak, Erdődi és valószínűleg Balogh elvtárs is húsz kérdést javasoltak, hogy milyen kérdésekhez szólhatunk hozzá, és a húsz kérdés közül a harmadik volt, amihez hozzászóltam.

Azt tudom mondani, hogy Balogh elvtárs felszólalásából okultam annyiban, amennyiben bizonyos hibák kijavításáról van szó, de azt nem állítani, hogy Havas elvtársnak az a felszólalása, amely most végeredményben teljesen azonosítja magát akkori cikkével, nem segíti elő az oktatók tájékoztatását. Az a helyzet, hogy amikor Lukács és Fogarasi elvtársak a marxista-leninista filozófia tárgyára vonatkozó fejtegetéseket adtak elő nekünk az Akadémián filozófiai tudományunk helyzetéről és feladatairól, akkor még az lehetett a helyzet, hogy a tájékoztatlanok számára ezek a fejtegetések újszerűek voltak, és volt ellenük valami ellenállás a Rudas stb. bírálatok után, de ma már az a helyzet, hogy a XX. Kongresszus megkönnyíti ezeknek a bevezető hozzászólásoknak megértését. Azt hiszem, az elvtársak már régen túl vannak azon is, amit itt Havas elvtárs helyesel a maga régi álláspontját követve, de ezen az állásponton nem érthetjük meg magát a XX. Kongresszust, mert ha ezt a két bevezető előadást nem hozzuk a legszorosabb kapcsolatba a szovjet filozófiai élet fejlődésével, az újabb eseményekkel, és nem látjuk azokban a szovjet fejlődés magyarországi változatát, bizonyos értelemben előhírnőkét, akkor azt hiszem, igaz az, hogy a XX. Kongresszus csak szavakban jelent számunkra valamit és nem tettekben. (*Taps.*)

KISS ARTÚR : Kedves Elvtársak! A vita előtt bizonyos mértékig másképp készültem a hozzászólásra, ezért talán hozzászólásom nem lesz elég összefüggő, egyes esetekben nem lesz olyan kerek, mint Balogh elvtárs, Havas elvtárs vagy más elvtársak hozzászólása. (Nagy Tamás: Nem a kerektség itt a legfontosabb!)

Az elvtársak itt megállapították, hogy a filozófiai fronton megmutatkozott egy kettészakadás, hogy nincs kialakulva az az egészséges légkör, amely a filozófia munkásai között szükséges lenne. Hogy ilyen helyzet kialakult, ebben az én munkámnak, tevékenységemnek is része van. Ezt nyíltan meg szeretném mondani, bár azt hiszem, nem titok, hogy az én fellépésem a *Természet és Technika* akkori számában⁷² hozzájárult ahhoz, hogy a helyzet élesebbé váljék, hogy egyes esetekben sokkal jobban kiéleződjék, mint az a cikk előtt volt.

Lukács elvtárs hozzászólásában beszélt azokról a feladatokról, amelyek előttünk állanak. Én ezekkel a feladatokkal teljes mértékben egyetértek és szeretnék – amennyire erőmtől telik – ezeknek a feladatoknak megvalósításán dolgozni. Abban, hogy így alakult a helyzet, a mi szektáságunk volt az egyik fő, döntő ok. Nem eléggé láttuk azoknak az elvtársaknak jelentőségét, akik ellen mi meggondolatlanul felléptünk. Bírálatunkban kétségtelenül sok tekintetben hibakeresés mutatkozott meg, és néha belemagyaráztunk olyan dolgokat, amelyek nem odavalók voltak. Bírálatunk hangja sértő volt, és ez is kiválthatta az elvtársak ellenszenvét. Kétségtelen, hogy nemcsak a cikkünkben foglaltak, hanem a mi oktatási munkánkban meglévő dolgok egyoldalú kihangsúlyozása is hozzájárult ahhoz, hogy ilyen hibák, mint amilyenek voltak az oktatásban, kialakulhattak. Meg kell mondanom elvtársak, bár ez nem menti egyáltalán a mi felősségünket, hogy ezekben a hibákban részük volt azoknak a körülményeknek, amelyek között mi a filozófiával foglalkozó emberekké váltunk. Kétségtelenül hatottak ránk azok a hibák, amelyek a sztálini kultusz eredményeképpen megmutakoztak a szovjet filozófiában, és sok tekintetben a magyar filozófiai életben is. Ezzel kapcsolatban beszélni kell arról, hogy bennünket, akik megismerkedtünk a marxista filozófia elveivel, jelentősen befolyásolt például az a zsdanovi értékelés, amely egyes polgári filozófusok pozitívumainak megemléztetését burzsoá objektivizmusnak tekintette, befolyásolt bennünket például Hegel értékelésénél az a Bolsevik-cikk⁷³, amely csak egyoldalúan osztályszerepet, reakciós szerepet tulajdonít a XVIII. század végi és a XIX. század eleji német filozófiának. Hozzájárult a mi hibánkhoz a szovjet anyagoknak szinte kritikátlan átvétele. Nem akarom ezzel a mi saját egyéni hibáinkat csökkenteni, de tény az, hogy bennünket, akik akkor ismerkedtünk meg a filozófiával, ezek a fogyatékoságok nem tereltek helyes irányba. Különösen súlyosnak érzem azt a hibát, amelyet Lukács elvtárssal szemben követtünk el. A mi bírálatunk a *Természet és Technikában* nagyon sok tekintetben Lukács elvtárs értékelését illetően negatív volt, káros volt. Gondolok itt olyan tételre, amely – műhelytitkot árulok el – az én kezdeményezésemre került be a cikkbe, hogy Lukács elvtárs objektivista

módon tárgyalja a dolgokat. Ez súlyos hiba volt. Amikor az egész bíráltnak nekifogtunk, nem láttuk eléggé azokat az érdemeket, amelyeket Lukács elvtárs elméleti téren is és politikai téren is szerzett. Megmutatkozott a tiszteletlenség is a mi munkánkban, a mi fellépésünkben és megmutatkozott a bizalmatlanság is például olyan dologban, hogy nem eléggé forszíroztuk azt, hogy bevonjuk Lukács elvtársat a pártfőiskolai oktatás segítésébe, hogy jobban kérjük segítségét a filozófiatörténet és más filozófiai diszciplínák tanulmányozásában. Meg szeretném mondani azt is, hogy ebben a hibában befolyásolt bennünket az is, az az értékelés is, amely Lukács elvtárs életművével kapcsolatban kialakult. Rudas elvtárs egyes értékelései, Horváth elvtárs⁷⁴ és Révai elvtárs bírálata befolyásolt bennünket, úgyhogy eleve előítélettel láttunk neki Lukács elvtárs munkásságának értékeléséhez. Lukács elvtárs könyveit nem sikerült mind elolvasni. (*Derűtlenség.*) Az elvtársak nevetnek, pedig teljes mértékben igaza volt Balogh elvtársnak abban, hogy nem biztosították számunkra a megfelelő fejlődési, tanulási lehetőségeket, és most sem biztosítják. (*Zaj.*) (*Közbeszólás: Gondolkozni csak szabad?*) Ma már látjuk azt, hogy ezek a hibák kétségtelenül megvoltak, és ma már azt is látjuk, hogy nekünk komolyabban neki kell fogni Lukács elvtárs életművének megismeréséhez. Ezzel kapcsolatban mi egyetértünk azzal a javaslattal, hogy ki kell adni a műveit. Az is nagyon helyes lenne, ha sokkal több értékelő cikk jelenne meg Lukács elvtárs munkásságáról, ha jobban gondoskodnának arról, hogy az egyetemi tematikában, irodalmi jegyzékekben benne lennének Lukács elvtárs művei! (*Zaj. – Felkiáltások: Idő!*) Ezzel kapcsolatban még egy problémát szeretnék felvetni, ez pedig az a kérdés, Lukács elvtárs Olaszországról szólva beszélt arról, hogy vannak nekünk egyes kultúrcikkeink, amelyeknek exportja nagyon sokat hozhatna a népi demokrácia számára. (Nagy Tamás: Azokat inkább importálni kellene!) Úgy vélem, Lukács elvtárs szerénységből nem beszélt saját műveiről. A magyar népi demokráciának talán több gondot kellene erre fordítania, arra (*Zaj.*) hogy ezzel foglalkozzunk: (*Taps.*)

Eltársak! Meg szeretném jegyezni, hogy amikor hozzászólásra jelentkeztem, Tánczos elvtársnak megírtam, nem vagyok hajlandó tíz perc alatt elmondani azt az álláspontot, amelyet vallok, álláspontomnak egyik felét elmondtam. Tánczos elvtárs azzal eresztett el, hogy több időt kapok. Miután azonban nem kívánják meghallgatni, elállok a szótól. (Halljuk! Halljuk!)

Amikor a XX. Kongresszusról esik szó, akkor sokan felvetik azt a kérdést, hogy kit igazolt a XX. Kongresszus. Nekem az a véleményem, hogy az egyik tábor sem, senki sem sajátíthatja ki a XX. Kongresszust.

Véleményem az, hogy voltak helyes álláspontok ezen az oldalon is, és egyetérttek Havas elvtárssal abban, hogy voltak bizonyos jogos megjegyzések a másik oldalon is, azok a tények, azok a tételek, amelyeket a filozófiai állandó bizottság maga is elismer jelentésében, amelyeket nem szeretnék idézni, amelyeket a jelentés szerzői nagyon jól ismernek. Jó lett volna, ha erről is esett volna szó, hogy egyes kérdésekben azért nem volt teljesen negatív a mi álláspontunk. Van itt egy sor vitatható kérdés, ezekre az idő hiánya miatt nem akarok kitérni. Egy dologhoz szeretnék... (*Felkiáltások: Idő!*) Elvtársak! Én hozzászólásomat befejeztem. (*Taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Kiss Artur nem akarta befejezni hozzászólását, amire időt biztosítanánk számára változatlanul. (*Közbeszólás: Nem álláspont, hogy megsértődik! – Másik közbeszólás: Kispolgári csökevény!*) Átadom a szót tehát Heller elvtársnőnek szigorúan tíz percre, és azt hiszem, nem fog haragudni miatta. (Heller Ágnes: Nem!)

HELLER ÁGNES : Kedves Elvtársak! Először egy kérdést kell felvetnem, amely most felvetődött bennem a három önkritikával kapcsolatban, amelyeknek jelentőségét nem akarom lebecsülni. Egy közös jellemvonásuk volt, mégpedig az, abban nyilvánultak meg, hogy személy szerint ezt meg azt követtük el, nagyon sajnáljuk, hogy ezeket meg azokat a személyeket becsületükben megbántottuk, de egyetlen egy önkritikában sem volt szó arról, hogy milyen elvi kérdésekben követtek el hibákat, (*Élénk taps*) és arról, hogy ezekben az elvi kérdésekben most milyen álláspontot foglalnak el. Különösen jellemző volt ez Havas elvtárs hozzászólására, aki meg is mondotta nyíltan – amennyire nyíltságról lehetett beszélni – hogy elvi kérdésekben azt az álláspontot foglalja el, amelyet régebben elfoglalt, tehát az elvi kérdéseket egyáltalán nem revideálta, pedig a mi vitáink természetesen nem személyi viták voltak, nem Lukács elvtárs megbecsülésének a kérdésén múlt a dolog, hanem azokon az elveken, amelyek a marxista filozófia tudományos elvei voltak, és amelyeket ebben a vitában a legélesebben Lukács elvtárs képviselt, tehát nem személyekről, hanem elvi kérdésekről kellett volna szerintem az igazi önkritikát gyakorolni, mert különben az önkritika a keresztény bűnbánat típusához tartozik, és nem az igazi marxista önkritikához. (*Közbeszólás: Onnan semmilyen önbírálatot nem hallottunk!*) Igen, mert elvi kérdésekben helyes álláspontot foglaltunk el. (*Élénk taps.*) Azt hiszem, mind a tudományos, mind pedig a politikai morál megköveteli, hogy ha súlyos hibákat követtünk el, ne azt mondjuk, hogy én ezt és ezt a személyt megsértettem, bocsánat, sajnálom, hanem akkor azt kell csinálni, hogy megmondom, milyen helytelen irányvonalat követtem és erről az irányvonalról mi a véleményem mind a tudományban, mind a politikában. (*Élénk taps.*)

Most pedig szeretném egy részletét elmondani azoknak a kérdéseknek, amelyekről tulajdonképpen beszélni szerettem volna. Az egyik kérdés a sajtó és a filozófia egymáshoz való viszonya, de ez is két probléma. Mindenekelőtt – és ez talán még a kisebb probléma – az, hogy a mi sajtónk, a pártsajtó és az egyéb sajtó foglalkozik komolyan a filozófia kérdéseivel, a megjelent filozófiai műveknek valamennyire is elfogadható kritikája nem jelenik meg a sajtóban, és amikor megjelenik, akkor sincs benne sok köszönet, akkor is igen röviden és sommásan tárgyalják ezeket a munkákat. A Filozófiai Írók Tárában megjelent művekről Csernisevskij művét kivéve sem a Szabad Nép, sem a Társadalmi Szemle nem közölt kritikát. Ugyancsak igen gyenge – véleményem szerint – az a mód, ahogy a Társadalmi Szemlében a filozófia tudománya képviselve van. Nem akarok itt az utolsó számban megjelent Béri-cikkekre utalni⁷⁵, nem az a baj, hogy megírták, az sem baj, hogy megjelent, szerintem a probléma az, hogy a Társadalmi Szemlében, amelynek a párt központi, legmagasabb színvonalú elméleti folyóiratának kellene lennie, ebben a folyóiratban jelent meg. Szerintem a Társadalmi Szemlének – sajnos, most csak utalhatok erre – a filozófiaelmélettel foglalkozó része igen sovány és sekélyes, és komoly, az egész magyar társadalmat érdeklő és igényeit kielégítő filozófiai munka ebben a folyóiratban régi idő óta nem jelent meg, kivéve, hogy személyi kultuszba essem, *Az ész trónfosztása* befejező részéből jelent meg egy kivonat.

A másik kérdés a sajtóval és a filozófiával kapcsolatban, azt hiszem, ennél komolyabb. Lukács elvtárs beszélt arról, hogy a marxizmusnak ma Magyarországon igen rossz helyzete van. Konkretizálta ezt arra, hogy milyen a helyzete a marxizmusnak az értelmiség körében, konkrétan az egyetemi oktatással. De természetesen nemcsak az értelmiségben van rossz helyzete a marxizmusnak, hanem az egész magyar népben, az egész magyar nép egy nagy részében rendült meg igenis a hit a marxizmus alapvető tanításának igazságairól, és ebben nagyon nagy részben bűnös a sajtó. Gondolok központi folyóiratainkra és lapjainkra, amelyek azért, hogy nem szokták meg elméleti kérdésekben – most a filozófiáról és az irodalomról beszélek –, hogy tényleg a komoly tudományos igazság propagandisztikus formában való kifejezését szolgálják, nem adtak tekintélyt a marxizmus számára, hanem éppenséggel az ellenkező hatást érték el. Szerintem ugyanis a dogmatizmus egyik legjellemzőbb ismérve, (bár a dogmatizmus képviselői ezt bizonyára tagadják,) az, hogy arisztokratikusan – éppen a dogmatizmus arisztokratikus – lebecsülik a néptömegek szükségleteit. (*Élénk taps.*) Azt hiszik, hogy a népnek minden jó, mindent elhisz és hogy nincs szükség a komoly tudományos igazságra. Éppen

ezért kell visszautasítanom azt a lappangó és régebben mindig felmerülő vádat, hogy a filozófiai életnek azok a képviselői, amelynek csoportjába én is tartozom, valaminő arisztokratizmust képviselnének azért, mert tudományos marxista elméleti kutatásra törekednek. Azt hiszem, éppen az ellenkezője áll, mert a tudományos marxista gondolkodás teremthet talajt egy olyan igaz propaganda számára, amely ténylegesen visszaállítja a néptömegekben a marxizmusba, a marxista filozófiába, és gondolkodásba vetett hitet, éppen ez az, ami demokratikus, nem pedig arisztokratikus. (*Taps.*)

Áttérek a személyi kultuszra. Balogh elvtárs felszólalásában felmerült, hogy Lukács elvtárs és mások személye körül valaminő személyi kultusz alakult volna ki. Először nézzük meg ezt a kérdést elméletben. Elméletben a tényleges személyi kultusz, ami konkrétan a filozófia esetében Sztálin személye körül alakult ki, éppenséggel egy ellentétes jelenséget is létrehozott, ez pedig az, hogy mindenki egyenlő mindenkivel, aki filozófál, egyformán filozófus, mindenki, aki az ökonómiával foglalkozik, egyformán közgazdász és mindenki, aki ír, egyformán író. A dogmatizmus számára megszűnik az értéksorrend, a dogmatizmus mindenben csak azt nézi, hogy megfelel-e vagy nem felel meg az adott, gyakran szubjektivistá dogmáknak. A dogmatizmus számára nincs megfelelő kritérium arra, hogy mi az, ami értékes, mi az, ami kevésbé értékes, mi milyen formában értékes. Szerintem egyáltalán nem tartozik a személyi kultuszhoz, hanem annak ellentéte, ha leszámolunk a dogmatizmusnak ezzel a maradványával is, és igenis megmutatjuk a hierarchiát a nagyon értékes a kevésbé értékes művek között, és ahol tényleg nagy értéket, újat, kitűnőt, zseniálisat látunk, ott ezt nyíltan megmondjuk, ettől még nem esünk a személyi kultusz bűnébe. (*Élénk taps.*) Valaki itt, amikor valaki közbekiáltott, hogy a személyi kultusz a hatalommal van kapcsolatban, Marxra hivatkozott, hogy Marx is tiltakozott a személyi kultusz ellen. De kérdem azt az elvtársat, vajon Marx az ellen tiltakozott-e, hogy a *Tőkében* kifejtett igazságokat helyesnek találják? Biztosan nem tiltakozott Marx azok ellen, akik azt mondták, hogy igenis helyesen fejtette ki a tőkés társadalom törvényeit. (*Élénk taps.*) Ezért bocsánatot kérek Balogh elvtárstól, ha én azt állítottam abban a vitában önnel – mert hiszem reám célzott – hogy Lukács elvtárs helyesen kritizálta az irracionalizmust, és helyesen mutatta ki annak összefüggéseit, és megcáfoltam Balogh elvtárs érvelését, amely szerint például Lukács elvtárs a vulgáris materializmus jelentőségét lebecsülné, akkor én nem a személyi kultusz hibájába estem, hanem az objektív igazságot mutattam ki Lukács elvtárs műveiben, ami valóban objektív igazság a valóságban.

Ezzel kapcsolatban szeretnék még egy szót szólni a klikkesedésről, amely szintén elhangzott mint vád, a kritikátlan klikk-csoportosulásokról. Balogh elvtárs felszólalásában – és én ezt nem csak személyre vonatkoztatom – felcserélődött a tulajdonképpeni sorrend. Balogh elvtárs úgy vetette fel a kérdést, hogy Lukács elvtárs tanítványai azért dicsérik és tisztelik Lukács elvtársat, és fogadják el igazságnak azt, amit mond, mert a tanítványai. A dolog fordítva áll. Azért, mert tudjuk, hogy amit Lukács elvtárs ír, az igaz és helyes, ezért vannak tanítványai. *(Élénk taps.)*

Kedves Elvtársak! Elmondom, hogy milyen volt a személyi kultusz, amely a Lukács és Fogarasi elvtárs személye körül folyt, a gyakorlatban. A gyakorlatban ez a személyi kultusz úgy nézett ki, hogy 1949 után, az úgynevezett Lukács-vita után, amikor az élet elszakadt a filozófiától – mert nekem nem az az álláspontom, hogy a filozófia szakadt el az élettől, hanem 1949 után az élet szakadt el a filozófiától, bizonyos szempontból semmibe véve azokat a tudományos meglátásokat és eredményeket, amelyeket a filozófia és általában az elméleti tudomány létrehozott – a tudományos marxista filozófia szükségszerűen háttérbe szorult, mert a tudományos marxista filozófia elvében és minden gyakorlati lépésben ellentéte a dogmatizmusnak. Már utaltam arra, hogy a tudományos marxista filozófia háttérbe szorítása más módon is folyt: úgy, hogy Marx és Engels filozófiai műveinek nagy részét nem adták ki, vagy csak nagyon késve adták ki. Gondolok Lenin filozófiai hagyatékára, meddig tartott, míg kiadták. Marxnak és Engelsnek a művészetéről, irodalomról írt műve, illetve válogatása a maga egészében máig sem jelent meg. Vagy gondolok például arra, hogy a filozófiai oktatásban ebben az időben Marx, Engels és Lenin műveinek nagy része nem volt egyáltalán kötelező anyag, hogy a tananyag nagy része Sztálinra és brosúrákra épült. Mindez általános oldala volt a marxista filozófia visszaszorításának. Magyar vonatkozásban ez annyit jelentett, és ahhoz a következtetéshez vezetett, hogy – mint tudják –, megszüntették az Eötvös egyetemen a filozófiaoktatást, Lukács elvtársnak nem voltak többé kötelező órái, Fogarasi elvtársat elvitték a közgazdasági egyetemre, és nem tanított többet filozófiát. De ez csak a külső jel. Akik akkor ott voltak az egyetemen, tudják – és én ott voltam – hogy ezek a külső jelek még igen kevesek ahhoz képest, ami valóban történt, mert valójában egy szervezett hajsza, suttogó propagandával körített hajsza indult ebben az időben Lukács elvtárs és Fogarasi elvtárs ellen. *(Közbeszólás: Sokszor nem is suttogó!)* Annyira, hogy pártfegyelmi elé akartak állítani pártbizalmimnak arra a vádjára, hogy Lukács elvtárs elveivel egyetértek. Sőt olyan suttogó hangok hallatszottak a hallgatók között – amit nem ők találtak ki –, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak csak ideig-óráig lehetnek az Eötvös egyetem katedráján, mert ha majd

nem lesz rájuk szükség, akkor természetesen onnan el fognak menni. Különböző vádak keringtek nyíltan és burkoltan: objektivizmus, hegelianizmus stb. Tehát még az Eötvös egyetemen is meg volt nehezítve az, hogy a hallgatók, akik akkor hallgatták Lukács és Fogarasi elvtárs óráit, valóban tanulhassanak belőle. Állandó bizalmatlansággal és gyanakvással volt teleültetve a tapasztalatlan emberek értelme. Nem tudták, vajon micsoda tulajdonképpen az, amit itt nekik előadnak. Ezzel a bizalmatlansággal fertőzték meg a filozófiai szak légkörét még az Eötvös Loránd egyetemen is.

Felvetődött, hogy a mi körünk lebecsülte volna a propagandamunkát. Erre azt kell válaszolni, hogy ilyen munkára úgyszólván éveken keresztül egyszerűen nem volt lehetőségünk, nemcsak objektív, hanem szubjektív lehetőségünk sem, mert amikor kiálltunk egy propagandaelőadást megtartani, akkor az emberek lesték, hol van az ideológiai hiba abban, amit mondunk, egészen egyszerűen azért, mert olyan légkör volt nálunk, hogy 1954-ben az Eötvös Loránd egyetem egyik marxista tanszékvezetőhelyettese nyilvános előadásán elhangozhatott: Lukács elvtárs egy nyugatra kacsintgató kispolgár. (*Derűltség.*) (*Közbeszólás: Ki mondta?*) Kerékgyártó elvtárs⁷⁶. (*Derűltség.*)

Ezek után kérdezem, milyen volt az oktatás és a propaganda feltétele? Ez t.i. a személyi kultusz gyakorlati oldala. Ma természetesen a mi körünkben már nevetnek ezen az elvtársak, és helyes, ha nevetnek, de ha megnézzük az intézmények kérdését, akkor látjuk, hogy az intézmények kérdésében ma sem állunk jobban, mint abban az időben, amikor még ezeken a kijelentéseken nem nevezhettek. Filozófiai tudományos kutatóintézetünk nincs. Filozófiai oktatás egyelőre még az Eötvös Loránd egyetemen sincs és ezek közül a feltételek közül, amelyek nincsenek, szeretném még egyszer előtérbe állítani a filozófiai tudományos kutatóintézet kérdését, amely a magyar tudományos kutatómunka megteremtésének egyik alapvető szervezeti feltétele, amelyen nagyon sok minden áll vagy bukik nálunk a filozófiában. Ehhez szeretném hozzátenni, hogy nekem most alkalmam volt összehasonlítani a mi filozófiai munkánk szervezeti feltételeit a többi népi demokráciákban uralkodó feltételekkel. Románia helyzetét nem ismerem, de állíthatom, hogy az összes többi népi demokráciákban minőségileg jobbak a filozófiai munka szervezeti feltételei, mint Magyarországon. Egészen biztosan állíthatom, hogy minőségileg sok fokozattal jobb.

Most azonban szeretném felszólalásomat valóban befejezni, és azt mondani, hogy ugyanezen a nemzetközi filozófiai kongresszuson, ahol ezt tapasztaltam, tapasztaltam azt is általában, amit mi most a mai meg-

beszélésén szintén tapasztaltunk, hogy új korszak kezdődött a marxista-leninista ideológia és ezen belül a marxista filozófia történetében. Ezen a nemzetközi összejövetelen is láttam – aminek itt most örömmel látjuk hazai megnyilvánulásait is – ennek első csíráit, hogy a marxisták, a kommunisták el vannak tökélve arra, ténylegesen a teremtés pátoaszával, örömeivel nyúlnak ahhoz a feladathoz, hogy kidolgozzák a marxista filozófia alapkategóriáit, hogy hozzáfogjanak egy nagy munka elvégzéséhez, amelyhez a XX. Kongresszus az alapot megteremtette. Azt hiszem, hogy a XX. Kongresszus megteremtette a filozófiai egység kialakulásának objektív alapját is. Az a néhány elvtárs, aki szavakban elismeri a kongresszust, de az elvi kérdéseket még nem tudta átgondolni, természetesen igen kis részét képviseli azoknak, akik ma nálunk a filozófia területén működnek. Véleményem szerint ha ma nem, hát holnap, létrejön az egység. A XX. Kongresszus megteremtette a feltételét annak, hogy folyamatosan a marxista tudományos filozófia elveinek alapján – és ezeket az elveket természetesen minimálisan sem lehet feladni – igenis létrejöjjön a filozófiai egység is a magyar filozófiai életben. *(Élénk taps)* Köszönöm türelmüket.

BALOGH ELEMÉR : Elvtársak! Csak egy félperces türelmet kérek. *(Halljuk! Halljuk!)* Havas elvtárs és néhány más elvtárs bírálta felszólalásom második részét, hogy az talán nem volt alkalmas arra, hogy itt ma este a filozófusok közötti egységfront létrejöttét siettesse, erősítse. Ezen természetesen el kell gondolkozni. Én is úgy érzem, hogy a vita eltolódott, és nem teljesen abba az irányba, amire nekünk a jelen körülmények között szükségünk van. Szeretném hangsúlyozni, hogy az alapvető, amin minden megfordul a továbbiakban, az, hogy a magyar népi demokráciában megvalósuljanak a XX. Kongresszus tézisei és új élet kezdődjék, és ehhez tényleg teljes változásra van szükség nálunk. Minden ezen fordul meg, és erre kell koncentrálni az erőnket. *(Élénk taps.)* Még akkor is, ha egész sor vonatkozásban nem értünk egyet, és valószínűleg nem értünk egyet, ahogy a vita mutatja. Ugyanakkor mégis hangsúlyozni szeretném, hogy azokkal az elvekkel, amelyeket Lukács elvtárs felszólalásában kifejtett, éppen erre vonatkozólag, hogy milyen elmaradás van nálunk általában a tudományos és kulturális élet minden területén és természetesen a filozófiában is, teljes mértékben egyetértek, magamévá teszem és azt hiszem, hogy ebben vállvetve harcolhatunk együtt Lukács elvtárrsal és ezzel a mi filozófiai tanszékünk minden tagja egyet fog érteni.

Még csak azt szeretném leszegezni, hogy természetesen a magam részéről teljes mértékben egyetértek azzal – erről nem beszéltem –, hogy az egyetemen helyreállítsák a filozófiai szakoktatást. Szerintem ez igen-

is szükségszerű és fontos. Fontos az, hogy Lukács és Fogarasi elvtársak ott oktathassanak. A magam részéről ezt természetesen minden eszközzel támogatom. Itt az elvtársak és az egyetemi oktatók hozzászólása is megmutatta, hogy van ilyen kívánság az egyetemi ifjúság részéről, és ezt a kívánságot teljesíteni kell. (*Taps.*) Én a magam részéről erre fogok törekedni. (*Taps.*)

Természetesen sok kérdés van még függőben, amit nekünk még meg kell vitatni szűk filozófuskörben. Úgy értékelem, hogy bár itt élesen merültek fel ezek a problémák, mégis ez az este előrevitt bennünket abban, hogy tényleg létrehozzuk helyes elvi alapon a filozófusok egységfrontját. (*Élénk taps.*)

TÁNCZOS GÁBOR : Mielőtt átadnám Lukács elvtársnak a szót, egy dolgot szeretnék megállapítani. Egyesek itt azt a javaslatot tették, hogy napoljuk el a vitát és más alkalommal folytassuk. Úgy gondolom, hogy a Petőfi Kör részéről szerénytelenség lenne egy folyamatos, sok napon át tartó filozófiai ülészakot rendezni, ez nem a mi feladatunk, elvtársak. Úgy gondolom, hogy megvannak a megfelelő szervek, a Tudományos Akadémia, az Ismeretterjesztő Társulat és más szervek, amelyek a filozófiai viták, felolvasások és konferenciák legkülönbözőbb formáinak felhasználásával bőségesen megadják a lehetőséget a XX. Kongresszus elveinek feldolgozására Magyarországon.

Még egy dolgot szeretnék itt mondani, mert a zárszót ténylegesen Lukács elvtársnak szeretnénk átadni. Ugyanazt szögezhetjük le, mint történészvitánk alkalmával, most már szűkebben a Petőfi Körre vonatkozóan. Sokan mondták nekünk és mi elfogadtuk ezt a véleményt, hogy a Petőfi Körben folyó vitákon előfordulhat, hogy sokan a maguk pecsenyéjét akarják megsütni a XX. Kongresszus tűzénél, hogy disszonáns hangokat fognak felvetni, feleleveníteni, ami nem áll a párt érdekében, nem áll senkinek az érdekében, aki a XX. Kongresszus elveit akarja Magyarországon megvalósítani. Úgy gondolom, hogy ilyesmivel állandóan számolni kell, de ha mi a legjobb szakembereinket, ideológusainkat, politikusainkat, a XX. Kongresszus szenvedélyes híveit hívjuk ide vitáinkat vezetni, irányítani, hogy segítsék a fiatalokat, akkor nem kell ettől a veszélytől félnünk, az ilyen támadásokat, közbeszólásokat, vagy bármiféle olyasmit, ami helytelen értelemben kívánná a XX. Kongresszus ügyét képviselni vagy azt félresiklatni, meg tudjuk akadályozni. Az is egészen világos, a mai vita is tanúbizonyságot tesz amellett, hogy mindenféle fajta olyan visszahúzó erőnek, amely nem szívesen látná azt, hogy a XX. Kongresszus eszméi a fiatal marxista értelmiség között valóban elterjed-

nek, csattanós választ adnak az ilyen szerintem progresszív és előremutató viták. Átadom a szót Lukács elvtársnak. (*Taps*)

LUKÁCS GYÖRGY : Tisztelt Elvtársak! Csak egészen röviden akarok beszélni, mert az idő előrehaladt. Azt hiszem, most nem az a feladat, hogy értékeljük a mai vitát, amely vitában nagyon sok helyes és jó dolog merült fel. Különösen fontosnak tartom, hogy nem egy felszólalás konkrét kérdésekben vetette fel az 1948 utáni fejlődés ideológiai revíziójának kérdését. Nem kétséges, hogy ebben a filozófusoknak az élen kell járniok, akkor is, ha irodalmi, művészi vagy más tudományos kérdésekről van szó, mert éppen a filozófusoknak kell – és ez egy pár felszólalásban meg is történt – a legmélyebb, az alapvető hibákra rámutatni. Csak bizonyos problémákra utalok, amelyeket Szigeti és Mészáros elvtársak vetettek fel, utalok arra, amit Heller elvtársnő nagyon helyesen vetett fel, a dogmatizmusnak arra a nivellálási tendenciájára, amelynek múlhatatlan következménye volt – hogy ha megnézzük az utóbbi nyolc év történetét a magyar kultúrában, látjuk –, hogy úgyszólván kizárólag az élvonalon álló jelenségeket dorongolták le, miközben dédelgetést kapott minden területen a legkülönbözőbb formájú tehetségtelenség. (*Élénk taps.*)

Nem akarok itt neveket felsorolni, csak azt a kis megjegyzést szeretném tenni, nem tartom véletlennek, hogy a mi nagy Bartókunk *A csodálos mandarinja* csak a XX. Kongresszus után kerülhetett a magyar Opera színpadára. (Úgy van! Úgy van! *Taps.*) És ha ez Bartókkal így volt, akkor értsék meg a többi elvtársak, akikkel ez az igazságtalanság megtörtént.

Szeretnék pár szóban kitérni a filozófiai vitára, bár a vitában máris túl nagy szerepet játszottak a régi filozófiai vita mindenféle részletei. Megállapítom, hogy én egy lépésnek előre tartom azt az önkritikát, ami főleg Balogh elvtárs, de Kiss Artur elvtárs részéről is elhangzott. Viszont az a véleményem, hogy túl sok bókot és elismerést kaptam, pedig vagyok annyira nem a személyi kultusz híve, hogy rám a bókok és az elismerések semmi benyomást nem tesznek. A dolognak nem az a lényege, hogy eddig a Lukácsot szidtuk, most a Lukácsot dicsérni fogjuk, ezzel egy lépéssel sem megyünk előre. Rendkívül jellemző ebben a tekintetben Kiss Artur elvtárs felszólalásában az, ahol tiszteletlenséget és én nem tudom még mi mindent vetett önmaga szemére, mert a Filozófiai Évkönyvben az én cikkemet mint objektivizmust bírálta. A baj ott van, hogy nem kritizálta azt az objektivizmus-kategóriát, amely a dogmatizmusnak és az egész sztálini korszaknak centrális kategóriája volt. Hogy egy szóval fejezzem ki: tilos volt a filozófusok immanens kritikája. Bevezették ugyanis a

sztálini korszakban azt, hogy az ellenségtől még idézni sem szabad, nem-hogy az ellenség rendszerét mint rendszert ábrázolni és cáfolni lehetett volna, ez pedig a legnyilvánvalóbb elvetése az egész marxi-lenini örökségnek. Hiszen Engels például az Anti-Dühringben százszor és százszor gyakorolt immanens kritikát. Például amikor Dühringnek azt a bizonyos Robinson és Péntek-elméletét bírálata, akkor bizony Engels beleesett az objektivizmusba, mert megmagyarázta: ha elfogadjuk azt, amit Dühring mondott, milyen abszurd következtetésekhez jutunk. Ez az az immanens kritika, ez az objektivizmus, ami nélkül filozófiai bírálat, filozófiatörténet lehetetlen. Én az elvtársaknak, akik itt önkritikát gyakoroltak, azt a tanácsot adnám: nézzék meg ezeket az elvi és elméleti kérdéseket. Én itt az objektivizmusnál csak egy példát mondok. Ne arról beszéljenek, hogy ők Lukácsal vagy Fogarasival szemben tiszteletlenek voltak és így tovább. Ha Lukács és Fogarasi tévedtek volna, még sokkal tiszteletlenebbek lehettek volna, mint amilyenek voltak, de mivel nem tévedtek, most ne ezen a személyi vonalon próbáljuk a dolgot rendbehozni, hanem azon a vonalon, hogy nézzék meg az elvtársak, az a módszer, amelyből kiindultak, helyes volt-e vagy helytelen. Ez szerintem az alapja annak, hogy egy filozófiai egység létrejöjjön, amely filozófiai egység nem jöhet másképp létre, mint hogy a lenini örökséget, vagyis Marx, Engels és Lenin módszerét és kutatási módját tesszük a mi kutatási módszereink középpontjává. Hogy ezt megtegyük, fel kell számolni a sztálini periódus egy nagy csomó előítéletét, amelyek közé például ez az objektivizmus-probléma is tartozik.

Az önkritika nem ilyen fajta hibabeismerésből áll, nem is kell hozzá mindig nyilvános meaculpázás, hanem az kell, hogy az elvtársak megértsék, hol tértek el a marxi-lenini módszertől döntő és fontos kérdésekben. Ha ez megtörténik, a világon semmi akadálya nincs, hogy minden magyar filozófus egyesüljön abban a törekvésben, hogy Marx és Lenin módszerei alapján igyekszik önálló kutatásokkal gazdagítani, felépíteni a filozófiát ki-ki azon a területen, amelyet tudása, hajlamai, tehetsége és így tovább, számára meghatároznak. Ezen az alapon lehetséges egy egység, minden más egység közönséges tákolmány lenne, amely az első alkalommal megint összedőlne és nem lenne alkalmas arra, hogy a XX. Kongresszus követelményeinek megfeleljünk.

Másrésről azonban megint azzal a brutális nyíltsággal, amellyel beszélni szoktam, kénytelen vagyok megmondani, hogy a probléma elől való kitérés azt mondani, hogy itt is, ott is történtek hibák, tehát senkinek sincs joga a XX. Kongresszust magának kisajátítani.

Tisztelt Elvtársak! A XX. Kongresszus előtt – mint tudják, a Voproszi Filozofii ebben nagy lépéseket tett előre – a logika terén kizárólag

a formális logika kutatása állt az előtérben, míg a logika, dialektika és az ismeretelmélet egysége teljesen háttérbe szorult. Most már lehet a filozófusok körében kritizálni Fogarasi elvtárs *Logikájának*⁷⁷ egyik vagy másik tételét, de hogy ez a könyv komoly kísérlet volt abban az irányban, amelyet a XX. Kongresszus után az orosz, szovjet filozófia magáévá tett, ezt nem lehet tagadni. (Balogh Elemér: Nem is tagadja senki!) De kérem, akkor viszont azt mondjuk, hogy Fogarasi *Logikáját* igazolta a XX. Kongresszus! (*Élénk taps.*)

Egy másik probléma a Hegel-kérdés. Hegelt megtették a feudális reakció képviselőjének. Húsz éve harcolok ez ellen a tétel ellen. Balogh elvtárs azt mondja, hogy én Hegelt nem kritizáltam. Én igenis egy 800 oldalas nyomtatott könyvben kritizáltam Hegelt, kritizáltam 18 évvel ezelőtt, és kritizáltam azokon az alapokon, amelyek most a Szovjetunióban a XX. Kongresszussal kapcsolatban megalakultak.

Nem akarom most az összes problémákat, amelyek itt felmerültek, felsorolni, csak befejezésül legyen szabad egy anekdotát elmesélnem, amely Olaszországban történt meg velem. Az eset közvetlenül a XIX. Kongresszus⁷⁸ után volt, amikor Malenkov elvtárs tartott egy beszédet egyebek között az irodalomról is, tehát két-három évvel ezelőtt. Ebben az időben jelentek meg irodalmi tanulmányaim olasz nyelven. Amikor egy neves olasz író elolvasta ezt a könyvet, azt mondta: nagyon érdekes, hogy Malenkov milyen hamar kezd hatni az irodalomelméletre. Azután megnézte a cikkek mögé írt dátumokat és meglepetéssel jött rá, hogy 25-30 évvel ezelőtt írott cikkekről van szó. Vagyis, ha arról van szó, hogy kit igazolt az idő, akkor igenis nagyon nyíltan lehet mondani – én nem állítom, hogy mindaz, amit mások írták, helytelen volt – hogy fő vonalában mi azon a vonalon mozogtunk, amely előkészíteni segített a XX. Kongresszus ideológiáját, és ezzel szemben az elvtársak lényegében és fő vonalában egy szektáriánus sztálinista vonalat képviseltek. (*Közbeszólás: Ez az!*) Ez elvtársak, az igazság (*Élénk taps.*) és az igazság kimondása nélkül elvi egység nem lehetséges. Elvi egység azonban kell a XX. Kongresszus által újra életre keltett marxizmus-leninizmus elvi és módszertani alapjai alapján: aki ehhez őszintén, nem csak szóban, fenntartás nélkül hozzátartozik, az mind tagja lehet, együtt dolgozhat ebben a filozófiai egységfrontban akkor is, ha egyes kérdésekben véleményeltérés van köztünk. A filozófia nagy marxi és engelsi hagyományairól azonban mi nem vagyunk hajlandók lemondani, és semmi koncessziót nem vagyunk hajlandók tenni azoknak, akik mindenféle manőverekkel még valami formában az elmúlt korszak dogmatizmusát fenn akarják tartani. (*Viharos taps.*)

Jegyzetek

A Petőfi Kör filozófiai vitájának jegyzőkönyve – az összes viták közül egyedülállóan – már 1956-ban teljes terjedelmében megjelent a Filozófiai Értesítő c. folyóirat 4. (1956. szeptemberi) számában. Jelen közlés alapja a vitáról készült eredeti gyorsírói jegyzőkönyv, mely Hegedűs B. András birtokában maradt fenn. (A szerkesztés során a két szöveget egybevetettük a szükséges pontokon.) A Filozófiai Értesítő a jegyzőkönyvhöz kapcsolatosan közölte Fogarasi Béla levelét, kötetünkben ez a függelékben, a dokumentumok között található.

- ¹ Az SZKP XX. kongresszusa 1956. február 14-25. között ülésezett Moszkvában; határozatai a szocializmushoz vezető utak sokféleségéről, a két világrendszer békés egymás mellett élésének lehetőségéről, valamint Ny. Sz. Hruscsov első titkárnak Sztálinról és a sztálini önkényről szóló titkos beszéde fordulatot ígért a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom történetében.
- ² A Lenin Intézet 1952 tavaszán a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem bölcsészkarának Orosz Intézetéből jött létre, mint önálló kar jellegű intézmény. Felállítását az MDP Titkárságának 1952. ápr. 9-i határozata rendelte el, feladatát a következőkben foglalva össze: „... magas színvonalú, alapos marxista-leninista képzettséggel rendelkező, az orosz nyelvet jól ismerő egyetemi előadók, ideológiai területen dolgozó párt- és állami funkcionáriusok, valamint az eddigi keretekben orosz szakos tanárok és fordítók képzése.” (Ld. Ladányi Andor: Felsőoktatási politika 1949-1958. Bp. Kossuth, 1986. 34. old.) A párt Politikai Bizottsága 1954. ápr. 28-i határozata értelmében a Lenin Intézet önálló felsőoktatási intézménnyé vált, ám már egy évvel később ugyanez a fórum célul tűzte ki az intézet fokozatos átalakítását – a szovjet párt Központi Bizottsága mellett működő Társadalomtudományi Akadémia mintájára – a pártaspirantúra intézményévé, illetve az ELTE-be való reintegrálását. A Lenin Intézet sorsa végül az utóbbi lett: a forradalmat követően az 1957. 36. sz. tvr. értelmében 1957. szept. 1-ig beolvadt az egyetem bölcsészkarába.
- ³ A Filozófiai Intézet az ELTE bölcsészkarán kifejezetten tudósképzésre létrejött intézmény lett volna. Felállítását a Magyar Tudományos Tanács 1949 tavaszán kezdeményezte. Az ellene irányuló támadások idején Lukács György volt az Intézet létrejöttének fő szorgalmazója: kultúrpolitikus és egyetemi oktatói tevékenysége lehetetlenné válásakor ennek keretében kívánta alkotómunkáját folytatni, s egyben együtt tartani tanítványai körét. A Rudas László által Lukács „Irodalom és demokrácia” c. könyvéről írott 1949. őszi bírálattal kezdődő ún. Lukács-vita dokumentumainak legteljesebb gyűjteménye: Irodalom és demokrácia. Az irodalmi (Lukács-) vita dokumentumai 1949-1951. Szerk. Ambrus János. I-II. köt. Bp. Filozófiaoktatók Továbbképző és Információs csoportja – Lukács Archivum és Könyvtár kiad., 1982. A vitával függött össze, hogy az Intézet felállítására 1956-ig nem került sor.
- ⁴ Fogarasi Béla (1891-1959) marxista filozófus, akadémikus egyetemi tanár. 1918-tól a Kommunisták Magyarországi Pártja tagja, 1919 után osztrák, német, majd szovjet emigrációban élt. 1945 után a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője, egyetemi tanár, az MTA alelnöke, 1953-tól 1957-ig a Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. 1957-től az MSZMP KB tagja.

- ⁵ A Német Demokratikus Köztársaságban a Lukács-vitát követően is jelentek meg írások Lukácsról és Lukácstól: 1955-ben, 70. születésnapjára pedig az Aufbau Verlag emlékkönyvet adott ki tiszteletére.
- ⁶ Az 1953-54-es filozófiai viták a „Filozófiai Évkönyv” (Bp. Akad. Kiad. 1952) körül robbantak ki. Az Évkönyvet Fogarasi Béla, Lukács György, Mátrai László, Molnár Erik és Szigeti József szerkesztették, a kor lehetőségeihez képest igyekeztek saját, a dogmatizmus filozófia-felfogásával szembenálló nézeteiket megfogalmazni, (így például a filozófiatörténet művelésének szükségességéről, a filozófia és az aktuálpolitikai agitáció elhatárolásáról). Az 1949-50-es Lukács-vita nyomán a Rudas László irányvonalát követő, s Lukács háttérbe szorítása után a filozófiaoktatás és a tudományterület pártirányítása kulcspozícióit (Lenin Intézet, Pártfőiskola, pártközpont) elfoglaló fiatal filozófusok heves támadást intéztek ez ellen az általuk „burzsoá objektivizmusnak” nevezett álláspont ellen. E viták több részletben, több ülésen folytak a Lenin Intézetben, a Pártfőiskolán, az Akadémián, stb. A vita sajtóban megjelent főbb dokumentumai: Közlemény a Filozófiai Évkönyv 1953. okt. 14-én rendezett olvasóértekezletéről. MTA Társadalmi-történeti Osztályának Közleményei IV. köt. 1-2. sz. 191-192. old. ; Szecsődi László – Kiss Artúr: „Filozófiai Évkönyv 1952”. Természet és Technika 1953. 11. sz. 654-658. old. Szigeti József: Konkrét, építő bírálatért! Válasz Szecsődi és Kiss elvtársak bírálatára. Természet és Társadalom, 1953. 12. sz. 732-736. old.; Havas Ernő: Filozófiatudományunk helyzete és feladatai. Hozzászólás a „Filozófiai Évkönyvről” folytatott vitához. Társadalmi Szemle, 1954. 2. sz. 98-112. old. Az alábbiakban sűrűn emlegetett, a felszólalók által „évkönyv-vitának”, „1953-54-es filozófiai vitának”, a „Lenin Intézetben lefolyt vitának”, „olvasóértekezleti vitának”, sőt olykor csak egyszerűen „filozófiai vitának” nevezett viták mind e vitasorozat különféle állomásait vagy annak egészét jelölik. A vitasorozatról ld. Ripp Zoltán „Filozófiai frontok. Az Évkönyv-vitától a Petőfi Körig” c. tanulmányát, Világosság, 1989. 3. sz. 188-193. old.
- ⁷ Bajcsy-Zsilinszky Endrét a nyilas hadbíróság ítélete alapján 1944. december 24-én Sopronkőhidán végezték ki. 1945. május 27-én Budapesten a kormány és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjainak jelenlétében nemzeti gyászünneppégen búcsúztatták el. Egykori választókerületében, Tarpán helyezték örök nyugalomra.
- ⁸ A Lukács György korabeli mozgalmi nevére Blum-téziseknek nevezett pártdokumentum 1929 elejére készült el. Teljes szövegét három és fél évtizedre zárolták, s csak 1975-ben adták ki, ld. Lukács György: Téziservezet a magyar politikai és gazdasági helyzetről és a KMP feladatairól. Közli: Szabó Ágnes. Párttörténeti Közlemények, 1975. 4. sz. (1956. évi 3. számában a Párttörténeti Közlemények közölte a dokumentum néhány részletét) A Blum-tézisek a nemzetközi kommunista mozgalomban akkor uralkodó szektás felfogással szemben több ponton realisabb képet festett a Bethlen-konzolidáció Magyarországról és a proletárdiktatúra közvetlen célkitűzése helyett óvatos formában felvetette egy demokratikus átmeneti periódus szükségességét. Mindezekért szerzője éles bírálatban részesült a téziseket a magyar párt vezetősége elvetette, és Lukács önkritikára kényszerült.
- ⁹ A Petőfi Kör 1956. május 31-én és június 1-én megtartott történészvitájáról van szó, amelynek jegyzőkönyvét sorozatunk következő darabja közli.
- ¹⁰ Az 1949-50-es ún. Lukács-vitát (vö. 3. sz. jegyzet) követően az Eötvös Loránd Tudományegyetemen Lukács előadásai lekerültek a kötelező kollégiumok listájáról,

1951-52-től pedig Lukács kényszerű alkotószabadsága miatt csak igen szűk körnek tarthatott speciális szemináriumot. A filozófia szakosok átkerültek a Lenin Intézetbe, a másik filozófia tanszék vezetője, Fogarasi Béla pedig a Közgazdasági Egyetem rektora lett 1953-ban. Így az ELTE-n a Lenin Intézet önállósulása (1952. ill. 1954., vö. 2. sz. jegyzet) után a filozófusképzés megszűnt.

- ¹¹ A Lenin Intézet filozófiai vitájára ld. 6. sz. jegyzet.
- ¹² Szecsődi László (1924-1962) filozófus, 1951-53 között a Pártfőiskola, 1953-55 között a Lenin Intézet filozófiai tanszékének tanára. 1955-től a Lenin Intézet tanszékvezető egyetemi docense. 1956 után aspiráns a Szovjetunióban, 1958-tól az MSZMP KB Tudományos és Kulturális Osztályának vezetőhelyettese. Repülő-szerencsétlenség áldozata lett.
- ¹³ Rudas László (1885-1950) filozófus, a KMP alapító tagja, 1919-ben a Vörös Újság főszerkesztője. 1922-től szovjet emigrációban élt, 1945 után a Központi Pártiskola igazgatója, majd az új Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. 1949 őszén a Lukács elleni szélsőséges hangú támadással a Lukács-vita elindítója. Itt említett tanulmánykötete – melyhez Szecsődi írt bevezetőt – Rudas László: Dialektikus materializmus és kommunizmus. Tanulmánygyűjtemény. Bp. Szikra, 1956.
- ¹⁴ Lukács György 1947 decemberében a marxista filozófusok milánói kongresszusán tartott előadást „A marxista filozófia feladatai az új demokráciában” címmel. (Előadásának szövegét még abban az évben a Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet adta ki).
- ¹⁵ A Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) Központi Vezetősége 1956. május 21-23-i ülése határozatot hozott a Petőfi Kör tevékenységének kiszélesítéséről és a vidéki körök létrehozásáról. Ld. Új Március, 1956. jún. mell.
- ¹⁶ Lukács György „Az ész trónfosztása” című könyve először 1954-ben jelent meg Budapesten.
- ¹⁷ Révai József (1898-1959) kommunista politikus, 1945 után a párt vezető ideológusa, 1953 júniusáig a legszűkebb pártvezetés, a Politikai Bizottságon belüli „négyesfogat” (Rákosi, Gerő, Farkas, Révai) tagja. 1950 tavaszán „Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséről” című cikkével formálisan lezárta az ún. Lukács-vitát (ld. a 3. sz. jegyzetben említett dokumentumkötetben) rendszerezővé mélyítve Rudas László bírálatát, s az egész vitát összekapcsolva a sztálini modellre való áttérés ideológiai tudatosításával. 1953 júniusában kimaradt a Politikai Bizottságból, 1956 júliusában újra visszakerült oda. Az 1956 utáni restauráció idején a szélsőséges sztálinisták vezető képviselőjeként lépett fel.
- ¹⁸ Az MDP Központi Vezetősége a kommunista reformer írók és újságírók első jelentős akciója, az ún. író-memorandum (1955. október) után, 1955. november végén határozatot hozott „az irodalomban mutatkozó jobboldali jelenségekről”. (Szövegét ld. Irodalmi Újság, 1955. dec. 10. és Társadalmi Szemle, 1955. 11. sz.) A határozat a memorandumban és az irodalmi sajtóban az 1953-as új szakasz politikájáért fellépő, Nagy Imre híveinek számító írókat „pártellenes frakciós csoportosulásnak” nevezte. Ezt követően politikai megtorló kampány indult az ellenzékké szerveződött párttag értelmiségiek ellen, melynek részeként 1955. decemberében kizárták a pártból Nagy Imrét.
- ¹⁹ Sztálin 1929 áprilisában, az SZKP KB plénümán elmondott beszédében, a Buharinnal folytatott vitához kapcsolódva – Leninre hivatkozva – fejtette ki azt a

- tételt, hogy az osztályharc a proletárdiktatúra viszonyai között egyre élesebbé válik, s csak az osztályok megszűnése után hal el.
- 20 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770-1831) a klasszikus német filozófia egyik legnagyobb alakja.
 - 21 Propagandistának ebben az időben a különféle szintű politikai oktatási formákban tanítókat neveztek.
 - 22 A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusát 1954. május 24-30. között tartották Budapesten.
 - 23 N. Sz. Hruscsovnak, a Szovjetunió Kommunista Pártja első titkárának az SZKP XX. kongresszusán a KB beszámolóját betervező nyilvános beszédéről van szó (ld. a kongresszusról szóló kötetben: Az SZKP XX. kongresszusa. Bp. Szikra, 1956.) Hruscsov másik, ún. titkos referátumát Sztálinról és a sztálini korszak bűneiről akkor hivatalosan nem publikálták – erre csak 1988-ban került sor.
 - 24 Nádor György (1920-) filozófiatörténész, esztéta, 1949-58 között az ELTE filozófiai tanszékén docens, majd tudományos kutató a Gyermeklélektani Intézetben. 1964-ben emigrál, előbb a Német Szövetségi Köztársaságban, majd 1973-tól Angliában él.
 - 25 Erdei László (1920-) filozófus, logikus. MADISZ vezető, 1952-től aspiráns, 1957-től az MTA Filozófiai Intézetében munkatárs, majd osztályvezető. 1972-től az ELTE Logikai Tanszék vezetője, egyetemi tanár.
 - 26 A Filozófiai Évkönyv első ankétja az MTA Filozófiai Főbizottságában zajlott le, ld. még 6. sz. jegyzetet.
 - 27 Fogarasi említett cikke nem jelent meg. Erről ld. 1956. szeptemberi levelét a Filozófiai Figyelő szerkesztőségének, kötetünk függelékében.
 - 28 A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai Főbizottságáról van szó.
 - 29 Kátai Miklós kilétét nem sikerült felderítenünk.
 - 30 Szabó Imre (1912-) jogtudós, 1956-ban az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója, akadémikus. Később az Akadémia főtitkára, majd alelnöke.
 - 31 Mátrai László (1909-1983) filozófus, 1954-55-ben az MTA filozófiai tudományok osztályának titkára. 1956-ban az Egyetemi Könyvtár igazgatója, akadémikus, egyetemi tanár.
 - 32 Alexits György (1899-1978) matematikus, a KMP alapító tagja. 1947-48-ban államtitkár, 1948-tól egyetemi tanár, 1956-ban a Matematikai Kutatóintézet osztályvezetője, 1970-71-ben igazgatója.
 - 33 Szabó Árpád (1913-) klasszika filológus, 1940-48 között a debreceni egyetemen, 1948-57 között az ELTE-n egyetemi tanár. 1958-tól a Matematikai Kutatóintézet munkatársa.
 - 34 Az ötvenes években az illegális kommunista párt volt tagjait háttérbe szorították.
 - 35 Nagy Tamás (1914-) közgazdász, 1948-ban a Marx Károly Közgazdasági Egyetem alapító kurátora és egyetemi tanára, 1954-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének osztályvezetője. 1964-66-ban a gazdasági mechanizmus reformját koordináló titkárság vezetője.
 - 36 Havas Ernő: Az alap és a felépítmény néhány kérdése a magyar népi demokráciában. Filozófiai Évkönyv, 1952. 133-155. old.

- 37 Havas Ernő: Filozófiatudományunk helyzete és feladatai. Hozzászólás a „Filozófiai Évkönyv”-ről folytatott vitához. Társadalmi Szemle, 1954. 2. sz. 98-112. old.
- 38 Marx „Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből” című művéről van szó.
- 39 A Komintern (III. Internacionálé, Kommunista Internacionálé) 1919 és 1943 között a kommunista pártok nemzetközi szervezete volt, moszkvai székhellyel. VII. kongresszusát Moszkvában tartották 1935 július-augusztusában, ahol is megfogalmazódott a munkásegységfront és az antifasiszta népfront politikai stratégiája, szemben az azt megelőző kommunista párttaktikával, amely szektás módon elzárkózott minden más baloldali, progresszív erőttől. A Blum-tézisek keletkezési ideje 1929, vö. 8.sz. jegyzet.
- 40 Célzás arra, hogy Jánossy Lajos Lukács György nevelt fia.
- 41 A Werner Heisenberg német fizikus által 1927-ben felállított határozatlansági reláció a kvantummechanikából levezetett összefüggés, mely szerint egy elemi rész helyét és impulzusát nem lehet egyszerre teljes pontossággal meghatározni. A körülötte folyó filozófiai vitát az váltotta ki, hogy a reláció a fizikában mint a megismerhetőség korlátja jelent meg.
- 42 Fok, Vlagyimir Alexandrovics (sz. 1898) szovjet akadémikus, leningrádi egyetemi tanár, a kvantummechanika és a relativitáselmélet kutatója.
- 43 Bohr, Niels (1885-1962) dán fizikus, az atom felépítésére vonatkozó modell kidolgozója. A szövegben említett „Bohr-féle bizonytalansági reláció” tévedés talán utalás arra, hogy Bohr a 41. sz. jegyzetben említett határozatlansági reláció kidolgozása idején szorosan együttműködött Heisenberggel.
- 44 Lukács megfogalmazása pontosan: „De ha valamely mai író, egypár brosúra felületes elolvasása után megtanulta felületesen kezelni a marxizmus terminológiáját, az még távolról sem jelenti, hogy művének eszmei tartalma Shakespeare, Molière vagy Goethe fölé emelkedett volna. A marxizmus-leninizmus csakugyan Himalája a világnézetek között. De a rajta ugráló nyulacska azért nem nagyobb állat, mint a síkság elefántja.” Lukács György: A marxista kritika feladatai. Forum, 1949. ápr. 298. old.
- 45 Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus” című, 1908-ban írott művéről van szó.
- 46 Lukács György: Madách Tragédiája. Szabad Nép, 1955. márc. 27., ápr. 2. Nem csupán Lukács valóban régóta vallott elmarasztaló véleménye tette a cikket „üggyé”, hanem – sőt inkább – időzítése. Az írás ugyanis „Az Ember tragédiája” színpadról való letiltása után jelent meg, s ténylegesen e szektás döntést, közvetve pedig Rákosi restaurációs politikáját támogatta.
- 47 1956. június 20-án és 30-án a Párttörténeti Intézetben vitát rendeztek a Blum-tézisekről. Ennek jegyzőkönyve megjelent a Párttörténeti Közlemények 1956. 3. számában (95-138. old.), majd Lukács György életműsorozatának „Curriculum vitae” című kötetében (Vál. és szerk. Ambrus János. Bp. Magvető, 1982) a 171-226. oldalakon.
- 48 Marx „A tőke” című művéről van szó.
- 49 Engels szóbanforgó munkája: „Eugen Dühring úr tudomány-forradalmasítása”, népszerű nevén Anti-Dühring (1878).
- 50 Nem lehet pontosan tudni, hogy vajon Engels „Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia vége” című, 1886-ban megjelent művéről, avagy Marx és Engels

- „Német ideológia” című munkájának első részéről (Feuerbach. A materialista és az idealista szemlélet ellentéte), netán Feuerbach saját műveiről beszélt-e Lukács.
- 51 A Vörös Professzúra, hivatalos nevén Vörös Tanárképző Intézet a marxizmus-leninizmus oktatókat képző intézmény volt a Szovjetunióban.
- 52 Minden bizonnyal Varga Jenő (1879-1964) kommunista közgazdásról, a Szovjetunióban működő Világgazdasági és Világpolitikai Intézet igazgatójáról van szó.
- 53 Az ún. filozófiai vitára ld. a 6. jegyzetet.
- 54 Kint – ti. a Szovjetunióban.
- 55 „Filozófiai füzetek” cím alatt Lenin 1895-1916 közötti, elsősorban 1913-15 között írott filozófiai tárgyú olvasmányaihoz kapcsolódó feljegyzéseit gyűjtötték össze.
- 56 Francesca, Piero della (1416-20 k. -1492) olasz festő.
- 57 Zöld Jánosról, akkor az Oktatásügyi Minisztérium marxizmus-leninizmus főosztályának osztályvezetőjéről lehet szó.
- 58 A jelzett időpont – az 1949-50-es tanév – az Eötvös Collegium eredeti formájában való fennállásának utolsó esztendeje, amikor már folyt a kollégium tanári karának és hallgatóinak szétzilálása, az intézmény felszámolása (ld. erről Szász Imre: Ménesi út. Regény és dokumentumok. Bp. Magvető, 1985. Függelék, 348-380. old.).
- 59 Mészáros István: Lukács György: Német realisták. Szabad Nép, 1956. máj. 10.
- 60 Lukács György 1956. április 29-től június elejéig tartózkodott Olaszországban, ahol több előadást tartott. (Ld. erről Szabó Tibor: Lukács Itáliában – 1956. Kritika, 1989. 1. sz.)
- 61 A Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, amely a szovjet, lengyel, csehszlovák, magyar, román, bolgár, jugoszláv, továbbá francia és olasz kommunista pártokat tömörítette, 1947 szeptemberében a lengyelországi Szklarska Porebában alakult meg. A jugoszláv pártot az Iroda két határozatban ítélte el: először 1948. június 27-i bukaresti ülése nyomán, majd 1949. november 16-án Budapesten.
- 62 Szecsődi László dékáni kinevezéséről nincs tudomásunk, feltehetőleg a Lenin Intézet Filozófia Tanszékének vezetőjévé való kinevezéséről van szó.
- 63 Az ún. Déry-vita 1952-ben az író „Felelet” című regényének második kötete, illetve Révai Józsefnek a művet bíráló írásai (ld. alább 64. sz. jegyzet) nyomán robbant ki, majd az év szeptember-októberére általános „irodalmi”-vitává – valójában az irodalmi – írói autonómia utolsó maradványai ellen irányuló politikai kampánnyá – szélesedett. Az utóbbi, ún. Előadói Iroda-vita dokumentumait ld. Vita irodalmunk helyzetéről. Bp. Szikra, 1952.
- 64 Révai József: Megjegyzések egy regényhez. In: Kulturális forradalmunk kérdései. Bp. Szikra, 1952. Idézet helye: 146. old. Révai írása először a Társadalmi Szemle 1952. 8-9. számában jelent meg.
- 65 Lukács György „A fiatal Hegel. A dialektika és az ökonómia összefüggéseiről” című műve – a harmincas évek végén a Szovjetunióban írott doktori disszertációja – először 1948-ban jelent meg Zürichben, majd 1954-ben az NDK-ban az Aufbau Verlagnál, német nyelven.
- 66 Molnár Erik: Dialektika. Bp. 1945.
- 67 Fogarasi Béla: Marxizmus és logika. Bp. Szikra, 1946.

- 68 Rudas László „Elméleti színvonalunk emeléséért” című tanulmányában (Társadalmi Szemle 1948. 4-5. sz. 159-188) Fogarasi művét „marxista igényekkel fellépő, de súlyos elméleti hibákat tartalmazó mű”-ként jellemezte. A tanulmány beke-
rült Rudas „Elmélet és gyakorlat. összegyűjtött tanulmányok” című kötetébe (Bp. Szikra, 1950.) is.
- 69 A vita Kurszanov szovjet professzornak egy magyarul meg nem jelent cikke alap-
ján zajlott le 1954 novemberében a Pártfőiskola és a Lenin Intézet rendezésében
a politikatudomány, a párttörténet és a tudományos szocializmus tárgyköreinek
érintkezési pontjairól.
- 70 Havas Ernőről van szó, cikkét ld. a 37. sz. jegyzetben.
- 71 Erdődi Józsefről a pártfőiskola tanáráról lehet szó.
- 72 Kiss Artúr (Szecsődi Lászlóval közösen írott) cikkét ld. a 6. sz. jegyzetben.
- 73 Bolsevik az SZKP elméleti folyóirata volt, a Kommunizist elődje.
- 74 Horváth Márton (1906-1988) politikus, illegális kommunista, 1944-1956 között
az MKP, majd az MDP Központi Vezetősége, 1944-1953 között a Politikai Bi-
zottság tagja. 1945-51 között a Szabad Nép felelős szerkesztője, majd 1954-ig a
KV osztályvezetője, a korszak egyik vezető kultúrpolitikusa.
- 75 Béri János: Költészet és filozófia viszonya a magyar ideológiában. Társadalmi
Szemle, 1956. 5. sz. 59-77.
- 76 Kerékgyártó Elemér (1918-1962) filozófus, 1956-ban az ELTE Dialektikus és Tör-
ténelmi Materializmus Tanszékének vezetőhelyettese.
- 77 Fogarasi Béla: Logika. Bp. Akadémiai Kiadó, 1951.
- 78 Az SZK(b)P XIX. kongresszusát 1952 októberében tartották Moszkvában. A
KB beszámolóját Malenkov tartotta, Sztálin a záróülésen mondott csak rövid
beszédet.

FÜGGELÉK

Dokumentumok

Fogarasi Béla levele a Filozófiai Értesítő szerkesztőségének

Tisztelt Szerkesztőség!

A Petőfi-körben lefolyt filozófiai vita idején külföldön voltam, és a vita jegyzőkönyvével csak hazaérkezésem után ismerkedtem meg. Tekintve, hogy a jegyzőkönyv nyomtatásban megjelenik, szükségesnek tartom, hogy e folyóirat olvasói számára Balogh Elemér elvtársnak néhány, személyemet és állásfoglalásomat illető kijelentését helyreigazítsam illetve visszautasítsam.

1. Tény az, hogy a Társadalmi Szemle számára 1954-ben vitacikket írtam a filozófiai helyzetről. Miután a szerkesztőbizottság nem értett egyet a cikkel, a cikket visszavontam. Ezek után nem tudom, hogy milyen alapon terjesztenek Balogh Elemér és különböző elvtársak évek óta híresztelgetéseket e cikkről. Kijelentem, hogy ha a Társadalmi Szemle Szerkesztőbizottsága ezzel egyetért, ma is hajlandó vagyok a cikket teljes terjedelmében közölni. Addig azonban a kézirat nem tárgyalási alap.

2. Nem felel meg a tényeknek, hogy a Társadalmi Szemle számára írott vitacikkem és a Tudományos Akadémián 1954-ben tartott előadásom között lényeges különbség állna fenn. Természetesen minden szerzőnek jogában áll fogalmazásait változtatni és javítani. Az irodalmi jogszokás és a jó erkölcs ebben az esetben megkívánja, hogy a vitában egy szerzőnek nyomtatásban megjelent fogalmazásaira támaszkodjanak, nem pedig a benyújtott – és bizonyos okokból visszavont – cikk kéziratára.

3. Nem felel meg a tényeknek, hogy a Moszkvai Egyetem ünnepi ülészakán 1955-ben tartott előadásom mást tartalmazott volna, mint a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásom a tudományok osztályozásáról. Moszkvában ennek az előadásnak szó szerinti orosz fordítását olvastam fel, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia fordítási irodája készített.

4. Sajnos tény az, hogy előadásomról egészen Moszkváig egyebek között azt a rágalmat terjesztették, hogy „a történelmi materializmust nem ismerem el tudománynak”. Mivel ez valóban Moszkváig eljutott, kénytelen voltam az ügyet illetékes helyen felvetni. Ezt az illetékes fórummal

akkor letárgyaltuk, és miután elégtételt kaptam, az ügyet lezártam tekintem.

5. A történelmi materializmus tárgyköre, helye a marxizmus egészében, a filozófia és a társadalomtudomány viszonya, a marxista szociológia problémája jelenleg mind a Szovjetunióban, mind több baráti országban rendkívül vitatott kérdés. Szükség van nálunk is e kérdések alapos, dogmatizmustól és skolasztikától mentes, kimerítő megvitatására.

Amit megengedhetetlennek tartok, az, hogy egy marxista szerző vagy előadó álláspontját összefüggéseiből kiragadva, eltorzítva és meghamisítva ismertetik, és ezen az alapon pártszerűtlennek vagy éppen pártellenesnek minősítik.

Ez történt Balogh Elemér elvtárs és mások részéről – mint annyi más esetben – a szóbanforgó előadás esetében is. Ez az, amit nem lehet védeni, és aminek a jövőben nem szabad előfordulnia.

Fogarasi Béla sk.

(Filozófiai Értesítő, 4.sz. 1956. szeptember. 162-163.old.)

Földes Anna:

Elkésett tudósítás egy jelentős vitáról

Gyorsszárnnyú Merkur annak idején aligha hetilapnak szállította az olimposzi híreket. Mert a hetilapok – akárhogy igyekeznek Merkur XX. századi utódai – mindenképpen lemaradnak nemcsak az események pergése, de még a mozgékonyabb napilapok mögött is. Jómagam tudósítást szerettem volna írni a Petőfi kör múlt csütörtöki filozófiai vitájáról, ha a napilapok meg nem előznek. De mivel erről már lekéstem, legfeljebb kiegészíthetem a beszámolót azzal, hogy nem arról szólok, ami *elhangzott*, hanem arról, ami *történt*. Mert

több történt ezen az estén, mint amennyit a jegyzőkönyv holt betűi visszaadnak.

Sokszor elmondtuk, s nem is ok nélkül, hogy ifjúságunk érdeklődése leszűkült, hogy az egészségtelen túlzásokba lendülő sportőrület elvonja – megfosztja – fiataljaink egy jelentős részét a szellemi élvezetek ezernyi fajtájáról. Legutóbb egyik egyetemi professzorunk mesélte, hogy egy nagyüzem több száz személyt befogadó, modern kultúrtermében másfél óra ember előtt kellett megtartani könyvnapi előadását, (amely egy-

úttal a könyvnap kerületi megnyitója is volt), s e másféltucat hallgató többsége is az úttörők közül került ki.

A Petőfi-kör filozófiai vitája s az ott egybegyűlt ezer-egynéháyszáz hallgató részvétele csattanós felelet lehetett valamennyiünk kishitűségére. (Nyilvánvalóan ez a széleskörű érdeklődés nem annyira a filozófia tudományának szólt – nincs is ennyi filozófus szerte az országban – mint az előadó Lukács Györgynek, témája aktuális, politikai vonatkozásának és a szabad, bátor szellemű Petőfi-köri viták jó hírének. Ez azonban nem csökkenti, sőt megsokszorozza a jelenleg fontosságát: azt mutatja, hogy milyen erő és szenvedély, milyen igazságvágy és lázas társadalmi érdeklődés lappang a mi sokszor joggal szidott fiataljainkban, s hogy elég a szabad, harcos kommunista szellem egyetlen megnyilatkozása, hogy mindez felszínre törjön.) A Petőfi-kör vitája azt mutatta: milyen széles, milyen sokrétű az igaz szóra, szabad, színvonalas kommunista vitára éhes fiatal értelmiségiek tábora.

A Múzeum utcától a Dimitrov térig

Hat órára tűzték ki a vita kezdetét, fél hatkor már a Kossuthklub lépcsőházában sem lehetett elejteni egy gombostűt; ezért döntött úgy a vita rendezőse, hogy a Közgazdasági egyetem legnagyobb előadótermét kéri el a vitára.

De sokszor leírtuk már a „csillogó szemű, lobogó hajú” fiatalok lelkes menetét, de sokszor ünnepeltük már a mesterségesen felcsigázott hangulat szárnyalását! Elkoptattuk azokat a szavakat, hangulat és állapotjelzőket, amelyek a Múzeum utcától, a Calvin téren át, a Dimitrov térre tartó népes menet sétáját megörökíthetnék. Talán csak annyit, hogy a márciusi ifjak emlékét hirdető kert mellől indultunk, s a népfront politika nagy harcosának emlékét hirdető téren fordultunk be a Tőke szerzőjének nevét viselő egyetem kapuján. S néhány perccel hat óra előtt már a Gólyavárnál is nagyobb, remek akusztikájú új előadóteremben sem lehetett helyet kapni ...

A hatórás vitából e rövid tudósítás még ízelítőt is alig adhat. Ehelyett a vita néhány fő kérdését, a mi számunkra leglényesebb elvi tanulságát próbálom összegezni – kizárólag az ott elhangzottak alapján.

Irodalmi vitáink újjáértékelésének kezdete

A XX. kongresszus tanulságainak ismeretében hónapok óta tudjuk, s vitatjuk, hogy az elmúlt esztendőknek nemcsak politikai, de az ezekkel eszmei síkon összefüggő irodalmi perei, vitái is megérették az újjáértékelésre. A Petőfi-köri vita természetesen önmagában nem oldhatta meg ezt a nagy körültekintést, ideológiai munkát

és esztétikai ítélőkészséget követelő munkát, de nagy lépést tett előre, főként a három legjelentősebb irodalmi polémia (a Rudas-Lukács vita, Déry Tibor Feleletének vitája és a decemberi irodalmi párthatározat, illetve az ezt megelőző és követő viták) újraértékelésében. Lukács György Heller Ágnes kandidátus felszólalásához kapcsolódva megállapította, hogy a dogmatizmus káros nivellálási tendenciájából szervesen következett, hogy az utóbbi nyolc esztendő alatt „a magyar kultúrában úgyszólván kizárólag az élvonalon álló jelenségeket dorongolták le, miközben dédelgették minden területen a legkülönbözőbb formájú tehetségtelenséget”. S bár a példa Lukács elvtárs fejtegetésében Bartók Béla Csodálatos mandarin-ja volt, a vita egészéből félreérthetetlenül kiderült, hogy ez a tétel az irodalmi viták újraértékelésénél is kézenfekvő. A felszólalók közül Szigeti József kandidátus elemezte legvilágosabban, hogy a Lukács-vita csendes revíziója után megérett a helyzet a hivatalos revideálásra, annál is inkább, mert a kritika ideológiai alapvetését indokló Blum-téziseknek az illetékesek részéről történő rehabilitálása már folyamatban van. A Déry regény körül kialakult vita a XX. kongresszus tanulságainak fényében történő újjáértékelésére Mészáros István kandidátus hívta fel a résztvevők figyelmét. Örömdetes jelenség volt, hogy a legége-

több, legidősebb irodalmi rehabilitációs problémákat a Pártfőiskola filozófiai tanszékének, a vita során sok kérdésben joggal megbírált vezetője, Balogh Elemér vetette fel, aki felszólalásában meggyőzően elemezte, hogy az osztályharc éleződésének szükségszerűségéről szóló tanítás megdőltével hogyan évülnek el az arra épült ideológiai konstrukciók is; s érvelése végeztével arra kérte a pártot, a határozat alapját képező tézisek revíziója után vizsgálja felül a decemberi irodalmi párthatározatot is.

Kit igazolt a XX. kongresszus?

Napjaink minden vitájának e visszatérő kérdése ez alkalommal is felvetődött. Balogh Elemér, pártfőiskolai tanár önbírálatában például világosan s tiszteletreméltó őszinteséggel bevallotta, hogy őt nem igazolta a XX. kongresszus. Havas Ernő, a Társadalmi Szemle szerkesztője – aki felszólalását ugyancsak az önvizsgálat és önbírálat jegyében exponálta, lényegében arra a következtetésre jutott, hogy a XX. kongresszus senkit sem igazolt.

Ám, a gyakori köntörfalazó, se hideg, se meleg állásfoglalásokkal ellentétben (amelyek végül is csak arra jók, hogy elhittessék: a kongresszus váratlan isteni sugallat, amelynek megsejtése is lehetetlen volt földi halandó számára, s amely ennél fogva mindenki szá-

mára merőben meglepetés, s íg-eleve – sőt: egyaránt – nem igazol senkit!) Lukács György a filozófusok egységfrontja előfeltételeinek elemzésében, Fogarasi Logikájának s az ezt ért bírálatnak értékelésében, világosan kimondta, hogy voltak, akik *fővonalában* azon az úton jártak, amely segített előkészíteni a xx. kongresszus ideológiáját, s voltak, akik lényegében, *fővonalában* egy szektariánus, sztalinista vonalat képviseltek. „*Ez az igazság, s az igazság kimondása nélkül elvi egység nem lehetséges.*”

Az elvi egységre épülő egységfront előfeltételei között Lukács György első helyen említette a bátor és következetes önbírálatot. A vita során Balogh Elemér, Havas Ernő, és Kiss Arthur elvtársak elhangozott önbírálatait értékelve Lukács akadémikus megállapította, hogy nem személyi, hanem elvi vonalon kell az önkritika fegyverét élesíteni, s hogy az önkritika nem egyszerű hibabeismerés, nem feltétlenül nyilvános meakulpázás, hanem annak felismerése, hogy a hibák elkövetője hol tért el a marxi-lenini módszertől. Annál is lényegesebb ez a kérdés, mivel a filozófiai egységfront létrejöttének előfeltétele, hogy a tudósok és kutatók a lenini örökséget, vagyis Marx-Engels és Lenin módszereit és kutatási módját tegyék kutatási módszereik központjává.

A társadalmi tudományok előtt álló feladatok

Sok szó esett a vitán a filozófia tudományának és a filozófia oktatásának nehéz helyzetéről, s még több a tennivalókról. A kép, amely filozófiai oktatásunkról kibontakozott, cseppet sem rózsás: egyfelől a Lenin Intézet hallgatóinak nem szakmai tananyaggal való túlterhelése és szakmai téren korántsem kellő színvonalú oktatása, másfelől a bölcsészeti tanszéktől megfosztott bölcsészkar; egyik oldalon Szecsődi László dékáni megbízatása, másik oldalon Lukács György katedrájának megszüntetése. E kiáltó ellentétek és hibák orvoslása – ez a felszólalók közös szándéka és meggyőződése – már nem késhet soká. Ám a szervezeti korrekció önmagában még nem old meg mindent.

Szorosan összefügg az oktató munkával a filozófiai tudományos kutató munka helyzete. Több felszólaló beszélt a Filozófiai Tudományos Kutatóintézet életrehívásának szükségességéről. A tudományág előtt álló feladatok távlatait Lukács György felszólalásában nagy alapossággal elemezte. Beszélt arról, hogy a marxizmus ma nehezebb helyzetben van Magyarországon, mint a Horthy-korszakban, elemezte e jelenség okait, s vázolta a tennivalókat is a marxizmus iránti bizalom visszahódítására, s megállapította, hogy az értelmiség soraiban végzett propa-

gandamunka eredményessége azon áll vagy bukik, vajon meg tudja-e értetni a propagandista az illető értelmiségi szakemberrel, hogy a marxizmus segítségével a saját területének problémáit is jobban fogja megoldani.

Az irodalom szempontjából is jelentős megállapítások hangzottak el a vitán a tudományos kutatás, az agitáció és propaganda viszonyáról – *„Jó kutatás nélkül nincs jó propaganda, és jó propaganda nélkül nincs jó agitáció”* – s a tudományos kutatás feladatairól. A marxista társadalmi tudományok jelenlegi helyzetéről szólva Lukács György megállapította, hogy bár a marxizmus – Engels és Lenin által követelt – valóságos tudományos kiépítésének anyagi előfeltételei a proletariátus hatalomrajutásával megteremtődtek, a feladatot máig sem hajtottuk végre. *„A sztálinizmus óriási történelmi bűne abban áll, hogy ezeket nemcsak nem használta fel, hanem visszafejlesztette, gáncsot vetett azoknak az irányzatoknak, amelyek alkalmasak lettek volna a marxizmus ilyen kiépítésére. Legyünk azzal tisztában, hogy ha végignézzük az összes tudományokat, maradok amellet, ami bennünket közvetlenül érdekel: nincs még marxista logika, nincs még marxista esztétika, nincs még marxista etika, nincs még marxista pedagógia, nincs még marxista pszichológia és így tovább.”* A továbbiakban Lukács megállapította, hogy

a klasszikusok teremtetten módszertani alapvetés segítségével a mi korunknak, a ma élő nemzedéknek kell mindezt létrehozni, s ez a történelem ránk rótt feladat óriási felelősséget ró a ma tudósaira, felelősséget nemcsak a világ proletariátusa, de az emberiség előtt is.

A tudományos munka kibontakozásának s a marxizmus iránti bizalom visszaszerzésének egyaránt fontos feltétele a szabad demokratikus vita. Lukács György felszólalásában kifejtette, hogy míg a XX. kongresszus előtt valójában hiányzott a nemcsak szabad vita megvalósulása, de ténylegesen még a lehetősége is, most *„lépésről lépésre létre kell hozni a konkrét valóságos vitákat a tudomány, a művészet és az irodalom minden területén.”*

A lenini módszerek védelmében

Ha részleteiben idézték is a napilapok, hadd idézzük mégis szó szerint Lukács György első felszólalásának zárógondolatát:

„Végül még egy harmadik kérdésről akarok beszélni, egy veszedelemről, amelynek jeleit én csak itt-ott láttam, de amellyel szemben nem tartom szükségtelennek, hogy felhívjam az elvtársak figyelmét. Arról van szó, hogy a XX. kongresszus a sztálinizmus helyébe a lenini módszert tette, de valóban a lenini módszert kell a helyébe tenni, mert már ismert brutalitással elmondom, hogy Leninből éppen olyan citatológiát és dogmatizmust lehet csinálni, mint

Sztálinból. Ha ennek tendenciái nálunk és nemzetközi téren még csak szórványosan jelentkeznek is, meg vagyok róla győződve, hogy vannak olyan erők és tendenciák, amelyek a XX. kongresszust ilyen irányba akarják terelni. Mindnyájunk kommunista kötelessége, a szocialista forradalom iránti kötelesség, a marxizmus iránti tisztelet kötelezi a marxizmusban dolgozó filozófusokat és más értelmiségieket, hogy ez ellen a tendencia ellen mindjárt kezdetben felvegyük a harcot, mert a XX. kongresszus csak akkor fog az általa elérhető igazi nagy eredményekhez vezetni, ha Lenin szellemét, a lenini dialektikát, a lenini módszert újítjuk

meg ... Ha ebben gyengéknek bizonyulunk, ha a másik erő, amely a leninizmusból egy megváltoztatott előjelű sztalinizmust akar csinálni, győz, akkor a XX. kongresszus éppen úgy megfeneklik, mint ahogy a 30-as években a Komintern VII. kongresszusának gyönyörű kezdeményezése nem vezetett a világ munkásmozgalmában azokra az eredményekre, amelyeket joggal elvárt tőle mindenki 1935-ben. Remélem, hogy a XX. kongresszus nem fog ilyen csalódást okozni, hogy most csakugyan a marxizmus, a marxista munkásmozgalom új, nagy virágkorának küszöbére léptünk."

(Irodalmi Újság, 1956. június 23.)

Balogh Elemér – Heller Ágnes

A filozófiai vita néhány tanulsága

Június 14-én a Petőfi körben vita zajlott le a filozófia kérdéseiről. Nem célunk ezt a vitát ismertetni, hiszen másutt ez már megtörtént. De szeretnénk néhány tanulságot levonni belőle, s ezzel kapcsolatban elmondani, *milyen-nek látjuk filozófiánk helyzetét s miben látjuk a továbbfejlődés, a kibontakozás útját.*

A vitatkozó felek, tehát mi is, a cikk írói, még sok mindenben nem értünk egyet. De fontosnak tartjuk, hogy összegezzük azokat az elvi szempontokat, amelyekben közös az álláspontunk.

Mindenekelőtt egyetértünk abban, hogy az ideológiai munkát és a tudományos kutató munkát nem lehet elválasztani a politikai és a gazdasági élet feladataitól. *A politikai és a gazdasági élet hibái végső fokon eltorzítják az elméleti munka fő irányát is.*

Az 1949-es esztendő óta mind a politikai életben, mind az ideológia területén bizonyos negatív irányba tett fordulat esztendejének tartjuk. Ez időtől kezdve nálunk is egyre általánosabbá vált annak a sztálini stratégiai elvnek az alkalmazása, amely szerint a forrada-

lom győzelme után az osztályharc szükségszerűen éleződik. A sztálini stratégia értelmében ez időben a fő csapás iránya a kispolgári demokráciát képviselő osztályok lettek. E sztálini elvek alkalmazása szűkítette a munkásosztály és a párt tömegbázisát, s a munkások, a dolgozó parasztok és az értelmiség tízezeivel szemben általános bizalmatlanságot hozott magával. Mindezeket a hibákat a Központi Vezetőség 1953 júniusi plénuma megbírált.

Mindezek a hibák abba az irányba hatottak, hogy a párton belül az öntudatos kommunista fegyelem helyett olyan fegyelem honosodjék meg, amely leszoktatja az embereket az önálló gondolkodásról. Az elméleti munkában és a pártéletben egyaránt eluralkodott a formulák ismételtetése, mások szavainak gondolkodás nélküli szajkózása, a tények és körülmények alapos, sokoldalú és konkrét elemzése helyett.

Az elméleti munka területén mindazokat az irányzatokat, amelyek a dogmatizmussal és a személyi kultusszal nem rokonszenveztek, előbb eretnekként, később ellenségként kezelték. Ilyen körülmények között került sor például 1949-ben az ún. Lukács-vitára, amely a dogmatizmussal szembeni eretnekséget volt hivatva felszámolni az esztétikában és a filozófiában.

Mi a dogmatizmus? Hegel – igen találóan – így fogalmazta

meg: „*A gondolkodásmód dogmatizmusa a tudományban és a filozófia tanulmányozásában nem más, mint az a vélemény, hogy az igazság egyetlen olyan mondatba foglalható, amely merev következtetés, vagy akár közvetlenül is belátható.*”

A dogmatizmus tehát elfogad és elfogadni kényszerít olyan következtetéseket, amelyeket elfogadója nem gondolt végig, s éppen ezért a dogmatizmus nem kívánja a következtetés feltételeinek elemzését, csupán azt, hogy tételét, mint közvetlen igazságot, elhiggyék. Nem tudást kívánt tehát, hanem hitet. Aki tehát a dogmákat kétellyel fogadja, nem az igazság kutatója, hanem eretnek. Ezekben az eretnekekben látták azután egész rétegek magatartásának az okát. Ez ideológiailag nagyon hasonlít a múlt rendszer felületen bűnbakkereséséhez. Mindezek természetesen az elmélet vulgáris leegyszerűsítéséből fakadtak.

A marxista-leninista filozófia lényegében ellensége a dogmatizmusnak. Mint materialista filozófia, a valósághoz való feltétlen ragaszkodás alapján áll. Mint dialektikus filozófia, a valóság mindenoldalú összefüggéseinek, bonyolult ellentmondásainak feltárását követeli. Nem lezárt rendszer, hanem együtt fejlődik a társadalommal és a tudománnyal. A dogmatizált marxizmus azonban éppen a marxizmus lényegét fenyegette. Ezért joggal mondhatjuk,

hogy 1949 után filozófiai oktatásunk és propagandánk, az oktatók és a propagandisták szubjektíve becsületes szándékai ellenére, valójában sok szempontból távol került a marxizmustól.

A durva leegyszerűsítések is rombolták a marxizmus tekintélyét. Így például a marxizmusnak az a tétele, hogy az emberek gondolkodását osztályhelyzetük határozza meg, semmi esetre sem azt jelenti, hogy ez a törvény mechanikusan hat s egy osztályon belül az egyéneket nem kell külön, egyenként elbírálni. *Lenin* szerint az események osztályszempontból való pártos elemzésre a kutatás elmélyítését szolgálja. Nálunk viszont az osztályokra való hivatkozás a legtöbb esetben a tényleges elemzést helyettesítette.

A *Sztálin* körül kialakult személyi kultusz és a bürokratikus módszerek meghonosodása súlyos károkat okozott propagandamunkánknak és tudományos életünknek. A vulgarizálás, amely egyrészt az osztályok sematikus megítélésében, másrészt a valóságos problémák kendőzésében, a lakkozásban mutatkozott meg, együtt járt az egész elméleti munka lebecsülésével is. Az elméleti munka lebecsülését érezték a kutatók és a filozófia propagandistái is. Azok a kutatók, akik a marxista filozófiát a dogmatizmussal ellentétes szellemben művelték, bizalmatlansággal találták magukat szemben.

Pedig ennek a dogmatizmusmentes filozófiai kutatásnak komoly eredményei voltak ez alatt az idő alatt is. Ekkor írta meg pl. *Lukács György* „Az ész trónfosztása” című munkáját és *Fogarasi Béla* a fizikai idealizmust bíráló műveit. Néhány fiatalabb kutató is, tanítványaik köréből, eredményes munkát végzett. Ez a filozófiai kutatómunka azonban állandó defenzívában folyt az objektivizmus és a hegelianizmus vádjától kísérve, s elszigetelték az oktató- és propagandamunkától. Így például az a nevetséges helyzet is előállott, hogy Magyarországon, ahol világhírű marxista filozófusok dolgoztak, hosszú éveken keresztül nem volt magyar nyelvű filozófiai szakoktatás. Az elméleti munka lebecsülése, háttérbe szorítása megnyilvánult abban is, hogy az oktatómunkát végző elvtársakat rengeteg fölösleges munkával terheltek úgy, hogy szabad idejük önképzésre nem maradt.

A tudományos marxista filozófia háttérbe szorítása 1949 után a könyvkiadásban is megnyilvánult. A klasszikusok filozófiai főműveinek kiadása helyett *Sztálin* munkáit kommentáló „filozófiai” brosrák tömege jelent meg. Ennek eredményeképpen az *Ökonómiai-filozófiai kéziratok*-at máig sem adták ki. A *Német ideológia* és *Marx-Engels a művészetről és irodalomról* szóló szemelvényei máig is csak csonkítva jelentek meg; *Lenin* filozófiai hagyatékának megjelenésére

is 1954-ig kellett várni. Az oktatás anyagát nem a klasszikus filozófia munkáira, hanem brosúrákra építették. Ha pedig az oktatók a dogmatikus sémákból ki akartak törni, ezt mereven visszautasították, és éppen így azt is, ha a továbbképzés, a tanulás igényével léptek fel.

1953-tól kezdve a Szovjetunióban meginduló filozófiai viták és a filozófiai konjunkturizmus megbélyegzése nagyobb mozgásterületet adott hazánkban is a marxista filozófiának. Hozzá kell tenni, hogy 1955 márciusától az SZKP XX. kongresszusáig az eredmények mellett számos vonatkozásban megmutatkozott az 1953 előtt elkövetett hibák feléledése is. Lényegében azonban az elmúlt három év folyamán, párhuzamosan azzal, hogy a politikai hibák kijavításában is történtek előrelépések, az elméleti munkában is voltak egészséges próbálkozások az elméletnek a hazai viszonyokra való alkalmazásában. Mégis az elméleti munka egészséges kibontakozásának feltételét csak a XX. kongresszus hozta meg azzal, hogy az általános politikai hibákat feltárta és elemezte.

A XX. kongresszus világossá tette, hogy *Lenin* halála óta a marxista, filozófia fő vonalában igen kisméretű fejlődés volt. A dialektikus és történelmi materializmus alapkategóriái ma is kidolgozatlanok. Nincs még marxista etika, logika, pszichológia stb., a megje-

lent könyvek azonban inkább elfedték, semmint feltárták ezeket a hiányosságokat. A XX. kongresszus azonban azt a nagy és biztató távlatot nyitotta meg a marxista filozófusok előtt, hogy hozzáfoghatnak a kérdések kidolgozásához, hogy nyitva áll az út a marxizmus továbbfejlesztésére, s ebből a munkából minden marxista, s nemcsak politikai vezető veheti ki a részét.

A filozófiával foglalkozó oktatók, propagandisták legnagyobb része ma már tisztában van filozófiai életünk eddigi hibáival és jó részük önkritikusan szemléli saját eddigi munkásságának dogmatikus vonásait. Az *SZKP XX. kongresszusa megteremtette az elvont alapokat ahhoz, hogy helyes elvi alapon, a lenini filozófiai örökség alapján létrejöjjön nálunk is a filozófiai oktatók és kutatók együttműködése.*

Melyek tehát a marxista filozófia feladatai Magyarországon?

Mindenekelőtt hozzá kell fogni a marxista-leninista filozófia fundamentális kérdéseinek kidolgozásához. A filozófia fundamentális kérdéseinek kidolgozása a valóság alapproblémáinak kidolgozását jelenti: A valóság alapproblémái mindig a jelen legmélyebb kérdései is, tehát aktuális kérdések. És éppen ezért ezeket csak a gyakorlattal való kapcsolatban lehet kidolgozni. Így például az etika fundamentális kérdése az erkölcsi

felelősség problémája. Olyan kérdés ez, amelyen a filozófia klasszikusai évezredek óta vitatkoznak. S mégis ki állítaná, hogy az erkölcsi felelősség kérdése már nem aktuális kérdés és vajon ki lehetne-e dolgozni ma ezt jelenlegi társadalmi gyakorlatunk alapos ismerete nélkül? A gyakorlat helyes értelmezése nem a hétköznapi kérdésekkel való foglalkozást jelenti, tehát nem elfordulást a filozófia feladatától, de azt jelenti, hogy a jelen problémáinak mély megértéséből kell kiindulnia az alapkérdések helyes feldolgozásának is, és arra kell törekedni, hogy a filozófiai elemzések a jelen problémáikig eljussanak.

A fundamentális kérdések kidolgozását teszi szükségessé az ellenséges imperialista ideológiák ellen folytatott és fokozottan folytatandó harc is. Miért nem volt hatásos a dogmatizmus harca az ellenséges ideológiákkal szemben? Mindenekelőtt azért, mert nem érvelt, hanem minden, tőle különböző ideológiai álláspontot egyszerűen ellenségesnek nyilvánított. Gyakran fordult elő az is, hogy bíráltuk egyes problémák szemantikus, logisztikus, irracionalista stb. megoldását anélkül, hogy meg lett volna a probléma marxista megoldása. Ha pedig a kritikát nem követi a lehetőség szerint mélyen elemezett ellenpélda, a bírálat hatástalan és formális lesz, amely nem alkalmas arra, hogy embereket megnyerjen a marxizmus igazsága számára.

A fundamentális kutatások követelése nem a filozófia nemzeti jelentőségének elhanyagolását jelenti. Éppen a marxizmus teszi lehetővé, a magyar ideológia történetében először, hogy a magyar filozófusok ilyen központi kérdéseket kidolgozva a nemzetközi filozófia élvonalába emelkedjenek. A központi kérdéseket feldolgozó magyar filozófia – nemzeti büszkeségünk. Ugyanakkor természetesen továbbra is szükség van arra, hogy amint ennek e lehetősége megteremtődik –, a magyar ideológiai és társadalmi fejlődés filozófiai problémáit is kidolgozzuk.

Erre a fundamentális kutatásra kell építeni a marxista filozófia színvonalas propagandáját is. A marxista filozófia propagandájának mindenekelőtt arra kell törekednie, hogy az elmélet megtanítása mellett elsajátítsa az önálló marxista filozófiai gondolkodás módszereit. A propagandának nem szabad többé lebecsülnie a tömegek szellemi színvonalát, hanem minden filozófiai kérdést igyekeznie kell teljes bonyolultságában feltárni. Az érthetőségre való törekvésnek nem szabad a lényeg leegyszerűsítését jelenteni. A propagandában ne csak a végkövetkeztetést mutassuk meg, hanem tárjuk fel az ahhoz vezető utat is.

E röviden vázolt célkitűzések feltételeit azonban még ki kell harcolni. A politikai hibák kijavítása ideológiai munkánk megjavításá-

nak alapfeltétele. Ezenkívül a legfontosabb, részben általános, részben szervezeti feltételeket a következőkben látjuk:

1. *A demokratikus kritika állandó fejlesztése, amely lehetővé teszi az önálló marxista gondolkodás általánossá válását az ideológia minden területén.*

2. *Legyen a filozófiai életben ideológiai irányító szerepük azoknak a hazai marxistáknak, akiknek álláspontját a dogmatizmus elleni harcban a XX. Kongresszus igazolta. (Mindenekelőtt Lukács és Fogarasi elvtársaknak.)*

3. *Helyre kell állítani az Eötvös Loránd Tudományegyetemen a filozófiai szakoktatást.*

4. *Meg kell javítani a főiskolai oktatók helyzetét, hogy rendszeres lehetőséget nyerjenek a továbbképzésre. Mindenütt, ahol filozófiai oktatómunka folyik, lehetőség*

szerint folyják tudományos kutatómunka is.

5. *A sajtó és a könyvkiadás juttasson nagyobb teret a filozófiai munkáknak, elsősorban a marxizmus klasszikusainak.*

Még számos kérdés van a filozófiával foglalkozók táborában, amelyben az egyetértés csak később fog helyreállni. (E cikk írói például nem értenek egyet abban a kérdésben, hogy legyen-e önálló filozófiai kutatóintézet, vagy a kutatás teljes egészében az oktató jellegű intézetekhez kapcsolódjék.) E cikk írói remélik, hogy az általános egyetértésen túl sok részletkérdésben is mielőbb létrejön a meg egyezés, amely természetesen nem a kritikák és a vita hiányát fogja jelenteni.

*(Természet és Társadalom,
1956. 7.sz.)*

MEGHÍVÓ

A DISZ Petőfi Köre vitát rendez

A XX. KONGRESSZUS ÉS A MARXISTA FILOZÓFIA PROBLÉMÁI cimmal.

Vitavezetők: LUKÁCS GYÖRGY akadémikus

BALOGH ELEMÉR. az MDP Pártfőiskola tanszékvezetője

SZIGETI JÓZSEF, kandidátus

A vita ideje és helye: 1956. évi június hó 14, csütörtök este 6 óra
Kossuth-klub, (VIII. Muzeum u. 7.)

DISZ Petőfi Kör

FK. Kovács György. — 23114. Dózsa-nyomda, Fv. Maráczi Béla

Meghívó a DISZ Petőfi Kör vitaestjére

Varga Iván

A Petőfi Kör filozófiai vitája

Az igazi forradalmi ifjúság hangulata, lelkesedése, igazságkeresése ragadta magával azokat, akik csütörtökön tanúi voltak a Petőfi Kör filozófiai vitájának. Az immár egész értelmiségünk körében visszhangra lelt vitasorozat ezúttal *Lukács György, Szigeti József és Balogh Elemér* vezetésével az SZKP

XX. kongresszusával és a marxista filozófia problémáival foglalkozott. Hozzászokhattunk már, hogy e vitákat nemcsak a fiatalok, hanem az idősebb generáció kiemelkedő tudósképviselei is nagy érdeklődéssel, őszinte szenvedélyességgel kísérik, sőt vesznek részt bennük. De a filozófiai vita hall-

gatóságának száma minden vára-
kozást felülmúlt. *Szűknek bizonyult
a TIT Kossuth Klubjának székháza
a mintegy 1200 érdeklődő számára.*
Így hát a Közgazdasági Egyetem
nagytermébe vonult át a hallgató-
ság.

Az érdeklődés azt bizonyítja,
hogy *értelmiségünknek megvan az
igénye az igazi marxista filozófia
problémáinak – és nemcsak prob-
lémáinak – ismeretére.* Azt is bizo-
nyítja, hogy hallani akarta Lukács
György elvtársat, akit a világ ha-
ladó tudományos élete tisztelettel
és becsüléssel övez, s akinek ő is
meg akarja adni az illő tiszteletet.

A központi kérdés az volt,
hogy *milyen tényezők akadályozták
marxista filozófiánk egészséges fej-
lődését, mi vezetett arra, hogy a
marxista filozófia, s a marxizmus
egésze sokat veszített hiteléből ér-
telmiségünk körében, hatásából a
magyar életben. És mit kell most
tenni a dogmatizmusból és szemé-
lyi kultusból fakadó hibák felszá-
molására.*

Az ankét több részvevője ön-
bírálattal illetve múltbeli tevékeny-
ségének és nézeteinek egy részét.
*Balogh Elemér, a Pártfőiskola tan-
székvezetője például felszólalásá-
ban hangoztatta, hogy őt magát
a XX. kongresszus számos kér-
désben elmarasztalta. Ezen a vi-
tán – mondotta – meg kell tör-
ténnie Lukács elvtárs teljes reha-
bilitálásának. A maga részéről el-
ismeri, hogy több kérdésben, pél-
dával az „Ész trónfosztása” című*

mű egészének értékelésében, vagy
Hegel értékelésében *helytelen ál-
láspontot* foglalt el, lebecsülte Lu-
kács György munkásságának je-
lentőségét. Ugyanakkor kijelentette:
mind az 1954-es filozófiai vitán
képviselt álláspontjának több pont-
jával, mind pedig az „Ész trónfosz-
tása” számos részletének bírálatá-
val kapcsolatban *fenntartja régebbi
véleményét.* Saját munkásságával
kapcsolatban elmondotta, hogy *a
határozatok magyarázatára kény-
szerült, nem volt – a tanszék más
tagjaival együtt – módja és lehe-
tősége elmélyült tudományos mun-
kára. Szerinte eljött az egységes fi-
lozófiai front kialakításának ideje.*

Más hozzászólások – például
*Szigeti József*é – hangoztatták, hogy
a személyi kultusz, a dogmatizmus
és a szektarianizmus nemcsak ál-
talanosságban jelentkezett a mar-
xista tudományban és politikában,
hanem *sajátos, a magyar munkás-
mozgalom történetébe visszanyúló
vonatkozásokkal is rendelkezik.* Töb-
ben kifejtették, hogy 1948-tól kezd-
ve fokozatosan megindult az al-
kotó marxizmus módszerének, il-
letve az e módszert képviselő sze-
mélyeknek kiszorítása ideológiai éle-
tünkől. Megnyilvánult ez a könyv-
kiadás és az oktatás területén is.
*Marx és Engels alapvető filozófiai
művei még ma sem jelentek meg
mind magyar nyelven, s csak 1954-
ben került sor Lenin „Filozófiai
füzetei”-nek magyar kiadására stb.*
Az oktatás a klasszikusok néhány
töredékére, de legfőképpen Sztálin

műveire és brosúrákra korlátozódott.

Több hozzászóló, elsősorban *Mészáros István* kifejtette, hogy a dogmatizmus és szektarianizmus térhódításának szerves alkotórésze volt 1949-ben az úgynevezett *Lukács-vita*, majd 1952-ben a „Felelet” II. kötetével kapcsolatos *Déry-vita*. Nézetünk szerint e viták megindításának elméleti alapja az osztályharc szükségszerű éleződéséről szóló helytelen sztálini tétel volt. A felszólalások igényelték, hogy ezeket a vitákat a nyilvánosság előtt kritikailag vizsgálják felül, s helyes értékelést nyerjen elsősorban Lukács György, de Fogarasi Béla munkássága is.

Tarthatatlan az a helyzet is, hogy *Lukács Györgynek nincs kötelező előadása az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*, s Fogarasi Bélának sincs irányító szerepe a filozófiai szakoktatásban. Ugyanakkor a Lenin Intézet néhány tanárának és hallgatójának (*Varga Mihály, Selmeczi József, Novák Zoltán*) felszólalása foglalkozott az intézetben folyó filozófiai képzés súlyos hiányosságaival: a jelenlegi negyedéves hallgatók például az első két évben nem tanulták szaktárgyukat, a harmadik évben pedig a heti 38 órából csak nyolc jutott a filozófiai tárgyra. Beszéltek *Szecsődi László* elvtársnak, az Intézet filozófiai tanszéke vezetőjének az elméleti és kádermunkában megnyilvánuló dogmatikus és szektás hibáiról.

Szigeti, Mészáros, Heller Ágnes és Lukács elvtársak *Balogh Elemér* és *Havas Ernő* felszólalásával vitázva hangsúlyozták, hogy a filozófiai front egységét nem a személyekkel kapcsolatos tiszteletlenségek és hibák pusztá megbánásával, hanem az alkotó marxizmus szellemének és módszerének elvi alapján lehet és kell létrehozni. Hiszen a személyi problémák olyan alapvető elvi kérdéseket takarnak, hogy mi a filozófia feladata: az aktuális politikai helyzettel kapcsolatos idézetek összegyűjtése és „filozófiai” kommentálása, vagy pedig az alapvető kérdések tudományos kidolgozása, hogy az egyes határozatok elkészítését, széleskörű tudományos elemzés előzze meg.

A felszólalások igényelték a filozófia irányító fórumának, az *Akadémia Filozófiai Intézetének* létrehozását, amivel pótolhatnánk a többi népi demokráciához képest mutatkozó elmaradást.

Tanulságos volt *Jánossy Lajos* professzor, az ismert fizikus felszólalása. Jánossy elvtárs több példán fejtette ki, hogy a fizikusoknak be kell bizonyítani, mégpedig konkrét tényeken, hogy a dialektikus materializmus módszerének segítségével nagyobb eredményeket érhetnek el. A filozófusoknak pedig alaposan ismerniük kell azt a tudományágat, melynek filozófiai kérdéseivel foglalkoznak, különben sem a szaktudományok, sem a filozófia nem húz hasznát munkásságukból.

Lukács elvtárs felszólalásában elmondotta, hogy a marxizmus nehéz helyzetben van ma hazánkban, ami az elmúlt hat-nyolc év hibáinak következménye. *A dogmatizmus és a személyi kultusz rendszere ugyanis a meglévő anyagi feltételeket nem használta fel a marxista tudomány fejlesztésére* – ez volt a legfőbb hibája. A mennyiségi eredmények hajhászása, a filozófusok futószalagon való előállítás az ideológiai munka s az ideológiai oktatás területén megbosszulta magát. Ebben nem első sorban az egyes oktatók a felelősök, hanem a körülmények, amelyek erre szorították őket. Ezzel kapcsolatban arra figyelmeztetett, hogy az ideológiára is érvényesek Lenin végrendeletnek tekinthető szavai: *„Inkább kevesebbet, de jobban.”* Ma, a XX. kongresszus után – mondotta – óriási lehetőségek nyíltak a marxizmus tekintélyének helyreállítása előtt. *Mivel e tekintetben mi, magyarok követjük el a legnagyobb hibákat, nekünk van a legtöbb tennivalónk.* Az alkotó marxizmust vissza kell állítanunk arra a helyre, amely őt a szocializmus építése idején megilleti. E cél érdekében ideológiailag felül kell vizsgálni az 1948 utáni fejlődés problémáit. A filozófiának itt

jelentős szerepe van: mélyreható elemzést kell adnia a különböző elméleti és gyakorlati-politikai problémákról.

Arra is felhívta a figyelmet Lukács elvtárs, hogy a XX. kongresszus tanításaiból első sorban *Marx és Lenin módszerét, az alkotó marxizmus szellemét kell elsajátítani. Fennáll ugyanis az a veszély, amelynek egyes megnyilvánulásai észlelhetők, hogy a lenini módszert Lenin-idézetekkel helyettesítik s így dogmává merevítik Lenint.*

Felszólalásának befejezéséül Lukács elvtárs hangoztatta, hogy még *soha ekkora lehetőség nem állt a magyar marxista filozófia alkotó művelésére.* Erre a nemzedékre hárul az a feladat, hogy klasszikusaink alapján *megteremtse a marxista logikát, esztétikát, etikát, pedagógiát, lélektant,* fejlessze a dialektikus materializmust, emelje a történelmi materializmus kutatási színvonalát. Az alkotó tudományos munka eredményei nemcsak a magyar értelmiség körében állítják helyre és erősítik meg ideológiánk pozícióit, de lehetőséget nyújtanak a magas színvonalú propagandamunka és agitáció kidolgozásához is.

(Népszava, 1956. jún. 17.)

AZ MSZMP MŰVELŐDÉSI POLITIKÁJÁNAK IRÁNYELVEI (részlet)

[...]Különösen ártalmasak Lukács György antimarxista politikai-ideológiai nézetei. Az az elgondolás, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élésének korszakában a nemzetközi méretekben folyó harc fő ellentéte nem a szocializmus és a kapitalizmus, a munkásosztály és a burzsoázia között feszül, hanem a „demokratizmus és az antidemokratizmus” között, valójában az osztályharc feladását jelenti. Ez az elmélet ma nemcsak nálunk, hanem világszerte kárt okozó eszmei ütőkártyája a revizionistáknak, annál is inkább, mert Lukácsnak ez a felfogása kisebb vagy nagyobb mértékben kifejezésre jut a politika, a társadalomtudomány, a filozófia, az esztétika, a művészet, a kultúra kérdéseiről szóló írásaiban és állásfoglalásaiban egyaránt. Lukácsnak ez a véleménye szükségszerűen a pártosság, fiatal szocialista kultúránk és a szovjet kultúra eredményeinek lebecsüléséhez, illetve tagadásához vezetett[...]

(„Társadalmi Szemle”, 1958. 7-8. sz.)

A filozófia lenini pártosságáért

*Az MSZMP Központi Bizottsága filozófiai munkaközösségének
tézisei a filozófiai front helyzetéről és feladatairól*

[...]Lukács György revizionizmus: antimarxista nézetek összefüggő rendszere. Ha voltak is bizonyos részeredményei az esztétikában és az irodalomtörténetírásban, egész munkásságát ez a revizionista felfogás hatotta át. Lukács revizionista koncepciójának lényege: az osztályharc marxilenini elvének megtagadása, a proletárforradalom marxilenini programjával szemben az általános demokratizmus programja, aminek

a filozófiában megfelel a dialektikus materializmust idealista módon eltorzító tendencia, az esztétikában pedig a szocialista realizmus felcserélése az általános-demokratikus „nagy realizmus” programjával. A párt már az 1949-51-es vitában jogosan megbírált Lukács jobboldali nézeteit, főleg politikai, irodalmi és esztétikai kérdésekben. Hiba volt azonban, hogy a vitában megfelelő bírálat nélkül maradtak Lukács revizionista fi-

lozófiai nézetei, pedig ezek kritikája elengedhetetlen lett volna ahhoz, hogy munkásságának fő vonalában érvényesülő revizionista nézeteit összefüggő, egységes és rendszeres mivoltukban tárjuk fel és leplezzük le. Ennek elmaradása lehetőséget adott Lukácsnak és tanítványainak arra, hogy revizionista szellemben befolyásolják filozófiai életünket. Ezt a befolyást fejezte ki a párt harcaitól elforduló „objektivizmus”, amely a filozófiai kutatásnak valamiféle, a párt harcaitól független, a gyakorlati harcok felett álló „tudományos jelleget” tulajdonított. Jellemző, hogy ez az „objektivizmus” a revizionisták számára kedvező helyzetben aktív pártellenes tevékenységbe ment át.

A revizionizmus nem gyakorolhatott volna olyan hatást a filozófiai életre, ha a vezető filozófusok körében nem kap lábra 1949-56 között, de különösen 1953 után a Lukács *filozófiai revizionizmusa iránti békülékenység*. Filozófiai munkásságát 1953 után példaként állították az ifjúság elé, támogatták és védelmezték tudománypolitikai elgondolásait.

Lukács politikai magatartása az ellenforradalom alatt végképp lerántotta a leplet egész elméleti koncepciójának revizionista jellegeről. Lukács összefüggő revizionista nézeteinek bírálata a párt útmutatása alapján csak az elleforra-

dalom után indult meg a „Társadalmi Szemle” (Szigeti József cikkei) és a „Pártélet” (Gedő András cikke) oldalain. Az ellenforradalom szembefordította Lukácssal azoknak egy részét is, akik korábban őt követték. Szigeti József elvtárs például 1956 előtt a legfontosabb kérdésekben hosszú ideig együtt haladt Lukács Györggyel, az ellenforradalom után azonban szembefordult vele, és azokkal a Lukács-tanítványokkal, akik következetesen végig vitték Lukács revizionizmusát. (Heller Ágnes, Hermann István, Mészáros István stb.) Lukács György politikai, filozófiai és esztétikai felfogásának kritikája része annak az ideológiai küzdelemnek, amelyet a nemzetközi kommunista mozgalom folytatott és folytat ma is a revizionizmus ellen.

A filozófiai revizionizmus iránti békülékenység majd ingadozás nem szűnt meg egy csapásra az ellenforradalom után sem. Ilyen békülékeny magatartást tanúsítottak – sőt részben még ma is tanúsítanak – olyan elvtársak is, akik a politikai alapkérdésekben a párt mellett álltak és állnak. Ezek az elvtársak elég hosszú ideig nem ismerték fel a filozófiai revizionizmusnak – elsősorban Lukács György munkásságának – antimarxista lényegét[...]

(„Társadalmi Szemle”, 1960.
8-9. sz.)

A felszólalókról

Az alábbiakban betűrendben közöljük a vita felszólalóinak rövid életrajzát:

BALOGH ELEMÉR (1917-1965) filozófus. Részt vett a Márciusi Frontmozgalomban, és a debreceni baloldali egyetemi mozgalmakban. 1945 után az MKP debreceni titkára, földosztó kormánybiztos, 1948-50 között a Központi Pártiskola, 1950-56 között a Pártfőiskola tanára, 1956-ban ugyanott a Filozófiai Tanszék vezetője. 1957-ben az MSZMP vidéki szervezője, majd ismét a Pártfőiskolán tanszékvezető. Öngyilkos lett.

GONDI JÓZSEF (1929-) tanár, 1956-ban a Közgazdasági Egyetem filozófiai szakcsoportjának tanársegédje. Az MKP, az MDP, 1956 után az MSZMP tagja. 1956 után – máig – a Közgazdaságtudományi Egyetem Filozófia tanszékének tanára.

HAVAS ERNŐ (1911-1989) mérnök. Részt vett az illegális kommunista mozgalomban, 1945 után a mérnökszakszervezet titkára. Az ötvenes évek elején a Pártfőiskola tanára, később igazgatóhelyettese. 1954-től 1956-ig a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője. Az MKP, az MDP, 1956 után az MSZMP tagja. 1956-tól 1971-ig a Gondolat Kiadó igazgatója.

HELLER ÁGNES (1929-) filozófus. 1956-ban az ELTE filozófiai és esztétikai tanszékén adjunktus; Lukács György legszűkebb tanítványi köréhez tartozott. 1957-ben elbocsájtják az egyetemről, évekig középiskolai tanár, majd 1973-ig az MTA Szociológiai Intézetének tudományos munkatársa. Az MDP, majd az MSZMP tagja, 1958-ban kizárják. 1968-ban tiltakozott Csehszlovákia szovjet megszállása ellen. 1973-ban az MSZMP KB mellett működő kultúrpolitikai munkaközösség a Lukács György tanítványaiból álló ún. „Budapesti iskola” más képviselői mellett az ő „antimarxista nézeteit” is megbírálja. A kampány következményeképpen állását elvesztette, 1977-ben emigrált, Ausztráliában, majd az Egyesült Államokban tanít egyetemeken, jelenleg a New York-i New School of Social Research professzora.

HERMANN ISTVÁN (1925-1986) filozófus. 1956-ban középiskolai tanár, Lukács György tanítványai közé tartozik. 1956 után előbb őt is támadások érik, majd fokozatosan elhatárolódik mesterétől. MDP, majd MSZMP tag, 1956 után a Filozófiai Intézet munkatársa, később az ELTE-n egyetemi tanár, akadémikus.

JÁNOSSY LAJOS (1912-1978) fizikus, Lukács György nevelt fia. 1945 előtt nyugati emigrációban élt, hazatérése után a Központi Fizikai Kutatóintézet alapító igazgatója – egészen haláláig. 1945 után az MKP,

majd az MDP, s az MSZMP tagja, 1962-től tagja az MSZMP Központi Bizottságának.

KÁDÁR IVÁN (1921-) közgazdász. Illegális kommunista, 1945 után MKP, majd MDP tag. 1956-ban a Közgazdaságtudományi Egyetem Politikai Gazdaságtan Tanszékének vezetője. 1956 után pártonkívüli, az Építésgazdasági és Szervezési Intézet beosztott munkatársa, később az ÉVM Számgép, majd a Datorg igazgatója, a Nemzeti Bank számítóközpontjának vezetője. Jelenleg egy francia magyar vegyesvállalat igazgatója.

KISS ARTÚR (1927-) filozófus. 1949-1956-ban a Pártfőiskolán tanít filozófiát, az MKP, majd az MDP tagja. 1956 után a Közgazdasági Egyetem Filozófiai tanszékének egyetemi tanára, utóbb tanszékvezetője.

LUKÁCS GYÖRGY (1885-1971) filozófus, esztéta. Művészetfilozófusként a századelő magyar progressziójának jelentős alakja, 1918-ban elsőként között lépett be az KMP-be, a Tanácsköztársaság idején népbiztos volt. A két világháború között bécsi, berlini, 1933-tól moszkvai emigrációban élt, egyaránt folytatta politikai tevékenységét s vált a marxista filozófia és esztétika nemzetközileg jelentős alakjává. 1945 után fontos szerepet játszott a magyar szellemi életben, a kommunista irodalompolitika alakításában, de a sztálini modellre való áttérés után a pártvezetés által kezdeményezett, Rudas László elindította politikai kampány (Lukács-vita) nyomán háttérbe szorították. 1956-ban akadémikus, egyetemi tanár az ELTE-n, de már nem folytat aktív egyetemi munkásságot. 1956. október 26-án népművelési miniszter lett Nagy Imre kormányában, novemberben a Nagy Imre-csoport tagjaival együtt Romániába deportálták. 1957 tavaszán hazatért, de párttagsági jogait 1967-ig nem állították helyre, s a hatvanas évek közepéig művei nem jelenhettek meg Magyarországon.

MÉSZÁROS ISTVÁN (1930-) filozófus kritikus, 1956 előtt az ELTE tanársegédje volt, MDP tag. Lukács György tanítványai köréhez tartozott. 1956 október 24-én vitatta volna meg a Petőfi Kör „A művészet nemzeti jellege” c. tanulmányát, ez természetesen elmaradt. 1956 végén Olaszországba emigrált, majd Angliába költözött, ahol jelenleg egyetemi tanár.

NOVÁK ZOLTÁN (1933 -) esztéta, MDP, majd MSZMP tag. 1956-ban a Lenin Intézet IV.éves hallgatója. 1956 után az ELTE oktatója, 1959-től az Esztétika Tanszék docense, majd az MSZMP Politikai Főiskoláján docens.

SELMECI JÓZSEF (1929-) filozófus, 1956-ban a Lenin Intézet adjunktusa; az MKP, majd az MDP tagja. 1956 után az MSZMP tag, az MTA Filozófiai Intézet tudományos főmunkatársa.

SZIGETI JÓZSEF (1921-) filozófus, Lukács György legszűkebb tanítványi körének tagja, 1956-ban az ELTE Filozófiai és Esztétikai Tanszékének docense. Az MKP, az MDP, majd az MSZMP tagja. 1957-59 között művelődésügyi miniszterhelyettes, és – szembefordulva így mestérével – élharcosa a Lukács „revizionizmusa” elleni kampánynak. Később a Filozófiai Intézet igazgatója, ahonnan 1968 végén „baloldali szektarizmus” miatt elbocsátják. Ezt követően egyetemi tanár az ELTE-n.

TÁNCZOS GÁBOR (1928-1979) filozófus, tanár. 1945 után népi kollégista, diákszövetségi vezető, egyetemi tanársegéd az ELTE-n, majd a DISZ főiskola oktatója; az MKP, majd az MDP tagja. 1956-ban a Petőfi Kör főtitkára. 1956. novemberében a Nagy Imre-csoporttal együtt Romániába deportálták, 1958-ban 15 évi börtönbüntetésre ítélték. 1962-ben kiszabadult, oktatásszociológiával és az erdélyi magyarság kérdéseivel foglalkozott. Öngyilkos lett.

VARGA MIHÁLY (1926-) irodalomtörténész. Népi kollégista, az MDP tagja, 1955-ben tagjelöltté minősítik. 1956-ban a Lenin Intézet aspiránsa. 1957-ben internálták, ezt követően kiadói szerkesztőként dolgozott. 1963-tól az ELTE Orosz Filológiai tanszékén tanít, jelenleg ugyanott docens.

Rövidítések:

DISZ – Dolgozók Ifjúsági Szövetsége

ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem

ÉVM – Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium

MDP – Magyar Dolgozók Pártja

MKP – Magyar Kommunista Párt

MSZMP – Magyar Szocialista Munkáspárt

MTA – Magyar Tudományos Akadémia

KMP – Kommunisták Magyarországi Pártja

Névmutató

Alexits György 36, 98

Ambrus János 95, 98

Bajcsy-Zsilinszky Endre 17, 96

Balogh Elemér 11, 13, ~~28~~, 30, ~~33~~, ~~36~~, 39, 42, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
52, 53, 56, 58, 60, 61, 62, 65, 74, 75, 79, ~~80~~, 82, 84, 87, 88, ~~90~~,
94, **102**, **103**, **106**, **109**, **115**, **116**, **121**

Bartók Béla 92, **105**

Bethlen 96

Béri János 86, 101

Bohó Róbert 11, 12

Bohr, Niels 55, 99

Buharin 98

Csernisevskij 86

Déry Tibor 78, 79, 80, 100, **105**, **116**

Engels, F. 28, 71, 72, 74, 88, 93, 100, **106**, **116**

Erdei László 32, 98

Erdődi J. 82, 101

Fagyejev, A. 8, 11

Farkas 97

Feuerbach, L. 69, 100

Fogarasi B. 9, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 31, 32, 33, 35, 37, 42, 44, 45,
49, 51, 56, 58, 64, 80, 81, 82, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
101, **102**, **103**, **111**, **116**

Fok, V.A. 55, 99

Földes Anna **104**

Francesca, Piero della 72, 100

Gedő András **120**

Gerő E. 97

Goethe, J.W. 99

Gondi József ~~13~~, 29, **121**

Havas Ernő 19, 24, 31, 35, 36, ~~38~~, 46, 48, 56, 57, 58, 61, 64, 82, 83,
85, 90, 96, 99, 100, **106**, **116**, **121**

Hegel, G. F. 28, 47, 66, 79, 83, 94, 98, 100, **110, 115**
 Hegedűs B. András 11, 95
 Heisenberg, W. 55, 99
 Heine, H. 47
 Heidegger 68
 Heller Ágnes 9, 11, 12, 26, 34, 46, 57, 74, 85, 92, **105, 109, 116, 120, 121**
 Hermann István 46, **120, 121**
 Horthy M. 68, **107**
 Horváth Márton 101
 Hruscsov, N.Sz. 29, 95, 98
 Huxley A. 68
 Ivanov 69
 Jánossy Lajos 54, 69, 99, **117, 121**
 József Attila 60
 Kádár Iván 50, **122**
 Káltai Miklós 25, 98
 Kiss Artúr 20, 42, 82, 92, 96, **106, 122**
 Köpe Bálint 78
 Kerékgyártó Elemér 89, 101
 Kurszenov 82, 100
 Ladányi Andor 95
 Lenin, V.I. 8, 16, 28, 59, 62, 68, 69, 71, 72, 73, 88, 93, 99, 100, **106, 110, 112, 116, 118, 119**
 Lukács György 7-12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 53, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 67, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 99, 100, **105, 106, 107, 108, 109, 111, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 123**
 Madách I. 67, 99
 Malenkov 94, 101
 Makszimov 55
 Mann Thomas 39
 Marx, K. 28, 36, 48, 61, 63, 72, 74, 81, 87, 88, 93, 99, 100, **106, 116, 118**

Mátrai László 36, 96, 98
Mészáros István 26, 34, 74, 80, 92, 100, **116, 120, 122**
Molnár Erik 81, 96, 101
Molière 99
Nádor 31, 49, 98
Nagy Imre 10, 98, **122, 123**
Nagy Tamás 38, 83, 84, 98
Nagyné 81
Napóleon B. 47
Novák Zoltán 64, 66, **116, 122**
Pataki Ferenc 12
Rajk László 39, 48
Rákosi Mátyás 8, 24, 37, 99
Rettenetes Iván 69
Révai József 8, 9, 11, 26, 58, 59, 60, 78, 80, 97, 100
Ripp Zoltán 96
Rjubin 69
Rudas László 11, 20, 26, 75, 77, 81, 84, 95, 96, 97, 101, **105, 122**
Selmeci József 17, 74, 80, **116, 123**
Shakespeare 99
Spinoza 7
Stendahl 54
Szabó Ágnes 96
Szabó Árpád 36, 98
Szabó Imre 36, 98
Szecsődi 19, 20, 24, 29, 42, 66, 77, 79, 80, 96, 97, 100, 101, 107, 116
Szigeti József 11, 13, 17, 45, 46, 56, 72, 92, 96, 105, 115, 116, 119, 123
Sztálin, J.V. 16, 31, 53, 69, 73, 88, 98, 101, **108, 110, 111, 116**
Tánczos Gábor 12 13, 16, 23, 83, 74, 84, 85, 91, **123**
Varga Iván **115, 116**
Varga Mihály 15, 16, **123**
Varga Jenő 69, 100
Wellington 47
Zöld János 74, 100

A SOROZAT KÖTETEI:

- I. Két közgazdasági vita**
- II. Filozófusvita**
- III. Történészvita**
- IV. Partizántalálkozó – Sajtóvita**
- V. Két gazdaságpolitikai vita**
- VI. Pedagógusvita**
- VII. Iparművészvita**

KELENFÖLD KIADÓ - ELTE